

Treball de Fi de Grau

Títol

Autoria

Professorat tutor

Grau

Tipus de TFG

Data

Full resum del TFG

Títol del Treball Fi de Grau:

Català:

Castellà:

Anglès:

Autoria:

**Professorat
tutor:**

Curs:

Grau:

Paraules clau (mínim 3)

Català:

Castellà:

Anglès:

Resum del Treball Fi de Grau (extensió màxima 100 paraules)

Català:

Castellà:

Anglès:

Agraïments

A Gil Toll per oferir-me l'oportunitat d'endinsar-me en la vida i obra periodística d'una dona tan excepcional com Regina Lamo.

A Lidia Falcón per la sinceritat i les grans dosis de rellevant informació que va compartir per tal d'apropar-nos una mica més al nostre objectiu comú: reivindicar la figura de la seva àvia.

A Jordi Pomés per la generosa ajuda en tot el que tenia a veure amb la relació entre la Unió de Rabassaires i protagonista d'aquest treball.

A Miquel Garau de la Fundació Roca Galès per fer una excepció i deixar-me accedir al seu arxiu de documents malgrat que restava tancat al públic.

Als meus pares per resoldre dubtes històrics i col·laborar en la interpretació d'alguns fragments confusos dels articles analitzats.

A Anna Casas, pel suport incondicional i la confiança en la realització acurada d'aquesta investigació.

Sumari

Introducció	p. 6
Marc teòric	p. 9
Hipòtesis	p. 12
Metodologia	p. 14
Objectiu principal	p. 14
Objectius específics	p. 14
Curs de la investigació	p. 15
Mostra	p. 19
Biografia	p. 21
Infància a Úbeda	p. 21
Joventut a Madrid	p. 22
Relació amb Rosario de Acuña	p. 23
Trasllat a Barcelona	p. 24
Llistat de projectes, textos, associacions, conferències i altres tasques protagonitzades per Regina Lamo (1918-1933)	p. 25
Projectes més transcendents o innovadors	p. 30
Arribada de la dictadura: silenci i desaparició	p. 36
Anàlisi dels articles periodístics publicats	p. 38
Línia temporal de publicació	p. 38
Breu preàmbul	p. 39
Moments històrics i freqüència de publicació	p. 39

Articles relacionats amb cooperativisme	p. 41
Articles relacions amb feminisme	p. 44
Articles relacionats amb la classe obrera	p. 48
Articles relacionats amb presoners i indults	p. 50
Articles relacions amb infància, joventut i educació	p. 53
Crítiques literàries	p. 56
Altres articles	p. 59
Diaris amb què va col·laborar	p. 63
<i>El Día</i>	p. 64
<i>El Globo</i>	p. 64
<i>La Publicidad</i>	p. 65
<i>El Diluvio</i>	p. 66
<i>Acción Cooperatista</i>	p. 66
<i>El Liberal</i>	p. 67
<i>La Tierra</i>	p. 68
<i>La Libertad</i>	p. 68
Conclusions	p. 70
Bibliografia	p. 73
Annexos	p. 94
Articles periodístics de Regina Lamo publicats a la premsa	p. 94
Entrevista feta per Sílvia Reyner a Lidia Falcón O'Neill	p. 146

Introducció

Abordar la figura de Regina Lamo suposa un autèntic repte es miri com es miri. Dir que va ser una persona polifacètica seria quedar-se molt curt. Si bé és totalment cert que va exercir com a periodista -si no fos així no tindria sentit aquesta recerca-, aquesta no va ser ni de bon tros la seva única ocupació. La present anàlisi, basada en la recopilació i estudi dels seus articles periodístics publicats, pretén oferir un retrat, encara que sigui només parcial, d'una dona que va ser cooperativista, propagandista, pianista, poeta, publicista, rapsode, professora, assagista i, per descomptat, periodista (Reyner, 2021).

Per poder arribar a parlar de la faceta periodística de Regina Lamo amb coneixement de causa no n'hi ha prou amb llegir i analitzar els articles que va escriure. Primer de tot cal conèixer qui era ella i per fer-ho és necessari saber quins eren els seus orígens, com va ser la seva infància i joventut, com era la seva família, quina ideologia tenien, quina va ser la seva formació... Tots aquests elements es veuen directament reflectits a les seves peces perquè, al cap i a la fi, quan un periodista escriu -i més si el que fa, com era el cas de Regina, són articles d'opinió- se sol decantar per parlar de temes que li resulten interessants personalment.

Els interessos els determinen les experiències viscudes, de manera que si volem conèixer amb profunditat un periodista caldrà tenir el màxim d'informació sobre la seva vida. En el cas de Regina Lamo, les seves inquietuds i la seva trajectòria vital es plasmen tant en el propòsit com en la perspectiva i el to que fa servir a l'hora d'escriure. És per això que resulta tan interessant analitzar la seva obra periodística publicada, perquè a mesura que obtenim més i més dades sobre la seva biografia van apareixent més i més preguntes que és possible respondre a través de la lectura dels seus articles.

L'objectiu d'aquest treball és donar a conèixer i reivindicar la figura de Regina Lamo la qual, en paraules de la seva néta, la política i escriptora Lidia Falcón, va ser

silenciada pel feixisme a causa de la seva ideologia, cosa que va fer que caigués en l'oblit i pràcticament s'enfonsés en l'anonimat (Reyner, 2021). És gairebé un deure recuperar la veu d'una dona que va posar les bases per canviar un sistema polític que creia obsolet, que va proposar un nou model econòmic per acabar amb les classes socials, que va lluitar pels drets de les dones i els infants i que, per tal de difondre totes aquestes idees i moltes altres, va escriure a múltiples diaris del país durant més de 20 anys.

De tots els sectors en què va estar implicada durant els seus anys de màxima activitat probablement el del cooperativisme és el que més present la té avui en dia. Gran part dels articles que va escriure en diferents diaris, entre els quals hi ha *El Día*, *El Globo*, *La Publicidad*, *El Diluvio*, *Acción Cooperatista*, *El Liberal*, *La Tierra* i *La Libertad*, tracten el tema del cooperativisme i expressen detalladament la seva manera d'entendre'l, ja que més enllà d'un sistema econòmic alternatiu al capitalisme el considerava una filosofia de vida.

El treball es construeix, després d'aquesta breu introducció, començant per la biografia de l'autora, que no ha sigut fàcil d'elaborar per la manca d'informació publicada fins avui sobre la vida de Regina Lamo. Un cop exposat un retrat el màxim de fidel i específic possible, es presenta la part central, l'anàlisi fruit de les lectures de tots els seus articles periodístics publicats als quals ha sigut possible accedir. A través d'aquest estudi s'ha pogut conèixer gran part del seu recorregut, alguns dels seus viatges, els conflictes polítics i socials que va viure en primera persona, els projectes que va dur a terme, les campanyes a què va donar suport, els actes que va protagonitzar com a propagandista, les associacions a les quals va militar...

També es posen en relleu alguns textos que, tot i no ser estrictament articles periodístics, són de gran interès i essencials per entendre la manera de pensar que caracteritzava a Regina i les idees que defensava. Finalment, després de la conclusió i la bibliografia que ha permès confeccionar el treball, s'adjunta un annex que conté les taules creades per tal de poder estudiar amb profunditat els 67 articles analitzats i l'entrevista feta a Lidia Falcón.

Aquest treball pretén convidar, per altra banda, als lectors a fer un exercici de reminiscència. Com a societat tendim a recordar i homenatjar només aquells personatges que a través de les seves accions van marcar un abans i un després en el transcurs de la història, aquells que van protagonitzar actes revolucionaris, els conqueridors, els presidents, els reis, els màrtirs, els herois. Regina Lamo no va ser ni reina ni va inventar una màquina que suposés un gran pas endavant per la humanitat, però va dedicar la seva vida a reivindicar idees i valors en els quals creia fermament des de la seva perspectiva d'anarquista, cooperativista i dona, i apostant per la implementació d'un model polític, econòmic i social contrari al que estava establert, sempre en favor de la classe treballadora (Reyner, 2021).

Tenint en compte tots aquests factors, resulta imprescindible exaltar la seva figura i retornar la veu a una intel·lectual que durant tants anys va ser silenciada, encara que sigui d'una manera tan modesta i limitada com és fer-ho únicament a partir de l'anàlisi dels seus articles periodístics publicats.

Marc teòric

Malgrat que a causa de la seva ideologia revolucionària i trencadora Regina Lamo no va poder publicar els seus articles als diaris més populars del país, ja que parlar de cooperativisme o feminisme, per exemple, no era quelcom que generés especial interès per part de la gran majoria del públic lector de l'època, la seva tasca de divulgació de temes innovadors tractats des d'un punt de vista allunyat de l'habitual fa reflexionar sobre el poder d'influència dels mitjans de comunicació i el seu impacte en l'opinió pública.

Els mitjans de comunicació tenen un paper protagonista en la nostra societat; són una font de coneixement, difusió i construcció de la realitat que les persones utilitzen per informar-se i generar opinió respecte a diverses temàtiques, com ara: política, educació, cultura, adolescència, economia, etc. És a dir, la gran majoria de les nostres idees i debats es basen en una imatge esbiaixada i ideològicament construïda a partir dels mitjans de comunicació (Sandoval, 2015).

Tenint en compte aquesta premissa, encara que els articles de Regina Lamo no arribessin a les mans d'una gran massa de població, pel sol fet de ser publicats i oferts als lectors ja estaven causant un impacte en una part de l'opinió pública. Influïen, encara que fos a petita escala, en la manera de pensar d'un sector de la societat espanyola. Es tractava de peces periodístiques compostes d'idees sòlides i ben argumentades, de manera que oferien a aquells que les llegien eines per reflexionar, formar-se una opinió pròpia i, en cas de compartir-ne el punt de vista, ser capaços de defensar amb criteri i fonaments els conceptes que exposava.

En aquest sentit, en més o menys mesura segons l'abast de cada diari, es pot afirmar que a partir de la seva difusió la premsa determina els temes sobre els quals la gent pensa i parla. La teoria de l'*agenda setting* exposa precisament aquesta idea. Les opinions no sorgeixen del no-res, sinó que són el resultat d'un o diversos

processos de formació. Es tracta, doncs, d'un procés social en el qual intervenen múltiples factors (Rubio, 2009).

Tot i això, no hem d'oblidar que l'opinió pública, entesa com a opinió raonada i ben informada, ha estat sempre en mans de la minoria dominant, de grups cultes i minoritaris reunits als *clubs* (Chartier, 2003). Els articles de Regina Lamo fugien del pensament establert per aquests grups de poder, no estaven fets per alimentar una ideologia tradicional, no pretenien prorrogar les idees conservadores acomodades, sinó tot el contrari: buscaven trencar, revolucionar, obrir nous camins i demostrar que hi havia possibilitats alternatives al sistema polític, econòmic i social d'aquell moment.

No s'ha de passar per alt, això no obstant, que durant els anys que Regina va escriure articles de premsa, el país va viure cicles polítics de tota mena: la crisi de la Restauració, la dictadura de Primo de Rivera, la *dictablanda* del general Berenguer, la Segona República i, finalment, la Guerra Civil Espanyola. En cada una d'aquestes etapes la llibertat d'expressió que tenien els periodistes va ser diferent. És immens el contrast entre els articles escrits durant la dictadura, quan la censura ho limitava absolutament tot, i els articles escrits durant la Segona República, on es percep la capacitat retornada d'opinar lliurement sense represàlies.

Els dictadors usurpen l'element públic; usurpen el tribunal integrat pel públic, l'ull del públic, que en una societat lliure jutja tant a govern com als membres de la societat, atorgant la seva aprovació o el seu rebuig, i establint reputacions. Controlen al públic imposant la censura als mitjans i controlant qualsevol conducta en públic que expressi una opinió, tant si és per aprovar com si és per protestar (Noelle-Neumann, 1993). Davant aquesta situació, alguns periodistes lluiten per filtrar el més discretament possible el seu parer personal, juguen amb la subtilesa del llenguatge, la retòrica, la ironia i el vocabulari per esquivar els censors i poder continuar publicant. Potser només alguns lectors arriben a comprendre el que estan volent dir entre línies, però és així com s'evita el control absolut del poder sobre la societat.

Regina Lamo va ser durant molts anys part d'aquesta 'resistència'. A través d'articles amb titulars discrets, escrits d'una manera a vegades poètica, a vegades entortolligada, a vegades finament sarcàstica, va aconseguir seguir publicant les seves peces periodístiques i ajudar a fer créixer entre la població una llavor que desprenia esperança i obria les portes d'un sistema alternatiu al que fins aleshores es coneixia (Reyner, 2021).

La capacitat d'influència social que tenen els temes que es tracten als diaris manté molta relació amb l'efecte *priming*, el qual es produeix quan els mitjans de comunicació aconseguixen activar certes idees i tendències entre la població que després fonamenten un determinat comportament (Freidenberg, 2004). Aquest efecte sorgeix de la repetició i la visibilitat, és a dir que si un tema apareix recurrentment als diaris i, a més, se situa a les primeres pàgines, tindrà molt més efecte que si només apareix de tant en tant i a les últimes pàgines.

En aquest sentit, encara que fos a petita escala perquè els diaris que publicaven els seus articles no eren els més llegits del país, Regina Lamo va aconseguir en una mesura considerable generar aquest efecte, ja que les seves peces parlaven moltes vegades dels mateixos temes i solien ocupar bastant espai a les primeres pàgines dels diaris en qüestió. No pretenia impregnar tota la població espanyola de la seva manera d'entendre la societat, sabia que això era impossible. Es concentrava en la classe obrera per tal que aquesta pogués formar-se, avançar i, finalment, revertir la situació de submissió que vivia (Reyner, 2021).

Hipòtesis

A mesura que es va coneixent a Regina Lamo es produeix l'efecte contrari a l'habitual: en comptes de resoldre incògnites encara n'apareixen més. Es va obtenint informació que permet fer un esbós de la seva biografia i de la seva col·laboració amb la premsa, però alhora es multipliquen les preguntes, els dubtes i la curiositat no deixa d'augmentar. Es tractava d'una dona que era present a tantes coses alhora que costa seguir-li la pista, determinar el seu recorregut i limitar la seva figura.

La faceta objecte d'aquesta anàlisi, la periodística, no era la seva gran prioritat. Més aviat feia servir els diaris com a altaveu de les seves idees, quan considerava que calia parlar d'algun tema en concret i donar-li més ressò del que se li podia donar fent, per exemple, una conferència. Així doncs, la primera hipòtesi és que Regina Lamo escrivia articles periodístics per transmetre als lectors les seves idees sobre temes com el cooperativisme, el feminisme i els drets de la classe obrera, entre molts altres.

Un altre punt que genera interrogants és el de la seva capacitat d'influència. La segona hipòtesi gira entorn d'aquest aspecte: Regina Lamo va ser una persona influent però no a escala global. Ho va ser, per una banda, dins l'àmbit del cooperativisme, on va protagonitzar nombroses conferències i va participar en projectes i campanyes que la van donar a conèixer. I per altra banda, encara que en menor mesura, dins l'àmbit de l'activisme anarquista, ja que dels seus articles se n'extreu l'estreta relació que mantenia amb importants personatges d'aquest moviment polític i la seva implicació en la causa que defensaven.

L'estil dels textos, el lèxic i el gènere utilitzat són quelcom bàsic per fer un estudi detallat de les seves peces periodístiques. La tercera hipòtesi assenyala que Regina Lamo escrivia articles d'opinió perquè més que periodista era 'opinadora': feia servir la premsa com un espai que li permetia expressar les seves idees i fer-les arribar al públic. Pel que fa al lèxic, optava per fer ús d'un vocabulari culte, a voltes gairebé

erudit i rebuscat, per dos motius. Primer de tot, perquè havia rebut una formació que li ho permetia i, a més, havia cultivat un gran gust per la literatura i la poesia. I segon, perquè durant molts anys va haver de buscar la manera de seguir publicant els seus articles tot i la censura imposada durant la dictadura, la qual cosa feia que fos gairebé una obligació fer ús de la retòrica per poder parlar de temes que el govern del moment no considerava adequats.

És habitual que els periodistes de professió treballin principalment per un únic mitjà. L'augment durant les últimes dècades dels freelance ha fet que això canviï en certa manera, però encara és corrent que els diaris contractin a redactors que treballin només per ells. Com s'ha comentat, Regina Lamo no era periodista com a tal, per la qual cosa no tenia per què complir amb aquesta tradició d'exclusivitat. D'aquest detall en neix la quarta hipòtesi: Regina va col·laborar amb múltiples diaris que, simplement, acceptaven la seva ideologia i estaven disposats a publicar els seus articles. A causa de la seva gran quantitat de facetes, la freqüència de publicació no va ser regular, ja que s'implicava molt activament en els projectes i campanyes en què participava, de manera que la tasca periodística quedava sovint en segon pla.

Metodologia

Objectiu principal

L'objectiu principal d'aquest treball és analitzar els articles publicats de Regina Lamo per tal de poder esbossar la seva figura des del punt de vista de la seva ideologia i la seva implicació com a activista. Prenent com a base la seva producció periodística, de la qual se'n poden extreure quines eren les seves inquietuds personals, quins temes defensava i quins criticava, quines campanyes va dur a terme i en quins projectes es va implicar, serà possible configurar un retrat, sempre parcial, de la seva persona. Els seus articles permeten entendre com pensava, la realitat que va viure i el moment social en què es trobava immersa la societat espanyola en cada moment durant els anys que va escriure.

Haver-se decantat per estudiar l'obra de Regina Lamo es deu, en gran part, al fet que actualment es tracti d'una dona certament desconeguda per la majoria de la població. També ha estat a causa de la manca d'una anàlisi de les seves peces periodístiques: encara no s'ha dut a terme cap investigació en profunditat dels seus articles publicats. Existeixen algunes tesis sobre la seva implicació en el terreny del cooperativisme (Osborne, 2020) i sobre el seu projecte de la *Colección de La Novela Blanca* (Ezama, 2013), però la seva faceta periodística mai ha estat treballada.

Per aquest motiu, l'objectiu principal d'aquest treball és analitzar els seus articles i, d'aquesta manera, donar a conèixer una dimensió més de la complexa i diversa figura de Regina Lamo.

Objectius específics

Més enllà d'intentar que deixi de ser una desconeguda per a la gran majoria, aquest treball també té l'objectiu de fer reflexionar sobre el perquè sabem tan poc de Regina

Lamo. Potser perquè era una dona? Per la seva ideologia estretament lligada amb l'anarquisme? Perquè defensava el cooperativisme? Són moltes les opcions, però sigui quina sigui la que més s'apropi a la realitat, la finalitat de dur a terme aquesta anàlisi és treure la figura de Regina Lamo de l'oblit, convidar a les universitats a recordar-la, a treballar la seva obra, a investigar totes les facetes d'una dona que va dedicar la seva vida sencera a l'activisme en una època en què fer-ho era radicalment més complicat que ara.

Curs de la investigació

En comprovar que no existia cap llibre ni pàgina web oficial que s'hagués dedicat a confeccionar la biografia de Regina Lamo, la investigació va veure's forçada a partir des de zero. S'havien trobat només 3 blogs que contenien un resum de la seva vida, però malgrat que es va contactar amb els seus creadors per tal de poder saber d'on havien extret la informació, no hi va haver resposta. Es tracta de fonts que no són fiables i encara que en molts aspectes més tard s'ha pogut comprovar que les dades que s'hi exposen són reals, no es podien prendre com a segures.

Per aquesta raó, la biografia s'ha hagut de construir a partir de retalls. Primer de tot, a través d'una primera cerca general de tots els documents acadèmics disponibles que tractessin la figura de Regina Lamo, es van obtenir dues tesis molt interessants: *Edición y compromiso: Regina de Lamo y la Colección de la Novela Blanca* (2013), a càrrec d'Ángeles Ezama, i *La década prodigiosa de Regina Lamo: su compromiso con el cooperativismo obrero en la Cataluña de los años veinte* (2020) de Raquel Osborne.

A aquestes dues tesis s'hi va sumar un capítol de la publicació anual de *Cuadernos de Mujer y Cooperativismo* escrit per Rubén Villa que es titulava *Regina Lamo Jiménez, una mujer cooperatista* (2007). Oferia una contextualització de la seva figura i feia un recorregut pels moments més rellevants de la seva vida com a cooperativista. Tot i que l'objectiu de cap de les dues tesis ni d'aquest capítol era fer

una biografia com a tal, les seves parts introductòries i, de fet, el cos dels tres treballs, van suposar una primera empenta per començar a entendre qui va ser Regina Lamo.

Mentre es feia la primera cerca general, una de les informacions que més es repetia era que la seva néta era Lidia Falcón O'Neill, política i escriptora espanyola de considerable renom. Es va contactar amb ella i es va concertar una entrevista telefònica, ja que actualment resideix a Madrid. D'aquesta entrevista se'n va extreure informació d'allò més útil, ja que Falcón va relatar amb molt detall la vida i trajectòria de Regina Lamo, va explicar anècdotes que, encara que no consten enlloc més pel seu caràcter quotidià i personal, van resultar molt profitoses per conèixer els seus orígens. Per altra banda, va fer una valoració crítica del que ella opinava que havia suposat la seva àvia per la societat del moment i va mostrar la seva convicció davant el fet que creia que era necessari recordar-la avui en dia.

Es va trobar, a més, un llibre de Macrino Fernández titulat *Rosario de Acuña y Villanueva. Una heterodoxa en la España del Concordato* (2009). Aquesta obra va proporcionar moltes dades valuoses sobre la relació que Regina mantenia amb Rosario de Acuña, parella del seu germà Carlos, i sobre els projectes que va dur a terme com a conseqüència d'aquest intens vincle. L'amistat que mantenien les dues dones va determinar en gran part la trajectòria de Regina en molts aspectes, els quals es desenvoluparan més endavant a l'apartat de biografia d'aquest treball.

També durant aquesta primera cerca va aparèixer el nom de Regina Lamo a dues tesis escrites pel professor d'història contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona Jordi Pomés. Va ser a partir d'aquests dos treballs, *La Unió de Rabassaires: Lluís Companys i el republicanisme, el cooperativisme i el sindicalisme pagès a la Catalunya dels anys vint* (2000) i *L'Esforç de Lluís Companys per pacificar i reformar el camp català (1921-1931)* (2016), quan va fer-se palès que Lamo havia estat implicada en la Unió de Rabassaires, cosa que es va confirmar més tard un cop es van haver analitzat els seus articles.

Havent fet la lectura de les tesis anomenades, es va poder començar una recerca més específica perquè ja es tenia coneixement d'algunes paraules clau que estaven estretament relacionades amb les diferents branques de l'activisme social en què participava Regina Lamo. Fent això no es pretenia encara trobar els seus articles, sinó ampliar la perspectiva per tal de poder completar encara més el seu retrat.

Es va decidir contactar amb Jordi Pomés perquè malgrat que als seus treballs no havia tractat la figura de Regina Lamo en particular, sinó que només l'havia citat de passada, s'entenia que era important saber si tenia més informació sobre ella a part de la que exposava a les seves obres. Va resultar ser així: Pomés va proporcionar una llista de les conferències i articles relacionats amb cooperativisme i la Unió de Rabassaires dutes a terme per Regina que ell havia anat recopilant durant els anys.

El primer buscador que es va utilitzar va ser el Catàleg Col·lectiu de les Universitats de Catalunya (CCUC), del qual se'n van extreure dos documents de la seva autoria: *Proyecto de un banco de crédito para obreras* (1918), la transcripció d'una conferència que ella mateixa havia presentat al Foment del Treball Nacional de Barcelona, i *Las Reivindicaciones femeninas: la mentalidad y la condición de la mujer, el trabajo de la fémina, el amor y el matrimonio, la vida del niño y la familia, la criminalidad sexual, la transformación social y la cultura, la felicidad, la mujer de mañana y el pacifismo, apéndice bibliográfico* (1927), una obra de Valentí Camp per la qual va escriure el pròleg.

Aquests dos documents van ser de gran ajuda per començar a conèixer-la més personalment, ja que eren els primers que es llegien que havien estat escrits per ella mateixa. Es va poder fer la lectura del pròleg de *Las Reivindicaciones femeninas* sense dificultats gràcies a que es trobava digitalitzat i era de lliure accés. En el cas de *Proyecto de un banco de crédito para obreras*, es va haver d'anar a consultar en persona a l'Arxiu Nacional de Catalunya, l'únic dipòsit on es conserva.

Per altra banda, Raquel Osborne feia referència múltiples vegades al llarg de la seva tesi al *Breviario de Autoeducación Cooperatista* (1923) de Regina Lamo. A causa de

la impossibilitat de trobar-lo en format digital, es va contactar amb l'autora per descobrir on l'havia pogut consultar i aquesta ens va dirigir a la Biblioteca Ventosa i Roig de la Fundació Roca Galès, una entitat dedicada a l'estudi i la promoció del cooperativisme. Després d'unes setmanes d'espera perquè l'arxiu es trobava tancat al públic i la junta de la fundació havia de deliberar si accedia a permetre'n l'entrada, es va poder accedir al document, fer-ne la lectura i extreure la informació que es va considerar més rellevant.

Després de tot aquest procés d'aclimatació, ja amb el terreny preparat, es va iniciar la cerca d'articles periodístics escrits per Regina Lamo per tal de poder-ne fer la posterior anàlisi. Va resultar útil el buscador de l'Hemeroteca Digital de la Biblioteca Nacional d'Espanya i el de l'Arxiu de Revistes Catalanes Antiques (ARCA). La resta de buscadors utilitzats no van proporcionar documents que continguessin articles seus. El de la Biblioteca Virtual d'Andalusia va ser l'únic que va trobar alguna referència. Tot i això, no van resultar ser articles escrits per ella, sinó articles que, com molts dels que apareixen als dos buscadors ja mencionats, parlaven d'ella.

Cal mencionar que mentre es feia l'extracció de les peces escrites per Regina Lamo s'anaven seleccionant tots aquells articles que, malgrat no ser de la seva autoria, l'anomenaven. D'aquesta manera, fent-te després una atenta lectura, se'n va poder obtenir molta informació de profit que va permetre seguir perfeccionant la seva biografia, atorgant-li encara més detalls. Aquests articles es van dividir en 3 categories: els que contenien opinions alienes sobre la figura de Lamo, que en van ser 23; els que esmentaven qui havia sigut, què havia fet i en quins projectes havia participat, que en van ser 43; i els que tractaven el tema d'un registre domiciliari que la policia li havia practicat, assumpte que va tenir bastant ressò mediàtic durant uns dies l'any 1922, que en van ser 8.

Una vegada fet aquest buidatge, es va procedir a sintetitzar les dades obtingudes per tal de veure sobre quins temes havia escrit Regina Lamo, durant quins anys, quants articles havia publicat per any, a quins diaris ho havia fet, quin lèxic específic

havia fet servir, quina extensió tenien les peces, de quin gènere periodístic eren... I d'aquesta manera poder arribar a unes conclusions determinades.

Mostra

De l'Hemeroteca Digital de la Biblioteca Nacional d'Espanya i el de l'Arxiu de Revistes Catalanes Antigues (ARCA) se'n van poder extreure 67 articles publicats als diaris *El Día*, *El Globo*, *La Publicidad*, *El Diluvio*, *Acción Cooperatista*, *El Liberal*, *La Tierra* i *La Libertad*. És important destacar que a una de les peces que va escriure a aquest últim diari, Regina Lamo comentava que havia publicat articles des de 1928 a la revista *Reflejos de El Motín*, la qual només ha sigut digitalitzada parcialment. Els números que es troben en accés digital no són els que contenen els seus articles. La Biblioteca Pavelló de la República de la Universitat de Barcelona compta amb l'únic arxiu que conserva números d'aquesta revista: el número 22 del volum 1 del 1927 i el número 19 del volum 2 del 1928. Després d'haver sigut consultats es constata que cap dels dos conté articles firmats per ella.

Pel que fa a les fitxes d'anàlisi a les que es va sotmetre cada un dels 67 articles obtinguts, cada una seguia el mateix model: títol, data, diari, pàgina, tipus/gènere, resum del contingut i conceptes. D'aquesta manera s'assegurava un tractament igual per a totes les peces que permetés després fer una anàlisi general de l'obra de Regina Lamo. Les taules es troben adjuntes a l'annex d'aquest treball i es presenten per ordre seguint l'any de publicació.

Com a valor afegit es va crear una línia del temps que proporcionés una visió més gràfica de la síntesi extreta del buidatge d'articles, de manera que a través d'aquesta il·lustració cronològicament ordenada es pogués observar quina havia sigut la seva activitat periodística cada any des que va publicar el primer article fins que va sortir l'últim i en quins diaris va fer-ho.

Model de fitxa

Títol	
Data	
Diari	
Pàgina	
Tipus / gènere	
Resum contingut	
Conceptes	

Biografia

Infància a Úbeda

Regina Lamo va néixer el 7 de setembre de 1870 a la ciutat andalusa d'Úbeda, a la província de Jaén. En aquella època Úbeda, tot i ser un municipi considerablement gran, funcionava com un poble. Tothom es coneixia, sobretot les famílies que hi havien viscut sempre, com era el cas de la de Regina. A diferència de ciutats com ara Barcelona o Madrid, allà la mentalitat de la gran majoria de la població era encara extremadament conservadora i molt lligada al catolicisme. Quan ja era gran i rememorava la seva infància Regina sempre deia: "Allí hasta los ateos eran ateos gracias a Dios". Davant aquesta realitat, la seva família destacava. La part materna era progressista i el seu pare, Anselmo Lamo, era liberal i maçó. Era sabut per tota la ciutat que havia participat activament en moltes protestes violentes contra el carlisme, cosa que feia que com a família no tinguessin gaire bona reputació perquè se'ls considerava uns revolucionaris (Reyner, 2021).

Anselmo era un home molt pràctic. De jove havia sigut sastre, però feia anys que es dedicava a viatjar per Europa buscant productes innovadors que pogués importar a Espanya i li permetessin fer negoci. Quan Regina era petita, va aconseguir la concessió de la màquina de cosir Singer, que tot just s'estava començant a introduir al país i provenia d'Alemanya. D'un dels seus viatges va en tornar amb un exemplar d'aquesta màquina i va obrir una botigueta amb un aparador de vidre. La seva idea era que la seva dona, Micaela Jiménez, es posés darrere el vidre a cosir peces de roba per ensenyar a la gent com funcionava la màquina i així volguessin comprar-la. El desenllaç no va ser el que Anselmo esperava. Al cap d'una estona va córrer la veu, van començar a arribar els veïns i entre crits de "¡Fuera, fuera!" i cops cada vegada més forts van acabar tirant el vidre de l'aparador sobre el cap de Micaela (Reyner, 2021).

Joventut a Madrid

Aquesta anècdota serveix per entendre els motius que van portar a la família Lamo a acabar optant per marxar d'Úbeda l'any 1976. En aquell moment Regina tenia 6 anys i el seu germà Carlos 10. Van decidir instal·lar-se a Madrid perquè Anselmo pensava que allà el seu negoci de comerciant podria tenir més oportunitats, perquè estaven convençuts que a la gran ciutat no tindrien conflictes a causa de la seva ideologia política i, sens dubte, perquè esperaven poder oferir una educació més oberta i tolerant als seus fills (Fernández, 2009). Carlos va acabar estudiant dret i Regina es va centrar en la carrera de piano i solfeig. Cal tenir en compte que en un context en què només es concebien professions femenines associades al rol domèstic -mestres, institutries o llevadores- i en el que el piano era un ensenyament desitjable per a una senyoreta burgesa, convertir-lo en carrera més enllà de la diversió va semblar una bona elecció als seus pares (Osborne, 2020).

El piano va convertir-se en un dels grans pilars de la seva vida. Hi dedicava moltes hores i demostrava tenir unes grans capacitats. El 1888 va guanyar el Segon Premi a l'Escola Nacional de Música i Declamació (*La Correspondencia de España*, 01-07-1888). També va ser guardonada amb el Primer Premio Nacional de Piano del Conservatorio de Música de Madrid i amb el Premier Prix du Conservatoire de París (*eFEMINISTÈrides*, 2020). Després d'aquests reconeixements es va convertir en professora. Poc temps després, també a Madrid, va conèixer el que acabaria sent el seu marit, Enrique O'Neill, un home d'origen mexicà 15 anys més gran que ella amb qui va tenir les seves dues filles, Carlota i Enriqueta (Fernández, 2009).

Començar a exercir de professora de piano la va apropar al cant i, encara que no destacava tant com amb les tecles, va ser capaç fusionar els seus coneixements amb els del seu marit, que sempre havia tingut interès per l'anatomia humana, i va crear un sistema focalitzat en l'emissió de la veu i la conservació de la gola. D'aquesta manera va començar a impartir classes de cant destinades a gent que tenia dificultats vocals i problemes a la laringe (Reyner, 2021).

Regina era una dona amb moltes inquietuds que dedicava molt temps a la lectura i, en gran part, feia servir els llibres per educar-se de forma autodidacta. D'aquesta manera hauria anat adquirint coneixements d'economia que després abocaria en el cooperativisme. De cap manera hauria pogut tenir un títol universitari d'economia perquè a principis del segle XX la legislació no ho permetia a les dones (Osborne, 2020). De fet, a Espanya es va haver d'esperar a 1943 perquè la Facultat de Ciències Polítiques Econòmiques de la Universitat Central de Madrid inclogués per primera vegada a una dona a la seva orla (Mardones, 2007).

Relació amb Rosario de Acuña

Abans de seguir relatant cronològicament els passos que va anar fent Regina Lamo, és necessari fer un parèntesi i parlar de l'escriptora Rosario de Acuña, ja que va marcar-la profundament. Regina i Rosario es van conèixer quan la primera tenia uns 18 anys i encara viva a Madrid. Des del primer moment es van adonar que compartien una manera molt semblant d'entendre la vida i que els preocupaven els mateixos temes, com ara el dret a vot de les dones, els avantatges dels bancs populars de crèdit, la importància de l'educació o la defensa dels animals. Aquest fet s'evidencia quan es llegeixen els articles escrits per Regina, en els quals apareixen una vegada i una altra aquests assumptes (Fernández, 2009).

Rosario de Acuña, notablement més coneguda actualment que Regina, destacava per la seva incansable defensa de laïcisme, els drets de les dones i, sobretot, per no haver tingut mai por de provocar escàndols. De fet, arran d'un conflicte que va fer enfurismar els sectors conservadors del país, va veure's obligada a exiliar-se a Portugal com a única manera d'evitar la presó. Uns companys de la Universitat de Madrid havien escrit un article que, un cop el va haver llegit, li va provocar tal desacord i rebuig que els va qualificar públicament de "Hijos de dos faldas: las de su madre y las del confesor" (Villa, 2007). No hi ha cap dubte que es tractava d'una dona amb una personalitat molt forta i absolutament convençuda dels seus ideals,

cosa que compartia amb Regina i que va ser el principal motiu de la seva estretíssima amistat.

Va ser per aquesta complicitat entre les dues dones que Rosario i Carlos, el germà de Regina, es van acabar coneixent. Al cap de poc temps van iniciar una relació sentimental malgrat que ella era 20 anys més gran que ell. No es van arribar a casar mai, ja que no creien en el matrimoni a través de l'Església catòlica. No seguien les convencions de l'època, de manera que van anar a viure junts sense fer cas dels prejudicis a la seva finca de Gijón (Reyner, 2021). Regina hi va anar moltes vegades i mentre era allà aprofitava per fer conferències (*El Diluvio*, 03-05-1928) i escriure articles sobre la realitat arturiana que enviava a Barcelona a la redacció del diari *El Diluvio*, pel qual solia treballar durant aquella època.

Quan l'any 1923 Rosario mor a Gijón, Regina es proposa evitar que l'oblit s'apoderi de la memòria de la seva amiga i decideix que la millor manera d'aconseguir-ho és publicant les seves obres. Però no només es va limitar a materialitzar aquest objectiu, sinó que va dur a terme tota mena d'actes, projectes i homenatges en record de la figura i ideologia de Rosario. Quan va ser elegida vicepresidenta de l'Ateneu Socialista de Barcelona el novembre de 1928, va organitzar una vetllada per honorar la memòria de l'escriptora (Fernández, 2009). Poc després va crear l'Editorial Cooperativa Obrera a través de la qual va publicar la col·lecció *La Novela Blanca* (Ezama, 2013). Els dos primers números van estar completament dedicats a l'obra de Rosario. També va aconseguir que carrers de diferents ciutats del país - com ara Santander, Barcelona, Valladolid, Terrassa, Gijón...- portessin el seu nom, que es creés a Madrid el Grupo Escolar Rosario de Acuña, entre moltes altres coses (Fernández, 2009).

Trasllat a Barcelona

Tancant aquest parèntesi absolutament necessari per entendre la vida de Regina Lamo, tornem a la seva joventut a Madrid, on era professora de piano i cant mentre

es formava de manera autodidacta a través de la lectura sobre tots aquells temes que li generaven curiositat. Va viure a la capital fins l'any 1914, quan va morir la seva tercera filla i ella i Enrique O'Neill van decidir marxar a Barcelona amb les petites Carlota i Enriqueta. Durant els primers anys a la nova ciutat es va anar posicionant a poc a poc. Va aparèixer en públic per primera vegada l'any 1917 en un recital de poesia a l'Ateneu Barcelonès (*Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*, gener-març de 1917). Aquest mateix any es publicava a la premsa, concretament al diari *El Día*, el seu primer article periodístic. I d'aquesta manera, apropant-se ja els anys 20, Regina es va anar integrant al teixit cultural i associatiu de Barcelona (Osborne, 2020).

Comença aleshores la seva etapa més activa. A continuació es presenta un llistat creat a partir de l'extracció d'informació sobre l'activitat de Regina Lamo present als diaris. Són desenes de peces escrites per altres periodistes que relaten amb més o menys detall les diferents tasques que va dur a terme, els projectes en què va participar, les conferències que va presentar, les associacions de les quals va formar part i els textos que va escriure, entre moltes altres coses. L'objectiu d'aquest buidatge, fruit d'una profunda lectura de tots els articles on apareix el seu nom, és proporcionar una visió general de la seva figura i evidenciar, una vegada més, que resulta impossible encasellar-la en un sol ofici o activitat. Regina va ser moltes coses, probablement moltes més de les que s'anomenen a continuació i que no consten per escrit. El que es pot afirmar sense cap mena de dubte és que les paraules de Lúcia Falcón eren absolutament encertades: la seva gran passió era la militància.

Llistat de projectes, textos, associacions, conferències i altres tasques protagonitzades per Regina Lamo (1918-1933)

Rapsode al recital de poesia a l'Ateneu Barcelonès (*Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*, gener-març de 1917).

Conferenciant al Fomento del Trabajo Nacional sobre el projecte del Banco de Crédito Popular y Cooperativo de Valencia, del qual va ser fundadora i presidenta del Consell d'Honor (*El Diluvio*, 22-04-1918).

Guanyadora del primer premi del concurs literari celebrat a València en motiu del centenari de la polígrafa insigne Concepción Arenal pel treball assagístic titulat *La obra de Concepción Arenal en sociología* (*La Publicidad*, 05-02-1920).

Delegada de les cooperatives de València (*El Diluvio*, 21-03-1920).

Vocal de l'Associació de Periodistes de Barcelona (*La Veu de Catalunya*, 29-04-1920).

Oradora en contra de les corregudes de bous (*La Libertad*, 23-11-1920).

Conferenciant a l'Ateneu Barcelonès sobre el feminisme espanyol en l'economia nacional (*La Veu de Catalunya*, 26-11-1920).

Vicepresidenta de la Taula del Congrés Nacional de Cooperatives (*La Voz*, 16-05-1921).

Assagista a la revista *Manumisión* amb el text titulat *España trágica* (*El Diluvio*, 04-09-1921).

Poeta, el diari *La Publicidad* li publica el poema *Humus* a la primera pàgina (*La Publicidad*, 24-05-1922).

Contista, el diari *La Publicidad* li publica el conte *La princesa viajera* a la primera pàgina (*La Publicidad*, 06-06-1922).

Redactora a *El Diluvio* -se la presenta així i coincideix temporalment amb el primer article que apareix firmat per ella a aquest diari- i escriptora del *Breviario de Autoeducación Cooperatista*. A partir d'aquesta data es comença a anunciar aquest llibret a quasi tots els números del diari, com passa a *Acción Cooperatista* (*El Diluvio*, 19-05-1923).

Conferenciant al costat de Lluís Companys a un míting de la Unió de Rabassaires a Sant Pere de Ribes (*El Diluvio*, 30-05-1923).

Conferenciant a la Cooperativa La Dignitat de Barcelona sobre cooperativisme (*La Veu de Catalunya*, 07-06-1923).

Conferenciant a l'Ateneu Enciclopèdic Popular sobre l'acció femenina en el cooperativisme (*El Diluvio*, 31-10-1923).

Sociòloga i organitzadora del Comité Pro Auxilio al Pueblo Alemán (*El Diluvio*, 29-01-1924).

Conferenciant a La Económica de Igualada sobre cooperativisme (*El Diluvio*, 05-02-1924).

Conferenciant al cicle organitzat pel Circuit de Unión de Izquierdas d'Hospitalet (*El Diluvio*, 21-03-1924).

Conferenciant al costat de Lluís Companys a un míting de la Unió de Rabassaires a Badalona (*El Diluvio*, 06-05-1924).

Conferenciant a la Cooperativa El Fiel sobre la influència de la dona en la cooperació (*La Veu de Catalunya*, 04-11-1924).

Conferenciant al Centro de Estudios Psicológicos de Sabadell sobre la socialització de psiquisme aristocràtic (*El Diluvio*, 14-02-1925).

Conferenciant a la Cooperativa La Sabadellense sobre els aspectes morals i materials del cooperativisme (*El Diluvio*, 12-03-1925).

Conferenciant al Centro Republicano Democrático de Rubí sobre els avantatges del cooperativisme col·lectiu (*El Diluvio*, 20-03-1925).

Conferenciant a la Fraternidad Republicana de Sant Pere de Terrassa (*El Diluvio*, 09-06-1925).

Conferenciant a la Cooperativa La Puertorriqueña de Canet de Mar sobre la cooperació i la pau (*El Diluvio*, 08-07-1925).

Presidenta de la Diada Cooperatista celebrada a Canet de Mar (*La Publicitat*, 12-07-1925).

Conferenciant al costat de Lluís Companys a un míting de la Unió de Rabassaires a Rubí (*El Diluvio*, 16-11-1925).

Conferenciant a la Casa del Pueblo de Madrid convidada per la Agrupación Femenina Socialista (*El Diluvio*, 09-12-1925).

Oradora a la Campaña de Higiene Social de Madrid (*El Heraldo de Madrid*, 19-12-1925)

Col·laboradora a un programa de Radio Castilla parlant sobre cooperativisme (*La Libertad*, 27-12-1925)

Presidenta del Comitè provisional de Barcelona pro indult de l'escriptor Alfonso Vidal i Planas (*El Diluvio*, 06-05-1926).

Espectora de la novel·la *La Colegiata* (*El Diluvio*, 10-06-1926).

Conferenciant a l'Asociación Cultural Popular de Badalona sobre l'aspecte sentimental i jurídic de l'adulteri i el divorci (*El Diluvio*, 11-06-1926).

Oradora a un acte de propaganda organitzat per la Unión de Juventudes Comunistas (*La Luz del Porvenir*, 07-1926).

Conferenciant a la Cooperativa La Atrevida Martinense (*El Diluvio*, 28-09-1926).

Conferenciant sobre temes culturals diversos (*La Luz del Porvenir*, 11-1926).

Conferenciant a l'Ateneo de Cultura Popular de Cerdanyola sobre l'aristarquització – paraula que ella mateixa defineix com 'el millor govern', referint-se a la necessitat de que les dones es proposin superar-se a si mateixes- de l'esperit femení (*El Diluvio*, 04-11-1926).

Fundadora de la Cooperativa Literària i Editorial de Barcelona (*El Diluvio*, 11-11-1926).

Creadora de la Cooperativa Intel·lectual (*El Diluvio*, 17-12-1926).

Sòcia del Sindicato Profesional de Periodistas (*El Diluvio*, 24-05-1927).

Conferenciant a la sucursal d l'Ateneo Obrero de la Calzada de Gijón sobre els orígens del cooperativisme i la funció social que ha tingut als pobles (*El Diluvio*, 03-05-1928).

Secretaria del Patronato de las Ligas de Bondad de Asturias (*El Diluvio*, 17-11-1928).

Presidenta de la Agrupación Femenina Socialista de Barcelona (*El Sol*, 24-03-1929).

Conferenciant a l'Ateneu de Vilanova i Geltrú sobre cooperativisme en un cicle organitzat per la Secció de Sociologia (*Joventut: revista quinzenal vilanovina*, 10-04-1929).

Representant de la Sección Femenina Socialista el dia 1 de maig a Barcelona. Diu que Regina “abogó por la igualdad de derechos del hombre y la mujer, y aludió al esplendor con que se celebraba años atrás la Fiesta del Trabajo” (*La Voz*, 01-05-1929).

Col·labora al programa de Radio Barcelona *Ciclo de conferencias semanales pro protección animales y plantas* (*Ondas de Barcelona*, 18-05-1929).

Participa a la secció Higiene de Radio Barcelona fent un conferencia en defensa dels animals i les plantes (*La Publicitat*, 20-06-1929).

Representant de l'Asociación Femenina de Cultura Cívica (*Acción Cooperatista*, 05-05-1933).

Com es pot comprovar, des que va arribar a Barcelona Regina Lamo va ser una dona molt activa, sobretot en el terreny de l'activisme a través de conferències i campanyes de propaganda que tractaven aspectes molt diversos. El 1917, any en què comença la crisi de la Restauració, apareix per primera vegada en un acte públic de la ciutat i a partir d'aquest moment no deixa de fer-ho. S'afilia a múltiples associacions, es mou per Catalunya i per altres indrets d'Espanya per propagar les seves idees, inicia diferents projectes cooperatius... Durant aquests anys es viu la

dictadura de Primo de Rivera, la dictablanda del general Berenguer i la Segona República. Són sistemes polítics absolutament oposats, però semblava que res podia parar l'ímpetu de Regina.

S'observa com l'any 1929 encara és d'allò més activa i en camps molt diversos. Després hi ha una frenada, ja que fins al cap de gairebé 4 anys no es va implicar en cap iniciativa o agrupació nova, però això no significa que deixés de formar part de les que ja n'era membre. La seva funció de representant de l'Asociación Femenina de Cultura Cívica el 1933 és l'últim càrrec públic del qual hi ha constància. Tenint en compte que en aquestes dates al poder hi havia el govern de la Segona República, resulta confús que fos aleshores quan minvés la seva activitat. En alguns estudis es comenta que va ser delegada de l'Organització Internacional del Treball i de la Societat de Nacions el 1938 juntament amb Clara Campoamor (*eFEMINISTèrides*, 2020), però no s'ha trobat cap font primària que ho confirmi.

L'any 1917, quan apareixia per primera vegada en públic a Barcelona per recitar poesia, coincideix amb l'any de la primera peça periodística que es publica firmada per ella. Va escriure l'article d'opinió *La señora Domenech y las obreras catalanas* al diari *El Día*. En el cas de la premsa, si bé és cert que a partir de 1928 va començar a reduir considerablement el ritme de publicacions, no va desaparèixer completament fins l'any 1938, quan va escriure els dos últims articles. Val a dir, tot i això, que entre 1933 -quan vèiem que s'implicava en l'última tasca de caràcter públic- i 1938 hi ha un buit i no trobem cap peça firmada per ella a cap diari del país. No es troba un motiu que expliqui el perquè d'aquesta situació, ja que seria lògic que, almenys fins que va començar la Guerra Civil el 1936, hagués seguit un ritme de publicació alt, sobretot tenint en compte que ja no hi havia cap mena de censura.

Projectes més transcendents o innovadors

D'entre totes les coses que va ser i fer Regina Lamo durant aquests frenètics 16 anys a Barcelona, n'hi ha algunes que cal destacar per la seva transcendència o, si

més no, perquè van ser considerablement innovadores. La primera de totes arriba en format de presentació pública el 23 d'abril de 1918, quan duu a terme al Fonamento del Trabajo Nacional una conferència que es titula '*Proyecto de un banco de crédito para obreras*'. Rebrà el mateix nom la transcripció d'aquesta conferencia que poc després ella mateixa s'encarregarà de publicar i que es conversa a l'Arxiu Nacional de Catalunya, on es va poder consultar. Un dia després, el 24 d'abril, apareixia a *Mundo Gráfico*, una revista il·lustrada de tirada setmanal, una entrevista firmada pel Detective Ros Koff -pseudònim de Joaquín Verdugo Landi- a Regina on tractava exactament el mateix tema.

Alguns fragments d'aquesta peça són molt il·lustratius per comprendre l'origen i els objectius d'aquest Banc. Regina va viatjar a Madrid per presentar davant el rei, Alfons XIII, el seu propòsit i després d'haver sigut rebuda en audiència pel monarca, es va citar amb Joaquín Verdugo per concedir-li una entrevista. A continuació, alguns exemples.

“Yo quiero que la mujer trabajadora de España no sea víctima de la usura, deseo que salga de su condición de asalariada, y que, por medio del ahorro y el amor al trabajo, se sitúe en la situación de independencia a que tiene derecho. En Escocia el obrero inteligente y que desea trabajar, encuentra facilidades para establecerse con sólo acudir a un Banco popular acompañado de dos o tres personas que respondan de su honradez y buena conducta. ¿Por qué en España no hacemos lo mismo? ¿Por qué nosotros no hemos de conceder créditos a la laboriosidad y a la honradez con preferencia al capital?”
(*Mundo Gráfico*, 24-04-1918).

“Los Bancos populares cuya base es la mutualidad, constituyen su capital con las cuotas que cada socio abona á su ingreso y con las cantidades que satisfacen luego mensualmente. Yo, en mi proyecto, señalo como cuota de entrada la cantidad de tres pesetas y la mensual de veinticinco céntimos. Como usted apreciará, el pago de la cuota no constituye un sacrificio para nadie. También los socios que tengan algunos ahorros y las personas extrañas a la Asociación

que quieran colocar su capital en la misma con destino a préstamos pueden hacerlo, pues a fin de cada año el Banco les abona la participación que en los beneficios haya correspondido”
(*Mundo Gráfico*, 24-04-1918).

La intenció de Regina Lamo era establir el primer Banc a Barcelona, però finalment va ser a València on es va acabar creant. El 21 de maig de 1920 apareixia un article a *El Financiero* on s’anunciava la constitució del Banco de Crédito Popular y Cooperativo (Institución 'Regina Lamo') sota els auspicis de la Federación Cooperativa Valenciana. Prèviament havia fet una important tasca propagandística a València (Osborne, 2020). El Banc es presentava així:

“Recientemente fue inaugurado con toda solemnidad el expresado establecimiento, del cual es fundadora doña Regina Lamo, presidenta del Consejo de honor y escritora. Como director presidente figura doña Elena Carballo de la Barrera. Seguramente es ésta la primera institución de esta clase que tiene dos mujeres a su frente”
(*El Financiero*, 21-05-1920).

Entre els objectius marcats pels estatuts del Banc, redactats per la mateixa Regina, hi trobem les següents finalitats:

- Recollir l'estalvi dels associats i fer-ho reproductiu en benefici comú.
- Realitzar operacions de crèdit mutu entre els mateixos associats.
- Practicar l'assegurança mútua contra l'atur forçós en el treball i contra la malaltia.
- Constituir capitals hereditaris a favor de les famílies dels afiliats que morin.
- La construcció de cases barates per als socis.

Només un any després el Banc de Crèdit comptava ja amb 4.000 afiliats entre els socis individuals i aquells que pertanyien a cooperatives (Villa, 2007). El gran èxit que va assolir el projecte va fer que Regina Lamo es convertís en una figura referent per a molts sectors, sobretot per aquells relacionats amb l'economia cooperativista.

Per aquesta raó, el mes de maig de 1921 va exercir de vicepresidenta a Madrid al primer Congreso Nacional de Cooperativas Obreras (Osborne, 2020), en el qual van participar 120 delegats de múltiples organitzacions en representació de 400 cooperatives i 150.000 cooperativistes (Villa, 2007). En nom de la Federación Valenciana de Cooperativas, va fer una ponència sobre els bancs de crèdit populars i les cooperatives (Pomés, 2000).

Però aquest projecte, si bé va ser el que més la va donar a conèixer i que la va dur posteriorment a destinar molts anys a fer conferències relacionades amb la banca cooperativa, no és l'únic que mereix fer-ne una anàlisi més detallada. Tampoc és senzill decidir d'entre totes les iniciatives que va protagonitzar quina va ser la més important. El motiu pel qual s'escull estudiar amb més profunditat la següent obra no és tant per la seva transcendència, sinó perquè il·lustra a la perfecció la ideologia de Regina Lamo i, per tant, permet construir uns fonaments sòlids que donaran pas a un estudi dels seus articles periodístics amb coneixement de causa.

Aquesta obra és el llibret titulat *Breviario de Autoeducación Cooperativista* (Lamo, 1923), amablement cedit per la Fundació Roca i Galès per tal de poder-ne fer la lectura i extreure'n els fragments més interessants. Cal advertir que, tal com es podrà veure també als articles periodístics, en aquella època es feia ús del mot 'cooperatisme' en comptes de 'cooperativisme', com diem actualment. A continuació alguns dels paràgrafs més destacats del *Breviario*.

“El republicanismo, el socialismo, el sindicalismo y el anarquismo. Cuatro programas o teorías coincidentes en una cosa esencial: que cuantos forzados del trabajo se agitan en los fondos sociales de mayor penuria moral y material salgan a imponer su credo, su causa, sus ideales, sus mitos. En esos cuatro programas, en esas cuatro disciplinas, cabe holgadamente la interpretación con cuantas amplitudes y aplicaciones propias pueda desarrollar la doctrina cooperatista integral: es la esencia material y moral de todas ellas”

(Lamo, 1923).

“No es el cooperatismo finalidad de abaratamiento de artículos de comer, de vestir o de viviendas, no; eso es únicamente atención a necesidades materiales que nuestro cuerpo exige ver cubiertas, y al cumplimiento de esa asistencia dedica una parte -la menos trascendental- de su organización y de su fuerza”
(Lamo, 1923).

“(…) por el cooperatismo, sentido y practicado individual y colectivamente, se impondrá la era de la Paz, el Derecho, y de la Justicia, corolario perseguido por todos los legisladores que hasta ahora no consiguió imponer sus efectos porque en la totalidad de los preceptos estatutarios de todas las civilizaciones solo prestaron asistencia, defendiéndola con la fuerza, a las necesidades o conveniencias de los grupos dominantes (...)”
(Lamo, 1923).

“El cooperatismo, nivelando fuerzas de resistencia fisiológica, con sus establecimientos de artículos de nutrición presta el primer apoyo a la liberación de la clase trabajadora. El cooperatismo amparando el crédito del trabajador, con sus cajas de ahorros y sus mutualidades en accidentes del trabajo y paros -huelgas y lockout- construye el parapeto de aguante”
(Lamo, 1923).

“La cooperación simplista es de dominio general: la sienten todos, la pueden practicar todos porque los males que remedia son males de índole material y la materia ha predominado y predomina al presente en el individualismo y por tal lógica, predomina en los pueblos”
(Lamo, 1923).

“De la cooperación a que aludíamos reprobable y funesta para la causa, no saldrá una renovación eficiente y total porque en realidad son nuevas concesiones de egoísmo y suspicacias generadores de eternas discordias, haciendo que por tales causas vaciles y se moteje la acción cooperatista”
(Lamo, 1923).

“Por eso al meditar en los beneficios prácticos que reporta la cooperación, en los beneficios morales que emergen del cooperatismo cuando en su fondo lleva toda la fuerza expansiva de la solidaridad entre los individuos, creemos firmemente que ingresarás con tu dinero en la cooperación y con toda tu alma inteligencia en el cooperatismo”
(Lamo, 1923).

Són només alguns dels aspectes més rellevants d'aquest petit però concís llibret. La figura de Regina Lamo se sol vincular a l'anarquisme, però el *Breviario* prova que encara que fos així, hi havia sempre una cosa que se situava per sobre de les teories polítiques: el cooperativisme. Posava al mateix sac republicans, socialistes, sindicalistes i anarquistes perquè creia que més enllà de les diferències ideològiques que pogués haver-hi entre ells, la seva manera d'entendre la vida humana en societat partia d'una mateixa base que podia trobar consens en el cooperativisme.

Resulta molt interessant observar com al llarg del llibret repeteix una vegada i una altra que el cooperativisme no busca aconseguir que els productes s'abarateixin d'un dia per l'altre. No pretén vendre la seva idea de model econòmic a qualsevol preu. No està disposada a enganyar els lectors per tal de convèncer-los. Argumenta els beneficis del cooperativisme, deixa molt clar que les millores no serien instantànies, que cal esforç i un sacrifici inicial per deixar enrere el capitalisme, però està del tot segura que és l'única manera de solucionar els problemes de la societat, obtenir pau i justícia per a tothom i aconseguir l'emancipació de la classe obrera.

La diferència entre cooperació i cooperativisme que s'entesta a aclarir és la més gran de les demostracions de la seva forma de pensar. Entén la cooperació com un mitjà material que permet arribar al cooperatisme. La cooperació està formada per les associacions de persones que s'uneixen sent iguals entre elles per dur a terme un projecte, està formada pels actes col·laboratius entre uns i altres per tal d'obtenir un benefici comú. Regina Lamo ho entén com una manera de funcionar molt més positiva que la que estimula el capitalisme, però al cap i a la fi és només una manera

de funcionar i corre el risc de corrompre's pel guany d'uns pocs. El cooperatisme, en canvi, va molt més enllà. L'entén com una filosofia de vida, una perspectiva, una mirada, quelcom que no depèn de res material, sinó que està compost per una idea, una convicció absolutament ferma i pura.

Arribada de la dictadura: silenci i desaparició

El 1936 començava la Guerra Civil. Feia gairebé 3 anys que Regina no participava en actes públics, o almenys no consta a cap notícia que així ho fes. El maig de 1938, després de quasi 5 anys de silenci a la premsa, va reaparèixer al diari *Acción Cooperatista* amb els que acabarien sent els seus dos últims articles: *Lo que pudo ser la Banca obrera cooperatista para el proletariado español* (Lamo, 1938) i *Profecías cumplidas* (Lamo, 1938). Els títols conviden a reflexionar, el to sembla una mena de comiat, però l'anàlisi profunda i l'estudi del seu contingut per confirmar aquesta percepció inicial es durà a terme al següent apartat del treball.

Durant els anys de la guerra va col·laborar amb Asistencia Infantil, treballant per a l'evacuació dels nens i nenes republicans, mentre intentava alliberar la seva filla Carlota, aleshores empresonada, i trobar les filles d'aquesta, que s'havien separat de la seva mare i quan havia estat detinguda i restaven desaparegudes des d'aquell moment (*eFEMINISTèrides*, 2020).

L'any 1939 arribava la dictadura de Francisco Franco i la dona que fins aquell moment sempre havia trobat la manera de divulgar les seves idees pel país fos quin fos el sistema polític que governava no va tenir més remei que desaparèixer de l'esfera pública i amagar-se. Va aconseguir salvar la vida, però el preu va ser molt alt perquè durant molts anys ella i la seva família van haver de viure ocults.

L'Estat franquista es va dedicar a esborrar tot indici de dubte sobre la posició hegemònica que l'Església catòlica exerciria altra vegada a partir d'aquell moment. L'article primer del Concordat de 1851 recuperava tota la seva esplendor: "La religió

catòlica, apostòlica, romana, que a exclusió de qualsevol altre culte continua sent l'única de la nació espanyola...". Per aquells que havien defensat durant anys altres postures no va ser possible seguir vivint tranquil·la i lliurement (Fernández, 2009). Aquesta era la situació de Regina Lamo que, juntament amb les seves filles Enriqueta i Carlota, i les seves nétes Maria Gabriela, Carlota i Lidia, va haver d'enfrontar-se a molts anys de constant angoixa i patiment, un patiment que va viure dins seu fins el 1947, quan va morir a l'edat de 77 anys (Reyner, 2021).

Anàlisi dels articles periodístics publicats

Abans de començar l'anàlisi desenvolupada dels articles periodístics que va escriure Regina Lamo, s'exposa a continuació una línia temporal que permet apreciar d'una manera més visual durant quins anys va publicar, quants articles va escriure i a quins diaris van aparèixer.

Línia temporal de publicació

1916	1917	1918	1919
SENSE ARTICLES PUBLICATS	1 article a <i>El Día</i>	SENSE ARTICLES PUBLICATS	1 article a <i>El Globo</i>
1920	1921	1922	1923
SENSE ARTICLES PUBLICATS	SENSE ARTICLES PUBLICATS	5 articles a <i>La Publicidad</i>	15 articles a <i>El Diluvio</i> 3 articles a <i>Acción Cooperatista</i>
1924	1925	1926	1927
1 article a <i>El Diluvio</i> 3 articles a <i>Acción Cooperatista</i>	12 articles a <i>El Diluvio</i>	11 articles a <i>El Diluvio</i>	1 article a <i>El Diluvio</i> 1 article a <i>El Liberal</i>
1928	1929	1930	1931
8 articles a <i>El Diluvio</i>	SENSE ARTICLES PUBLICATS	SENSE ARTICLES PUBLICATS	1 article a <i>La Tierra</i>
1932	1933	1934	1935
SENSE ARTICLES PUBLICATS	1 article a <i>La Tierra</i> 1 article a <i>La Libertad</i>	SENSE ARTICLES PUBLICATS	SENSE ARTICLES PUBLICATS
1936	1937	1938	1939
SENSE ARTICLES PUBLICATS	SENSE ARTICLES PUBLICATS	2 articles a <i>Acció Cooperatista</i>	SENSE ARTICLES PUBLICATS

Breu preàmbul

A partir de les fitxes que han servit per dur a terme el buidatge de tots els articles escrits per Regina Lamo que es van publicar als diaris, s'ha pogut fer una anàlisi de resultats precisa que ha permès extreure informació molt rellevant sobre la faceta periodística de la protagonista. Aquest buidatge ha funcionat com un subproducte a partir del qual, posteriorment, ha estat possible exposar els resultats que es presentaran a continuació.

El mètode seguit ha consistit a destacar en cada article el títol, l'any de publicació, el diari editor, la pàgina on se situa, el tipus o gènere periodístic de què forma part, un breu resum del contingut i els conceptes més rellevants utilitzats durant el text. D'aquesta manera s'ha obtingut una mostra sintetitzada de cada peça amb l'objectiu de tenir unes referències bàsiques que facilitessin l'estudi posterior a la lectura. Tot i això, se suggereix llegir els articles complets sense basar-se només en el resum present a les fitxes si realment es vol comprendre la dimensió que abastaven les inquietuds de Regina Lamo.

Examinant els temes sobre els quals decidia escriure, l'estil d'escriptura que feia servir i el punt de vista que adoptava, s'han extret una gran quantitat d'elements que han fet que es pogués comprendre encara millor qui va ser Regina. El misteri que envolta la seva figura mai acaba de desaparèixer, però és innegable que l'anàlisi d'aquests 67 articles periodístics escrits entre 1917 i 1938 ofereix la possibilitat d'apropar-se una mica més a la construcció del seu retrat personal.

Moments històrics i freqüència de publicació

Des que el 1917 apareix a la premsa el primer article firmat per Regina Lamo, s'observa que la freqüència de publicació mai és estable. Tal com pot apreciar-se a la línia temporal que s'ha mostrat, en aquest any d'estrena en el terreny periodístic, el qual coincideix amb l'inici de la crisi de la Restauració, només es va publicar un

article seu. Després, hi va haver un silenci fins el 1919, quan va sortir un segon article, però aquell any tampoc n'hi va haver més. Va tardar dos anys més fins que el 1922 va tornar amb 5 articles. Semblava que començava a augmentar el ritme de producció i així va ser. Malgrat que havia començat la dictadura de Primo de Rivera i s'havia aplicat la censura a la premsa, concloïa el 1923 amb 18 articles, el nombre més alt de publicació que assoliria en un sol any. Si bé és cert que l'autoritarisme es va imposar el setembre, això no va ser un impediment per seguir escrivint als diaris els mesos que quedaven.

Les expectatives eren altes i la lògica feia pensar que el 1924 seguiria de manera similar, però aquell any només es van publicar 4 peces seves. I de sobte, sense una explicació aparent, durant el 1925 va augmentar el ritme altra vegada i va acabar amb 12 articles. Quelcom semblant va passar el 1926, que en van ser 11. Encara amb el mateix sistema dictatorial, el 1927 va patir una davallada i només en van ser 2, però l'any següent tornava a prendre embranzida i acabava el 1928 amb 8 publicacions. Va arribar aleshores un període de transició política -i de silenci per part de Regina- durant el qual es va produir la fi de la dictadura de Primo de Rivera, es va passar per la *dictablanda* del general Berenguer i, finalment, es va establir la Segona República l'abril de 1931. Aquell any va tornar amb la publicació d'un article, el 1933 en firmava 2 més i després es va produir de nou un silenci absolut que va durar fins el 1938, quan en plena Guerra Civil Espanyola va escriure les que es convertirien en les 2 últimes peces periodístiques firmades per Regina Lamo.

Tot i el caràcter irregular de la seva tasca com a periodista, o més aviat com a 'opinadora' com s'ha dit anteriorment, Regina va escriure articles sobre temes molt variats. La seva educació, la influència ideològica que havia rebut per part de la seva família, els ambients amb què es movia, les seves inquietuds personals, les amistats que l'envoltaven i molts factors més van ser determinants a l'hora de decidir amb quins assumptes volia omplir les pàgines dels diaris amb què col·laborava. S'han pogut detectar 6 grups temàtics en els quals es poden classificar la majoria de les peces, però ha sigut necessari crear-ne un setè per aquelles que no concorden.

Articles relacionats amb cooperativisme

El primer grup temàtic el conformen els articles que giren entorn del cooperativisme. En són 11 i es tracta d'un dels temes més reiterats per Regina Lamo a la premsa. Com en la gran majoria dels seus escrits periodístics, aquests també els feia servir per divulgar la seva opinió respecte a l'assumpte en qüestió. L'eix vertebrador no era el mateix en totes les peces, però la mirada i la perspectiva amb què tractava el cooperativisme sí que compartia una finalitat comuna: argumentar de la manera més convincent possible els motius pels quals aquest sistema econòmic i social era l'únic que podia solucionar els problemes que la població espanyola patia.

El juny de 1922 apareixia al diari *La Publicidad* el primer article en què parlava d'aquest tema. Títulat *Orientación definitiva del Cooperatismo español*, li servia per oferir als lectors un primer tast de la seva manera d'entendre com havia de ser la cooperació. Els Sindicats Obrers de Barcelona, que fins aleshores sempre havien sigut rivals entre ells, decideixen fusionar-se per unir forces. Davant aquesta situació, Regina considera que cal que a partir d'aquest instant s'actui en clau cooperativista per tal que es reverteixi la dinàmica capitalista que ha imperat fins aleshores i que ha conduït el país a una situació gens favorable.

“(…) las cooperativas de España serán la vanguardia de toda actuación obrera, y dejarán de estar consideradas como un elemento superficial de resistencia únicamente”. “El individualismo intransigente (...) es el polo opuesto a la disciplina de la cooperación”
(*La Publicidad*, 21-06-1922).

Amb aquesta primera peça Regina ja demostrava tenir una ideologia molt clara i, de fet, aquesta va ser la dinàmica que van prendre pràcticament totes les peces que va escriure a partir d'aquell moment relacionats amb el cooperativisme. No és necessari resumir cada un dels articles d'aquest grup temàtic per tal de comprendre la seva visió i la seva manera de difondre idees. Al buidatge situat a l'annex del treball es

troben, una per una, les anàlisis detallades de cada peça. Tot i això, sí que és imperiós remarcar alguns fragments concrets, ja que evidencien quins aspectes dins el camp del cooperativisme creia més importants, com projectava el banc de crèdit obrer, quins temes li preocupaven...

Hi ha un parell d'articles de 1923 que resulten molt interessants per la capacitat argumentativa que demostra tenir Regina. A través de *¿Debe preceder el Banco de Crédito a la Cooperativa de consumo?*, publicat a *El Diluvio*, i *¿Puede hacerse obra de conjunto en el Cooperatismo sin la creación previa de su Banco de Crédito?*, publicat a *Acción Cooperatista*, reflexiona sobre la necessitat de crear el banc de crèdit obrer i exposa que molta gent considera que fundar-lo no és una prioritat per al cooperativisme. Defensa que ella sí que ho creu i que cal unificar-ho tot en un banc de caràcter cooperatiu per evitar dinàmiques individualistes.

“Solamente así podrá prosperar la función cooperatista industrial y solamente así podrán obtener mayores beneficios -que es suprema aspiración de los egoístas- las Cooperativas, y por consiguiente los cooperadores asociados al Banco de Crédito (...)”
(*Acción Cooperatista*, 25-04-1923).

“(...) sino pronto veremos en cada esquina una cooperativa como para casa de muñecas, con sus estatutos que parecen reducto de morarí, y 'su' identidad a usanza troglodita”
(*El Diluvio*, 30-03-1923).

La doctrina política de Regina va quedar retratada en molts dels seus articles. En el cas dels que tractaven el tema del cooperativisme, resulten molt il·lustratius *España ante el día de la cooperación*, publicat el 1924 a *Acción Cooperatista*, i *Lo que pudieron ser los Bancos de Crédito obrero en España*, publicat el 1928 a *El Diluvio*. Ambdós contenen frases que revelen la seva ideologia i ofereixen una aproximació a un dels seus objectius vitals: l'alliberació de la classe obrera com a conseqüència de la implementació del cooperativisme.

“El día que hayamos alcanzado la coordinación de cooperativas de productor agrícolas con las de consumo (...) habremos dado en el camino recto y seguro para la emancipación de explotaciones de que son víctimas productores y consumidores obreros”
(*Acción cooperatista*, 05-07-1924).

“Una fuente de riqueza espiritual. Una corriente serena y diáfana de posibilidades de bienestar, de cultura, de preparación económica para un porvenir de gobierno proletario”
(*El Diluvio*, 22-03-1928).

Malgrat que els articles anomenats fins al moment són innegablement captivadors per la transparència de la manera de pensar que tenia Regina, probablement són les dues últimes peces publicades les que mereixen un estudi més profund. Van ser escrites l'any 1938, durant la Guerra Civil però encara en ple govern de la Segona República, la qual cosa implicava que no hi havia censura.

Si Regina sempre havia sigut capaç d'esquivar les limitacions imposades a la premsa i escriure sobre els temes que volia gràcies a les seves tècniques de redacció, els dobles sentits i els missatges amagats entre línies, en aquest moment ja no necessitava ocupar més espai amb adorns decoratius i podia ser d'allò més directa. Tant a *Profecías cumplidas* com a *Lo que pudo ser la Banca obrera cooperatista para el proletariado español*, tots dos articles publicats a *Acció Cooperatista*, que aleshores ja havia canviat el nom del diari al català, són perfectes exemples d'aquesta llibertat d'escriptura.

“La profecía lanzada hace veinticinco años (...) ha venido a cumplirse exactamente (...). La sociedad burguesa, capitalista, explotadora del hombre por el hombre, sólo será exterminada para siempre, cuando sea sustituida por un sistema de convivencia cooperativo (...). El momento histórico de España nos da la razón plenamente. Sea bienvenida la

revolución si entre los pliegues de su bandera nos trae,
salvaguardándola, los siete colores de la Cooperación universal”

(*Acció Cooperatista*, 20-05-1938).

“(...) caerá la economía capitalista en el instante en que la producción (...) esté totalizada e íntegramente regulada, a priori, por el consumo”

(*Acció Cooperatista*, 10-06-1938).

Cal remarcar que malgrat que la major part dels articles de Regina Lamo són classificables en un bloc determinat en funció de quin tema aborden, n’hi ha alguns que formen part d’algun d’aquests grups temàtics però que no tracten en exclusiva l’assumpte en qüestió. En el cas de les peces que giren entorn del cooperativisme, són bastantes les que també toquen aspectes relacionats amb la classe obrera. A *Cultura cooperatista* i a *La cooperación en Asturias*, publicats el 1925 i el 1928 respectivament a *El Diluvio*, hi veiem aquesta realitat, la qual resulta absolutament lògica tenint en compte que Regina entenia el cooperativisme com una eina que havia de permetre eliminar el sistema capitalista, abolir la diferència de classes i, per tant, desembocar en l’emancipació de la classe obrera.

Articles relacionats amb feminisme

En el cas de les peces directament relacionades amb el feminisme també succeeix aquest fenomen de barreja temàtica. La figura femenina, l’exaltació del seu poder i la reivindicació del seu alliberament constitueixen el tronc dels 10 articles classificats en aquest grup, però el cooperativisme s’escola en 6 d’ells i els dos assumptes es fusionen. El fet de combinar feminisme i cooperació revela una nova peça que permet seguir configurant la figura de Regina Lamo. La cooperació era el centre del seu discurs. Tota solució als problemes socials que vivia la societat espanyola passava pel cooperativisme i, en el cas d’aquestes peces, es fa palès que la lluita contra l’opressió de les dones no era una excepció.

Per comprovar aquesta afirmació n'hi ha prou amb fer la lectura dels 6 articles que destaquen per compartir aquesta característica. Es pot observar, per exemple, a *Cooperatismo femenino. Un despertar prometedor*, a *Cooperatismo en acción* i a *Se impone la acción femenina en el cooperatismo español*, publicats el 1923 a *El Diluvio* el primer i a *Acción Cooperatista* els altres dos.

El primer relata un context de tragèdia social, ja que s'està produint la guerra del Marroc i milers de joves hi són enviats a lluitar sabent que no tornaran a Espanya. Davant aquest fet, Regina elogia la predisposició que observa en les dones catalanes, molt més actives i conscienciades que les d'altres regions del país, a resultar útils en aquesta situació crítica. En aquell moment ja participa amb la Unió de Rabassaires fent actes de propaganda al costat de Lluís Companys i exemplifica la valentia de les dones narrant la seva visita a Sant Pere de Ribes, on van aconseguir convèncer les assistents que formar una cooperativa era la solució als problemes que vivien.

“Apoyada ésta en una acción cooperatista que debe enlazar la producción y distribución de los productos de la tierra, allanará obstáculos de todas clases y dará facilidades financieras que no pueden encontrar mejor -única, pudiéramos decir- defensa que la institución cooperatista”
(*El Diluvio*, 12-06-1923).

A la segona peça explica com s'ha dut a terme aquesta cooperativa de Sant Pere de Ribes dirigida per dones que ella mateixa va impulsar. Indica que formarà part de la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya i es pot percebre a través de les paraules la seva emoció, una gran esperança que casos d'èxit com aquest siguin simplement l'inici d'un gran canvi en el sistema econòmic que deixi enrere el capitalisme per embarcar-se en el cooperativisme.

“(…) asiduidad en la propaganda de nuestros ideales de aquel grupo femenino que podemos tomar como ejemplo de cuánto está destinado a desarrollarse en el campo cooperatista, el

feminismo bien entendido y situado”
(*Acción Cooperatista*, 27-06-1923).

“(...) llegaremos muy pronto a la creación del organismo único
del cooperatismo nacional que harán triunfar el altruismo, llevando
al frente de este movimiento a las mujeres obreras en España”
(*Acción Cooperatista*, 27-06-1923).

En el cas de l'últim article, coincident amb les mateixes dates, la qual cosa implica que Espanya seguia patint una situació de misèria absoluta, aposta per la creació d'una organització governada per dones que, basant-se en el cooperativisme, puguin apoderar-se i oferir ajuda a la població afectada pel dur context al qual s'enfrontava el país. És en moments com aquest, en què la societat es troba en un punt extrem, quan Regina publica peces periodístiques d'aquest estil. No sembla que ho faci amb l'objectiu d'aprofitar la debilitat que la gent presenta en aquell instant per inculcar les seves idees, sinó més aviat perquè considera que els canvis que ella proposa farien que s'evitessin situacions tan complicades com aquesta o, si més no, facilitarien la recuperació de la vida de la ciutadania després de la catàstrofe provocada per una guerra.

“(...) dadas las circunstancias del momento patrio, debe
inaplazablemente desarrollar y encauzar constructivamente la
feminidad española organizada bajo la amplia bandera del cooperatismo”
(*Acción Cooperatista*, 10-11-1923).

Segueixen una línia temàtica molt similar els altres articles que barregen feminisme i cooperativisme. Cal destacar, tot i això, que Regina no sempre va defensar els actes de les dones a qualsevol preu. La seva mirada crítica no es veia cohibida quan es tractava d'opinar sincerament sobre els comportaments que observava al seu voltant. Un clar exemple d'aquesta coherència i de la seva integritat absoluta pel que feia als seus ideals es troba a l'article *Deportismo femenino*, publicat el 1925 a *El Diluvio*.

Descriu la manera com actualment les dones estan duent a terme un abandonament de les formes exteriors. S'estan alliberant dels vestits i les teles que limitaven els seus moviments i prefereixen aquelles indumentàries que els permeten llibertat de gestos. Les qualifica de baronívoles, ja que no les coarten. Aparentment es tracta d'una situació que per la seva manera de pensar normalment Regina celebraria, però no és així perquè s'adona que les dones no estan canviant les actituds ni les maneres d'actuar. Han començat a alliberar-se de l'estètica femenina tradicional però no demostren interès per una vida activa, la qual cosa considera ridícula i, una vegada més, fruit de la moda.

“(...) las piernas y los brazos sirven para algo que no es exclusivamente lucir su forma, más o menos clásica; sirven para nadar, para correr, para remar, para saltar (...)”
(*El Diluvio*, 27-03-1925).

“Ni belleza, ni salud, ni entendimiento, ni sensibilidad pueden conservarse, ni adquirirse, sin el cultivo de la higiene anímica y corporal”
(*El Diluvio*, 27-03-1925).

Per últim, resulta molt interessant ressaltar l'article *La cooperación femenina en el extranjero*, publicat el 1928 a *El Diluvio*. En aquella època Regina es trobava a Gijón, a la finca on havia viscut molts anys Rosario de Acuña amb el seu germà Carlos. Són mesos que dedica a la lectura i a la reflexió, cosa que es veu a les seves peces. En aquest cas, demostra el seu ampli saber sobre cooperativisme a escala mundial. S'evidencia la seva formació autodidacta en aquest aspecte, ja que parla amb coneixement de causa sobre la cooperació en una gran multiplicitat de països d'arreu del món. Vincula aquest tema amb el feminisme en destacar que a través de les seves lectures s'ha assabentat que s'està produint un increment d'activitat per part de les dones en aquest moviment. Posa exemples de projectes que s'estan duent a terme a Itàlia, Holanda, Nova Zelanda, Austràlia, Índia...

“A tanto llega la confortadora convivencia y puntos de vista de ingleses e indios dentro de la cooperación, bendita, porque borra odios, rencores y fronteras, que han sido copiado por ellos literalmente los reglamentos que marcan y definen la colaboración femenina en la obra común de las Cooperativas inglesas de idéntica forma a las australianas”
(*El Diluvio*, 31-05-1928).

Articles relacionats amb la classe obrera

A diferència dels dos grups temàtics anteriors, quan Regina Lamo decidia parlar sobre la classe obrera ho feia centrant-se totalment en aquest tema. Si bé hauria sigut igualment lògic que combinés aspectes relacionats amb cooperativisme o feminisme quan escrivia sobre el proletariat, no acostumava a fer-ho -si ho feia era només a tall de conclusió- a causa del to protestant i reivindicatiu que per si sols tenien aquests articles. Com a conjunt són, segurament, les 12 peces més crítiques de la seva producció periodística.

Quan desaprovava el capitalisme als escrits que giraven entorn del cooperativisme era molt directa i deixava veure clarament la seva ideologia, però encara ho és més quan s'adverteix el rebuig que plasma en aquests articles i, sobretot, la indignació que demostra davant el fet que els amos es recreen en el poder de què gaudeixen i exploten sense miraments els seus treballadors. Un primer exemple de l'enuig que aquestes situacions provoquen a Regina apareix de forma molt clara a *Los ex ferroviarios enfermos*, publicat el 1923 a *El Diluvio*.

“(…) por virtud de la sequedad estatutaria que les niega todo auxilio cuando más falta les hace, se convierte en dos males incurables lo que empezó por ser uno solo, remediable acaso con mayor tiempo y medios de curación, más abandonado a si mismo va royendo, hasta el acabamiento, a aquellos sentenciados por las poderosas Compañías a la última pena que se encargan de ejecutar dos verdugos: enfermedad y miseria”

(*El Diluvio*, 18-04-1923).

Només cal analitzar el lèxic que fa servir, totalment característic d'una persona que sent a la seva pròpia pell les conseqüències d'una realitat tan dura com la que relata, la dels treballadors ferroviaris que emmalalteixen a causa de les males condicions en què treballen i que, després, no són assistits de cap manera per la companyia.

Un altre exemple molt il·lustratiu és l'article *Salvador Seguí. Tragedia coordinada*, publicat el 1923 a *El Diluvio*. A través de les línies fa un petit homenatge a la seva figura, ja que el considerava un gran referent de la lluita obrera, però sobretot expressa el seu desgrat davant el fet que hagi estat condemnat a ser executat. Alaba la reacció dels barcelonins i posa en dubte sense cap filtre la legitimitat de la legislació espanyola.

“La adhesión sentimental del pueblo obrero de Barcelona sólo se manifiesta serena y firme cuando el que cae por él tuvo la suficiente fuerza de acción y sentimiento para coordinar diatribas y alabanzas, en tal volumen y con tal potencia, que al fundirse en una sola voz dan en el eco de la tragedia la sensación de que un hombre ha desaparecido (...). Todas las leyes sociales son letra muerta entre nosotros. Sortearlas o burlarlas descaradamente es consuetudinario en España”

(*El Diluvio*, 15-03-1923).

Les peces periodístiques relacionades amb la classe obrera abasten una gran quantitat de temes. Com s'ha assenyalat, Regina parla de les males condicions que pateixen els treballadors ferroviaris i de l'execució d'un referent de la lluita proletària, però són molts més els assumptes a què dedica les seves línies. Des del dret a les vagues fins als desnonaments, als quals anomena crims domèstics, passant per la situació precària dels miners, la revolta dels rabassaires o les dificultats amb què topaven les persones de classe obrera si volien llegir un llibre, ja que molts van ser confiscats durant la dictadura perquè no es consideraven adequats.

Aquests són els principals temes amb què va omplir les pàgines dels diaris amb els quals col·laborava. Cal destacar, tanmateix, una peça de 1926 publicada a *El Diluvio* i titulada *Perspectivas de explotación*. Es tracta d'un article en què fa servir l'exemple dels treballadors es dediquen a extreure la grava de la conca del riu Besòs, en aquell moment pràcticament sec, per denunciar l'explotació laboral en general. La situació particular d'aquests extractors de grava resulta indignant per a Regina i exemplifica molt adequadament la seva opinió respecte d'aquest tema.

“(...) nunca extraen bastante grava, gravilla y arena para saciar los compromisos financieros o económicos o monopolistas que el Puerto Franco ha contraído con unos cuantos mangoneadores y mirones y vigilantes del trabajo de aquellos pobres de las manos en pedazos, de sol a sol, que antes les dejaba para comer y que al presente no les mata el hambre. (...) en vez de pagar directamente el Puerto Franco a los carreros según aquellos precios de 'antes', les abona hoy por segunda mano sus retribuciones, que han de ajustarse a conveniencias y convenios especiales (...) a gusto y conveniencia de los que miran trabajar (...)”
(*El Diluvio*, 05-05-1926).

Articles relacionats amb presoners i indults

Són 9 els articles que Regina Lamo va publicar que o pretenen fer reflexionar sobre els motius de la detenció de certes persones o demanen directament l'indult de determinats presoners. El primer apareix el 1922 a *La Publicidad* sota el títol *¡Presos aún!* i exposa que a la presó de Barcelona s'hi troben estrangers que fa molts mesos que esperen tornar als seus països per ser jutjats, però les repatriacions són molt lentes i fins que els respectius governs no paguen el cost del passatge fins al seu país aquests homes segueixen empresonats. Regina resulta molt crítica davant situacions com aquesta, que considera immorals, i intenta que els lectors es preguntin si s'està actuant de manera correcta.

“¿Es la falta de medios económicos el verdadero y único
inconveniente para que sean liberados esos individuos?”
(La Publicidad, 02-08-1922).

L'any següent es publica a *El Diluvio* l'article *Parangón. El jurado; la gracia real*, el qual deixa veure entre les seves línies una crítica al sistema polític. Situat en el context dels primers mesos de dictadura de Primo de Rivera, defensa que la figura del jurat popular és un fracàs a Espanya, mostra el seu desacord amb el fet que l'estructura jurídica del país sigui inalterable, posa en dubte els motius de molts empresonaments i argumenta que l'aplicació de les mesures dictatorials mai permetran instaurar millores que corregeixin els errors que actualment presenten les institucions.

“No en vano la supresión del Jurado y la Constitución en
suspense retrotrae la vida política de España a un período de
inefable absolutismo para los amantes, a ultranza, del régimen
monárquico, con todo su idolátrico poder intangible. (...)
deben dejarnos una monarquía en todo su esplendor que
escuche (...) nuestras peticiones, súplicas e instancias de indulto”
(*El Diluvio*, 30-12-1923).

Regina va publicar de manera molt regular -tenint en compte el seu discontinu ritme de publicació- peces periodístiques destinades a tractar el tema dels presoners i les demandes d'indult. Algunes van ser generals, com ara la requerida el 1923 a l'article *El rigor es contraproducente. Por humanidad, amnistía o indulto* publicat a *El Diluvio*, el 1926 a l'article *Campaña pro indulto general. Intus* publicat també a *El Diluvio* o el 1927 a l'article *¡Amnistía!* publicat a *El Liberal*. En molts casos demanava l'indult per una qüestió ideològica, però també aprofitava per publicar aquestes demandes quan es duia a terme la celebració de les festes commemoratives de la coronació del rei, ja que era habitual que en aquestes situacions es proclamés l'amnistia.

Tot i aquesta tendència a demanar l'indult general, Regina va destinar 2 articles a reclamar l'alliberament d'un parell de presos en concret. El primer, de 1926, va ser destinat a Alfonso Vidal i Planas. La peça és considerablement difícil de desxifrar, ja que sembla que no té clar si donar suport a la demanda de llibertat de l'escriptor o no. De fet, l'escrit es titula *No sé. Para Pedro Luis de Gálvez. Por Vidal y Planas*, de manera que amb les dues primeres paraules ja deixa veure el seu dubte.

Des del principi es disculpa al poeta anarquista Pedro Luis de Gálvez per haver trigat massa temps a demanar a través de *El Diluvio* l'indult de Vidal i Planas. Luis de Gálvez era amic de l'escriptor i havia iniciat una campanya per aconseguir el seu alliberament. Va ser empresonat per assassinar per motius sentimentals a Luis Antón del Olmet tres anys abans. Per aquesta raó inicialment Regina no sap què fer, però a mesura que avancen les línies va canviant d'opinió i acaba demanant l'alliberament.

“Y cuando una vida fue, como lo fue la de Vidal y Planas,
consagrada a ser bueno, y cuando de esa vida se dio, como la
dio Vidal y Planas, la mejor por ser la más bella, parte a una
mujer a quien hubo de dejarse tras la puerta de bronce del presidio
(...) ¿cómo podrá negarse por quién puede otorgarla la concesión
piadosa del indulto para el que tantos valores de tormento
y tantas generosidades románticas acumuló en su alma?”
(*El Diluvio*, 27-04-1926).

El segon article escrit amb l'objectiu de demanar un indult concret es publica el mateix any i també a *El Diluvio*. Es titula *Una vez más. Por Josefa Crespo* i té una intenció radicalment diferent que el primer. En aquest cas, Regina se suma sense dubtar a la demanda d'indult que han formulat Lorenzo Pahissa, Ángel Samblancat i Eduardo Sanjuán i expressa la seva indignació davant el fet que Josefa Crespo segueixi empresonada injustament a Alcalá de Henares.

“Un día, unas horas, minutos no más cercenados al dolor

que en la cárcel sobrelleva esa infeliz, arrollada por una tragedia social que ella desconocía, cuya génesis y desarrollo ignoraba en absoluto, un indulto concedido a ella, deliberadamente condicionado a su caso, sería confrontación bien merecida, después del terrible anatema que cayó sobre ella”
(*El Diluvio*, 27-08-1926).

Opina obertament que si se la manté entre reixes fins la data de finalització de la condemna i no rep l'indult tindrà moltes dificultats per poder reincorporar-se a la societat, trobar feina i ser ben vista tenint en compte que caurà sobre ella l'estigma de l'expresidiari per delicte social. Per totes aquestes raons insisteix que cal alliberar-la i es dirigeix a aquells que tenen la capacitat de materialitzar-ho.

“Los hombres que gobiernan a España han abierto las puertas del presidio a varios amigos nuestros, cuyos indultos pedimos insistentemente. ¿Cerrarán sus oídos en esta ocasión, ahora que se trata de una mujer, casi una niña? ¿Ahora que ese indulto supone el pan y la fe en la vida de una humilde obrera?”
(*El Diluvio*, 27-08-1926).

Articles relacionats amb infància, joventut i educació

L'interès de Regina Lamo per temes com ara la infància, la joventut i l'educació s'evidencia en els 5 articles que dedica a aquests assumptes. Malgrat que no en són tants com en els grups temàtics anteriors, es percep la seva preocupació i implicació en cada una de les peces. Són totes bastant diferents entre elles i l'eix central no sol coincidir, però sí que comparteixen una mateixa mirada, una perspectiva que no es desentén del futur i que és conscient de la importància de les noves generacions per tal que el país prosperi de cara al futur.

El primer article va ser escrit en l'etapa més novella de producció periodística de Regina. Titulat *Socialismo infantil*, es publica el 1919 a *El Globo* i és l'únic que escriu aquell any. A manera de resum, rebutja el fet que la població divideixi els nens entre rics i pobres, considera que l'estatus social dels pares no ha de determinar directament el dels nens i proposa començar per suprimir l'ús d'aquest lèxic com a primer pas per acabar eliminant la divisió de classes.

“El «pobre», en su acepción de desheredado de la fortuna,
es una «especie» que debe desaparecer. (...) Los niños no pueden
ser llamados más que... niños, así, sin adjetivos que dividan en
castas a los que vinieron a la vida por un acto igual”
(*El Globo*, 20-02-19).

Un altre aspecte que cal destacar és el fenomen dels fills il·legítims, un fet absolutament normalitzat en aquella època i un tema que amoïna enormement a Regina. Trobem publicats dos articles que tracten aquest assumpte: *Los crímenes colectivos. Maternidad i Iniquidad jurídica. Hijos ilegítimos*, ambdós publicats a *El Diluvio* el 1923 i el 1925 respectivament. A tots dos planteja el problema que suposa considerar que hi ha fills que són legítims i d'altres que no. Es tracta d'una realitat que creu que està obsoleta i que la legitimació de tots els fills és una urgència. Explica que a tots els països cultes del món ja s'ha materialitzat, que els orfenats no són la solució al problema i que a Espanya no es farà res al respecte mentre la llei, actualment injusta i malvada, no canviï.

“(...) aterradores meses de miedo, de vergüenza, de ansiedad,
producidos por nuestro medio social, que anatematiza y
desprecia a la soltera embarazada”
(*El Diluvio*, 18-02-1923).

“Divorcio, legitimación de hijos, prostitución, Inclusa, problemas
resueltos ya en todo el mundo, en nuestro país se hallan
estacionados. (...) Todos los infanticidios cometidos por

madres solteras no tienen otra causa que el temor a ese marchamo de 'deshonrada' que la sociedad expide a las que no sometieron a previas ceremonias religiosas su embarazo. (...) yo me siento encima del Código civil o me lo pongo por montera, pues maldita la falta que me hacía que en él se me reconociese la legitimidad de mi talento, de mi bondad, de mi valor, y escojo ser... lo que ellos fueron para gloria de la Humanidad, esto es, incluseros e ilegítimos”
(*El Diluvio*, 17-09-1925).

En aquest grup temàtic hi ha 2 articles més. Un de 1925 titulat *Universidades* i publicat a *El Diluvio*, verdaderament interessant pel repàs històric que fa amb referència a l'evolució de les protestes estudiantils, centrant-se sobretot en les que tenien lloc a les universitats franceses perquè eren especialment polititzades i, segons el seu punt de vista, admirables. Tot i això, la peça periodística que realment cal analitzar per la sinceritat que hi evoca Regina és *Las Ligas de Bondad*, escrita el 1928 durant una de les seves estades a Gijón.

Alaba el clima que observa entre nois i noies a les escoles mixtes de la regió, les quals defensa fermament pels positius fruits que donen. Considera que gràcies a aquestes escoles -normalment rurals- els nois deixen de banda “su costra montaraz” perquè creixen i s'eduquen estant a prop de “la mente femenina”. El resultat és que desapareixen les diferències entre uns i altres i es crea un clima tendre i fraternal entre els dos sexes.

“La seriedad risueña de chicos reunidos en coeducación sexual, con su consecuente energética reactiva en grado suficiente a poner de manifiesto el acoplamiento más puro en tendencias antagónicas, generatrices de nuevas sensibilidades refinadas, en uno y otro sexo, entraña y medula de la educación integral, tiene su cauce en la convivencia fraterna escolar. (...) Con objeto de encauzar todos esos

movimientos de piedad y amor hacia la naturaleza de los seres débiles e indefensos, que en los escolares debe y puede unificarse, disciplinándolo pedagógicamente, las Ligas de Bondad Infantil van introduciendo sus métodos de acción”
(*El Diluvio*, 18-09-1928).

Crítiques literàries

Les crítiques literàries que Regina Lamo va publicar a la premsa són dels pocs escrits que no s'emmarquen dins el gènere d'articles d'opinió. Tot i això, pel fet de ser crítiques realitzades des d'un punt de vista subjectiu després d'haver dut a terme la lectura dels llibres en qüestió, es converteixen igualment en peces que revelen la seva opinió personal. Es confirma així, una vegada més, que Regina era més aviat 'opinadora' que no pas periodista. És cert que en alguns articles concrets narrava fets d'actualitat des d'una perspectiva més llunyana i objectiva, però sempre ho feia per contextualitzar la realitat que posteriorment es pretenia analitzar a través del seu criteri.

Entre els anys 1923 i 1926 van aparèixer 5 crítiques literàries, totes elles publicades al diari *El Diluvio*. S'observa que el motiu d'haver decidit escriure cada peça és l'impacte que aquesta va causar sobre Regina, ja que sempre són obres que l'han inquietat, remogut o meravellat per diferents motius. A la primera crítica, titulada *Esbozo de crítica. El alma de un libro de Gabriel Alomar*, analitza l'últim llibre d'aquest escriptor: *La política idealista. (Proyecciones y reflejos del alma)* i justifica la necessitat de fer-ne propaganda explicant que Alomar ha aconseguit retratar amb gran profunditat la situació que en aquells moments viu el país i, en concret, la terra d'on és originària.

“Jamás libro alguno revivió en mi alma la visión entera de aquella Andalucía derrotada y hambrienta, amargada y esclava, miserable y sedienta de libertad y de justicia, como este libro de Alomar”

(*El Diluvio*, 29-07-1923).

Una altra de les crítiques que cal destacar és la titula *La trampa del arenal. Novela por Margarita Nelken*, ja que en aquest cas també és el tema de l'obra el que l'atreu, encara que es tracti d'un assumpte absolutament diferent. Nelken, una sociòloga i política espanyola, tractava obertament i amb duresa el tema del divorci en aquest llibre, tema sobre el qual Regina havia parlat públicament en diverses ocasions. Per aquest motiu, després de llegir-la, decideix escriure'n una crítica literària amb dos objectius: apropar-la al públic per incentivar-ne la lectura i posicionar-se una vegada més en contra de la prohibició de divorciar-se.

“(…) su nota de observación íntima, dolorosa, de problema matrimonial, que en nuestra nación, sin divorcio, es uno, quizás el más determinado, de la inmoralidad familiar y colectiva que nos corroe e inutiliza para elevar nuestro ambiente ético y biológico hasta alcanzar la relativa perfección humana asequible a los seres”

(*El Diluvio*, 12-12-1923).

Entre les altres 3 crítiques literàries que va escriure, val la pena posar en relleu l'última que va publicar el 1926: *Libros bárbaros. Con el corazón extasiado*. Analitza l'última obra d'Àngel Samblancat, un important anarcosindicalista amb qui compartia amistat. Un any abans ja havia escrit una crítica sobre un altre llibre seu titulat *Jesús atado a la columna*, el qual l'havia impactat enormement i sintetitzar-ne el contingut li havia suposat un autèntic repte.

“¿Cómo empezar (...) a desfibrar el alma de ese libro deiviril, si lo que en ella fulge, lo que en ella se crispa, lo que dentro de ella se eriza y hace erizar el espíritu de quien leyere es de tal alcurnia literaria que necesito echar mano a los grandes ditirambos que merecieron sólo las grandes atalayas de las literaturas universales? (...) las estridencias del lenguaje

parecen armonizaciones angélicas y las porquerías articuladas
con que las escribe rumor de besos y batir de alas”
(*El Diluvio*, 26-06-1925).

Quan un any després Samblancat llança *Con el corazón extasiado*, el qual defineix com un llibre anàleg de *Jesús atado a la columna*, Regina en fa la lectura i explica a la crítica literària que al pròleg, en un intent de semblar modest, l'escriptor diu que ha sigut l'entusiasme del públic davant la primera obra el que l'ha animat a escriure aquesta segona novel·la, però ella opina que no és sincer.

“Crea *Con el corazón extasiado* porque le sobró detritus,
le sobró fango, le sobraron sonrisa y manotazos para poner
en marcha unas cuantas misierucas más del existir humano”
(*El Diluvio*, 02-05-1926).

Regina demostra la seva tendència a sentir-se atreta per llibres poc convencionals, per aquells que desafien tot allò que és conservador i aposten per una manera d'entendre la societat alternativa i un llenguatge que no s'adequa al que aleshores es considerava políticament correcte. Els lectors opinen que l'últim llibre de Samblancat és una obra bàrbara i cínica tot i que s'hi veuen plenament retratats i, per això, Regina Lamo elogia la gran capacitat de l'escriptor i li dona la raó amb tot el que ell pensa de la raça humana.

“Mientras existan supervivencias bárbaras, necesarios
serán bárbaros libros que salmodien su ronco resuello
a través de la litúrgica vaharada, nauseabunda, que el inmenso
bostezo de vivir nos arranca del alma, en el fúnebre cortejo
del hambre, de la explotación inicua de los débiles, del dolor de
existir amarrados a la cadena agobiadora del mal y de la muerte”
(*El Diluvio*, 02-05-1926).

Altres articles

D'entre tota la producció periodística de Regina Lamo hi ha 15 articles que per la seva temàtica no s'ajusten a cap dels grups establerts. Són peces que sorgeixen de situacions concretes en comptes de prevenir de realitats que perduren en el temps. Aquestes, agrupades en els blocs presentats anteriorment, no són efímeres i són motiu d'anàlisi i debat a mesura que el context canvia, ja que assumptes com el cooperativisme o el feminisme no tenen lloc de forma aïllada, sinó que canvien de forma alhora que els anys avancen, la qual cosa permet anar opinant sobre la seva transformació en funció de com evolucionen.

La diversitat de temes que es tracten en aquests 15 articles és molt variada i es fa palès que Regina decidia escriure com a resposta impulsiva a quelcom que havia viscut o observat i li havia creat curiositat, indignació o neguit. Algunes peces adopten un to tan poètic que és complicat comprendre el significat de les seves ratlles i assegurar si hi ha o no un doble sentit amagat darrere les paraules que fa servir. Són totalment subjectius i el més probable és que cada lector n'extragui un sentit particular.

Se'n detecten 6 que compten amb aquestes característiques: *El pavo real*, de 1922 a *La Publicidad*, *Críticas en corrillo*, *Memento mei*. *Héroes* i *La Exposición del Mueble y los paraísos artificiales*, els tres de 1923 a *El Diluvio* i *Museo romántico* i *Uzcudun*, ambdós de 1926 a *El Diluvio*. La lectura individual i posterior interpretació personal és l'única manera viable d'anàlisi, ja que la subjectivitat és tanta que no és possible estudiar-los des d'un punt de vista objectiu.

Aquest és un tret propi de tots els articles de Regina, ja que moltes vegades es detecten significats amagats entre línies que queden a les mans dels lectors desxifrar-los. La resta d'articles d'aquest grup 'd'altres' són bastant més directes i resulta més senzill comprendre la intenció amb què estan escrits. N'hi ha alguns que tracten temes tan concrets que no serveixen per configurar el retrat de la protagonista, però els altres sí que aporten informació rellevant que permet apropar-

se una mica més a la complexitat de la seva figura. El primer és *Disposiciones de gobernación. Para el general Martínez Anido*, publicat el 1925 a *El Diluvio*. Parla d'una situació quotidiana, en concret del poder que un decret ha donat als porters dels edificis de pisos de lloguer per abusar dels inquilins en connivència amb els propietaris. Ho considera una situació injusta, un exemple del poder de què els amos gaudeixen per maltractar les persones de classe treballadora, assumpte que a través del to de les seves paraules demostra irritar-la moltíssim.

“Como es costumbre en España, el inquilino, en situación modesta y, por consiguiente, incapacitado de dar grandes propinas, (...) es mirado por el amo y porteros como un ser despreciable. (...) El decreto mencionado concede a ese 'chiscón' honores de silla curul. En ella arrellanados y con las espaldas escudadas por la inmunidad capitalista de los propietarios, los porteros son árbitros del bien y del mal”
(*El Diluvio*, 17-03-1925).

Una altra demostració de la seva manera de pensar apareix a *Comentarios ad libitum. El artículo 11*, una peça de 1925 publicada a *El Diluvio*. En aquest cas, es tracta d'una crítica directa a la no llibertat de culte que impera a Espanya. El lèxic usat, d'allò més culte i bastant rebuscat, és l'únic motiu que pot explicar que malgrat la dictadura de Primo de Rivera i, per tant, la censura vigent, es permetés la publicació d'aquest article. De fet, fa servir el sarcasme i es dirigeix al censor que haurà de llegir-lo abans de poder ser acceptat com a tècnica per justificar les seves paraules.

Posa èmfasi en el fet que l'Article 11 de la Constitució espanyola sigui intocable. En aquell moment la Constitució era la que s'havia aprovat el 1876, la qual determinava a l'Article 11 el següent: “La religió catòlica, apostòlica, romana, és la de l'Estat. La Nació s'obliga a mantenir el culte i els seus ministres. Ningú serà molestat al territori espanyol per les seves opinions religioses ni per l'exercici del seu respectiu culte, llevat del respecte degut a la moral cristiana. No es permetran, però, altres

cerimònies ni manifestacions públiques que les de la religió de l'Estat" (*Constitución española*, 1876).

“¡Oh, libertad de cultos proclamada como antorcha que la paz de la conciencia ilumina entre los hombres! ¿Cuándo ante ti abrirá explícita y notablemente sus brazos esta tierra nuestra, rectificando aquel juicio de la Stael diciendo que en España lo antiguo era la libertad y lo moderno el despotismo?”

(*El Diluvio*, 29-03-1925).

Regina publica un article molt interessant a *El Diluvio* l'any 1926. El títol és molt suggerent: *Horas líricas. Los libros prisioneros*. Decideix exposar el seu punt de vista pel que fa a una realitat que l'indigna. Comença explicant el que creu que suposa per una persona restar empresonada i ho compara amb el que considera que deu sentir un arbre, que no es pot moure del lloc on es troba plantat i res pot fer per canviar-ho. Opina que el mateix passa en aquell moment a Espanya amb molts llibres, ja que el règim polític dictatorial no permetia el lliure accés a les biblioteques i dificultava, per tant, la lectura a la població, sobretot a la classe obrera.

“¿Cuándo las bibliotecas oficiales de España 'amnistián' los libros que yacen en sus estantes fríos y anticuados y dejarán que los lectores los alcancen y los saboreen sin tantos requisitos carcelarios (...)?”

(*El Diluvio*, 12-03-1926).

La tortura animal va convertir-se en un motiu de preocupació per a Regina arran de l'amistat amb Rosario de Acuña, la qual estava molt conscienciada sobre el tema i exercia com a activista en contra d'aquests comportaments. El 1931 es publica a *La Tierra* -aleshores el nom del diari encara era en castellà- una peça titulada *Aspectos. Iniciaciones y sugerencias*. Darrere aquest titular misteriós s'hi amagava una crítica a la manera com es tractaven els animals a Espanya.

Regina fa referència a diferents països estrangers per explicar que fora de la península s'ha evolucionat molt en aquest aspecte i la pietat i el respecte cap als animals és quelcom normal. Afirmar que la societat espanyola menysprea el patiment de les bèsties i ho qualifica d'un clar exemple de brutalitat i incultura. Mostra clarament la seva opinió pel que fa a aquest tema i implícitament revela la vergonya que li fan sentir alguns costums i tradicions espanyoles.

“¿Recordáis el tipo castizo del carretero irascible, golpeando, repetidamente con su vara la careta de la sufrida bestia de tiro, con la cual acarrea un exceso de carga, que le permite triplicar, y aun cuadruplicar, sus ganancias?”

(*La Tierra*, 13-08-1931).

L'últim article que cal destacar per la importància del seu contingut va ser escrit l'any 1933 i gira entorn de la figura de Rosario de Acuña. Publicat a *La Tierra*, es titula *Puntos de vista. La caverna y el Patronato Rosario de Acuña* i es tracta d'una peça que evidencia haver estat redactada durant la Segona República, ja que uns anys abans la censura sens dubte l'hauria eliminat per les paraules que utilitza i la clara ideologia que plasma a cada línia.

“Rosario de Acuña encarnaba el anticlericalismo, la heterodoxia científica, la épica lucha liberal de la España racionalista frente al reaccionarismo furibundo, sanguinario, cruel, impío, con la máxima impiedad que entraña hablar en nombre de Cristo -cantor de la fraternidad universal-, persiguiendo sañudamente a los practicantes de esa fraternidad cuando no va controlada por obispos, curas y monaguillos. (...) era la protesta viva, la llama de las hogueras de la Inquisición española -la más cruel y sanguinaria- hecha verbo, centella, látigo flagelador de escribas y fariseos católicos, apostólicos romanos”

(*La Tierra*, 26-07-1933).

Davant aquests elogis, explica que ha fet enormes sacrificis per fer sobreviure el llegat de la seva cunyada, però reconeix haver comès un error: confiar en la República. En un principi resulta xocant trobar en un article de Regina Lamo una crítica tan directe al sistema polític que sempre ha afirmat preferir. Es queixa del fals ateisme del nou sistema i de que el republicanisme no hagi servit per canviar la visió que es té de personatges com Rosario de Acuña, que se segueixen considerant indesitjables. Afirmar que s'està intentant enfonsar el seu patronat perquè encara que vulgui aparentar el contrari, la Segona República no està disposada a canviar fins al punt d'acceptar maneres de pensar tan trencadores com la que caracteritzava a Rosario.

“Desde el más alto sitio de la República hasta el último escondrijo o madriguera burocrática la caverna impera, la caverna manda, la caverna decreta. (...) Es el nombre de Rosario de Acuña, la anticlerical, la librepensadora, lo que estorba. Hay que acabar con lo que significa, como acabaron con ella en vida”
(*La Tierra*, 26-07-1933).

Diaris amb què va col·laborar

Resulta imprescindible analitzar, encara que sigui superficialment, les principals característiques dels diaris amb què Regina Lamo va col·laborar, que són *El Día*, *El Globo*, *La Publicidad*, *El Diluvio*, *Acción Cooperatista*, *El Liberal*, *La Tierra* i *La Libertad*. Fer-ho permetrà saber si particularitats com la ideologia que posseïen, els valors que defensaven o el sistema polític que preferien eren compartits per ella o no. Tots aquests trets són significatius a l'hora d'entendre perquè escollia publicar en uns rotatius determinats i faciliten encara més seguir completant les peces que condueixen a la construcció del retrat de la seva complexa figura.

El Día

El primer article de Regina publicat a la premsa apareix l'any 1917 al diari madrileny *El Día*, una continuació del que havia sigut *El Día de Madrid* (1908-1916), que a la vegada ho havia sigut de la primera època de *El Día*, diari fundat el 1880 per Camilo Hurtado de Amézaga. Encara que seguia la sèrie numèrica d'ambdues edicions, s'indicava a la capçalera que es tractava d'una 'segona època'. Aquesta va començar a publicar-se el 2 de desembre de 1916, amb un disseny modern propi de la premsa de la segona meitat del segle XX. Incorporava la fotografia d'actualitat a les seves pàgines i utilitzava recursos tipogràfics a la titulació i subtitulació dels textos i seccions (*El Día*, Hemeroteca Digital de la BNE).

De tendència monàrquica i liberal moderada, estava adscrit a la premsa germanòfila i havia rebut ajuda alemanya per la defensa de la seva causa. Malgrat que es declarava no adscrit a cap partit polític, va passar a ser l'òrgan del liberal dissident Niceto Alcalá Zamora, el qual l'any 1931 es va convertir en el primer president de la Segona República Espanyola. El mateix diari, a més d'haver-se declarat neutralista i radical en els seus plantejaments liberals, a partir de 1917 es va mostrar contrari al govern del comte de Romanones, i el juny de 1919 va ser acusat per la competència de recolzar el ministeri d'Antonio Maura (*El Día*, Hemeroteca Digital de la BNE).

Tot i que per la seva línia editorial i ideologia política no era gaire afí a la manera de pensar de Regina, era al cap i a la fi un diari que tenia una tirada considerable en aquella època i que, per tant, va li va servir per fer el seu primer pas en el món de la premsa.

El Globo

La segona publicació on es troba la firma de Regina és a *El Globo*, va ser un rotatiu matinal de caràcter liberal que va començar a publicar-se a Madrid el 21 de març de 1875 i va durar fins el 1930 -segons l'Hemeroteca Digital de la Biblioteca Nacional

d'Espanya va ser fins el 1932-, encara que amb bastants canvis al llarg dels seus més de 50 anys de trajectòria. Es va fundar com a diari republicà moderat, representatiu del corrent afí al possibilisme d'Emilio Castelar, el mestre polític de personalitats com Joaquín Costa o Ángel Pulido (Díaz-Mas, 2012).

Als seus inicis portava per subtítol 'diari il·lustrat' i el lema 'instrucció, moralitat i esbarjo'. És considerat el primer diari espanyol que va incorporar sistemàticament el gravat tant de caràcter il·lustratiu com informatiu. El contingut gràfic va ser un tret diferencial d'aquesta publicació, sobretot durant els primers anys. Després va començar a reduir-se a poc a poc i no tots els números contenien il·lustracions. Quan això va passar el diari va començar a polititzar-se i a tractar una gran varietat de temes. Els primers anys havia optat per mantenir-se lluny del debat polític, però quan Regina va publicar-hi el seu únic article, l'any 1919, ja s'havia proclamat públicament com a rotatiu liberal i republicà (*El Globo*, Hemeroteca Digital de la BNE).

La Publicidad

Regina Lamo apareix després a *La Publicidad*, diari en què ja no publica només 1 peça, com havia sigut el cas dels dos anteriors, sinó una quantitat considerable tal com es pot observar al buidatge d'articles situat a l'annex. Va ser un rotatiu en castellà fundat a Barcelona el 25 de febrer de 1878. Era alhora informatiu i polític, dins el camp republicà possibilista. Es va fer cèlebre per la campanya que hi menà Jacint Verdaguer arran del seu conflicte amb la jurisdicció eclesiàstica, campanya a la qual el diari, anticlerical, tenia interès a fer costat (*La Publicidad*, 1998).

La Publicidad es mostrà contrari al catalanisme, especialment des que Alejandro Lerroux hi va publicar articles. Això va ser que el diari acabés caient sota el control del partit radical i el 1906 en va esdevenir director Emili Junoy i Gelabert, lloctinent de Lerroux a Barcelona. Aquesta situació es va allargar, encara que amb molts canvis pel mig, fins el 1922. El nou partit Acció Catalana el va adquirir aleshores,

època que coincideix amb les dates en què Regina va publicar-hi. Ho va fer fins al mes d'agost d'aquell any. Després va ser gradualment convertit en un diari en català, procés que es va completar l'1 d'octubre de 1922. A partir d'aleshores prengué el nou nom de *La Publicitat* (*La Publicidad*, 1998).

El Diluvio

El Diluvio va ser el rotatiu on Regina va publicar, amb diferència, més articles. Va ser el gran diari popular de la Catalunya prèvia al franquisme. Una Catalunya en la qual van tenir un protagonisme destacat republicans, obreristes i nacionalistes, que creien que havia arribat el moment de transformar el país, idea que Regina compartia totalment. *El Diluvio* tenia el 1930 un públic lector que es contava per desenes de milers de persones. L'extracció social d'aquest públic estava composta pel proletariat i petits propietaris de la ciutat de Barcelona i de la resta de Catalunya amb important arrelament rural en una època de mobilització per la qüestió rabassaire (Toll, 2021).

Un dels principals motius que expliquen que Regina es trobés tan còmode escrivint en aquesta publicació és que la seva orientació ideològica tenia el republicanisme com a factor comú, però a partir d'aquí, es donava una àmplia pluralitat de posicions: federals, catalanistes, radicals, anarquistes i comunistes trobaven en les pàgines del diari un espai de comoditat. Va desaparèixer de forma abrupta el 1939, quan es va acabar la Guerra Civil. El fet que donés suport a la República durant la guerra fins a l'últim dia va obligar a tancar quan es va imposar la dictadura franquista (Toll, 2021). Es va esfumar igual que es va esfumar Regina.

Acción Cooperatista

El 1920, en el congrés que va gestar la Federació Catalana de Cooperatives, es van establir les finalitats d'una nova publicació. Aquesta tindria l'objectiu de difondre els principis del cooperativisme, analitzar totes les teories econòmiques i socials, defensar la cooperació dels atacs dels seus adversaris, reflectir la vida de les entitats

federades i de la cooperació universal, estudiar les formes d'administració de les cooperatives de consum, analitzar la producció agrícola i industrial, divulgar coneixements d'economia domèstica capaços d'interessar a les dones a fi d'atreure-les a la cooperació (Dalmau i Miró, 2010).

I això va ser en el que es va convertir *Acción Cooperatista*, un altre dels diaris amb què va col·laborar més activament Regina. Tenint en compte les característiques exposades no resulta gens sorprenent que fos partidària de participar-hi, ja que tota la seva vida girava entorn del cooperativisme i aquest rotatiu hi destinava totes i cada una de les seves pàgines. Va aconseguir tenir un públic bastant significatiu: el 1927 tenia una tirada de 6.300 exemplars. La capçalera del diari es va traduir al català el febrer de 1937, anomenant-se a partir d'aleshores *Acció Cooperatista* (Dalmau i Miró, 2010).

El Liberal

El Liberal va ser un diari de Madrid nascut l'any 1879. Durant l'etapa de la República va ser un dels més llegits a la capital de l'Estat. Des del principi es va caracteritzar per ser afí a una ideologia republicana moderada, demostrar inequívocament el seu suport al règim democràtic i tenir una orientació propera a les esquerres (Checa, 1989). Regina només hi va publicar 1 article, una demanda d'amnistia, de manera que s'entén que el va fer servir per tal que la seva petició arribés a un públic més ampli, ja que es tractava d'una publicació molt llegida.

Tot i no ser un rotatiu extremadament radical en els seus inicis, va deixar de publicar-se el 28 de març de 1939, a l'ésser confiscat pel 'nou' Estat dictatorial del general Franco. El 1923 *El Liberal* havia estat venut als germans Manuel i Juan Busquets, empresaris catalans i màxims creditors del Trust, que crearan la Societat Editora Universal. El 1927, any en què Regina hi va col·laborar amb la seva peça, Francisco Villanueva n'era el director i havia aconseguit intensificar la seva línia esquerrana adoptant una de les posicions més radicals a la dictadura de Primo de

Rivera, raó per la qual va patir persecució (*El Lliberal*, Hemeroteca Digital de la BNE).

La Tierra

El diari *La Tierra* va ser fundat pel periodista i polític Salvador Cánovas Cervantes i per l'advocat José Gall de Renovales. Es considera que cap altre rotatiu contribuirà de manera tan directa a preparar l'ambient revolucionari propici a la proclamació de la Segona República espanyola quatre mesos després. Des del principi va adoptar una 'resolta hostilitat' contra la dictablanda, fent responsables al rei i al general Dámaso Berenguer del desastre d'Annual de 1921, així com una actitud antimonàrquica, anticlerical i defensora del republicanisme. Alguns el van titllar d'òrgan de subversió (*La Tierra*, Hemeroteca Digital de la BNE).

No és d'estranyar, doncs, que Regina decidís col·laborar-hi. Malgrat que només hi va publicar 2 articles, ambdues van ser peces escrites relativament tard, el 1931 i el 1933, pocs anys abans que comencés la guerra i que, com a conseqüència, ella deixés d'escriure a la premsa. Si el context hagués sigut un altre, probablement hauria participat més vegades amb aquesta publicació que fins a la proclamació de la República va estar sotmesa a la prèvia censura militar i, després, va adoptar un esperit radical, totalment d'esquerres i fins i tot anarquitzant (*La Tierra*, Hemeroteca Digital de la BNE).

La Libertad

La Libertad va ser un dels grans òrgans del republicanisme madrileny quan va caure la dictadura. Es va crear el 1919 i, tot i els canvis de règim polític que va viure el país des d'aquell moment fins que va arribar la dictadura franquista -moment en què va tancar-, va aconseguir mantenir-se sempre com un diari republicà d'esquerres i independent (Checa, 1989). Regina només hi va publicar 1 article relacionat amb

Rosario de Acuña l'any 1933 i, de fet, era una queixa perquè no estava d'acord amb el contingut d'unes peces que havia llegit al mateix rotatiu sobre la seva cunyada.

Va ser una de les publicacions més difoses de les que durant aquella època es van editar a Madrid i anava dirigit a la petita burgesia i a les classes populars i obreres. A cada número dedicava un gran espai a l'actualitat del moviment obrer. Amb els anys es va convertir en el diari més radical dins el liberalisme democràtic, obert a les esquerres i especialment al socialisme (*La Libertad*, Hemeroteca Digital de la BNE).

Conclusions

En el moment de començar aquesta investigació l'escassetat d'informació existent sobre Regina Lamo i el fet que cap estudi s'hagués dedicat a treballar la seva obra periodística van ser dos factors que crearen una sensació de baixes expectatives de poder assolir els objectius proposats i respondre les hipòtesis plantejades. Però la sorpresa va aparèixer quan es va iniciar la lectura d'articles, tant els que havia publicat ella mateixa com els que havien escrit altres periodistes fent al·lusió a la seva figura. Regina era una dona extremadament intel·ligent que va dedicar gran part de la seva vida al cooperativisme, a la defensa dels drets de les dones i a la lluita per l'emancipació de la classe obrera, i en gran part va fer-ho a través de la premsa.

A l'inici d'aquest treball ens afegíem que Regina havia sigut una persona influent en dos àmbits concrets: el del cooperativisme i el de l'anarquisme. Gràcies a l'anàlisi de les seves peces periodístiques i d'altres obres, conferències, càrrecs i projectes que va dur a terme, s'ha pogut confirmar que, efectivament, va ser una personalitat considerablement important en el món del cooperativisme espanyol. Tanmateix, pel que fa a l'anarquisme no va destacar tant com es podia pensar en un principi. Si bé mantenia amistat amb múltiples personatges estretament vinculats a aquest moviment, ella no va arribar a demostrar mai de manera directa que en formés part. Tot i això, a partir del testimoni de Lúcia Falcón i altres factors es dedueix que n'era simpatitzant.

També s'ha pogut corroborar el fet que Regina més que periodista era 'opinadora'. Utilitzava els diaris com un altaveu de les seves idees, com un espai que li permetia arribar a un públic més ampli. A través dels seus articles d'opinió divulgava la seva manera de pensar i tractava temes que no eren gaire habituals en aquella època. S'observa a la majoria de les seves peces que feia servir un lèxic culte i moltes vegades recorria als dobles sentits, les metàfores i la ironia. D'aquesta manera podia criticar certs aspectes polítics, econòmics i socials del moment que, si hagués escrit

de manera més directa i menys retòrica, probablement haurien estat desaprovatats per la censura. De fet, el més segur és que durant la dictadura de Primo de Rivera molts dels articles que va redactar no arribessin a veure mai la llum i es quedessin a la carpeta d'indeguts d'algun censor que no en va permetre la publicació.

Regina Lamo va col·laborar amb 8 rotatius diferents: *El Día*, *El Globo*, *La Publicidad*, *El Diluvio*, *Acción Cooperatista*, *El Liberal*, *La Tierra* i *La Libertad*. Aquesta afirmació, fruit de la recerca feta a partir d'arxius, hemeroteques i biblioteques virtuals, és realment una suposició. Possiblement Regina va escriure a algun altre diari que no ha arribat a ser digitalitzat, no es conserva o en el qual no consta que firmés amb el seu nom. Pot ser que fos una publicació local o que se'n destruïssin els exemplars durant la guerra. No es podrà dir mai amb seguretat que s'ha recopilat tota la seva obra periodística.

Malgrat aquesta realitat, les 67 peces que s'han pogut analitzar en aquesta investigació ofereixen una quantitat immensa d'informació d'allò més rellevant i han permès complir l'objectiu principal del treball: fer un retrat de Regina a partir de la seva obra periodística publicada fixant-se en la seva ideologia i la seva tasca com a activista per tal de reivindicar la seva figura. De fet, moltes de les dades a partir de les quals s'ha construït la biografia provenen d'articles escrits per altres periodistes que lloaven les aptituds de Regina, exaltaven la seva iniciativa i narraven els seus propòsits en els diferents àmbits en què estava implicada.

Al llarg de la recerca s'ha evidenciat que, tal com creia abans de començar a estudiar amb profunditat la vida i obra de la protagonista, Regina era una dona molt polifacètica i activa que mai es dedicava a una sola ocupació. La seva gran quantitat de facetes la va convertir en una persona que constantment participava en nous projectes, campanyes i associacions perquè, tal com deia la seva néta, Lúdia Falcón, la seva gran passió era la militància. Per aquesta raó el periodisme mai va ser la seva prioritat. Era una excel·lent escriptora, però les seves inquietuds i el fet que fos una persona tan dinàmica feien que ni tan sols es plantegés limitar la seva energia a una sola tasca.

L'únic que va ser capaç de frenar el seu gran ímpetu va ser el franquisme. No ho havia aconseguit ni la crisi de la Restauració ni la dictadura de Primo de Rivera ni la *dictablanda* del general Berenguer. Fins i tot durant la Guerra Civil va seguir al peu del canó. Però quan va arribar la dictadura de Francisco Franco tot va canviar i van ser dues les conseqüències principals que aquesta situació va tenir per a Regina. Primer de tot, com que les seves idees polítiques, econòmiques i socials no haurien concordat mai amb les del règim totalitari que es va imposar a Espanya, no va tenir més remei que desaparèixer de l'esfera pública i passar a tenir una vida el més discreta possible per no patir represàlies ni haver de veure's obligada a exiliar-se.

En segon lloc, el franquisme va ser el factor definitiu que la va fer enfonsar en l'oblit i convertir-la en gairebé una desconeguda. Si pel fet de ser dona, cooperativista i propera a l'anarquisme ja formava part d'un petit reducte de la societat, la dictadura va acabar de sepultar definitivament el seu nom. Fins avui s'ha promocionat molt poc la seva figura, la qual cosa resulta certament indignant un cop s'ha pres consciència de com de trencadora i valenta va ser tenint en compte l'època en què va viure, de tots els projectes que va protagonitzar i, en definitiva, de l'abast de tota la seva existència.

Dur a terme aquesta investigació ha sigut, sens dubte, un autèntic repte, però sobretot ha sigut un autèntic plaer. Actualment tenim la sort de formar part d'una societat molt diferent de la que va viure Regina Lamo. Tenim l'oportunitat de remeiar els errors comesos dècades enrere, de valorar la memòria històrica i no permetre que una persona que va demostrar ser tan sàvia i que va lluitar per canviar tot un sistema que considerava obsolet amb l'objectiu d'aconseguir l'alliberament dels grups oprimits de la societat segueixi sent una oblidada.

Bibliografia

Arxiu de Revistes Catalanes Antigues > Butlletí de l'Associació d'Alumnes Obrers de l'Escola Industrial de Vilanova i Geltrú. (1929). Núm. 57, 11-12.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/consulta/registro.do?id=10000005169

Autoeducación cooperatista. (19-05-1923). *El Diluvio*, 10.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407432&idImagen=13842168&idBusqueda=926&posicion=10&presentacion=pagina

Ávalos Presa, A. (17-12-1926). La Cooperativa intelectual. *El Diluvio*, 12.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409674&idImagen=13884796&idBusqueda=639&posicion=12&presentacion=pagina

Barcelona EAJ 1. (18-05-1929). *Ondas*, 19.

<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0003586172&page=19&search=regina+lamo&lang=es>

Barreiro, J. (2007). Los bestsellers de la bohemia española. *Boletín Hispano-Helvético* 10, 81-100. <https://javierbarreiro.wordpress.com/2010/05/06/los-best-seller-de-la-bohemia-espanola/>

Bustos, S. (2014). El 7 de julio de 1822: la contrarrevolución en marcha. En *Revista Historia Autónoma* (Vol. 4, Número 4). Servicio de Publicaciones.

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4736226>

Canet de Mar. La Diada Cooperatista. (12-07-1925). *La Publicitat*, 6.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1462088&idImagen=14129668&idBusqueda=376&posicion=6&presentacion=pagina

Casablanacas, J. (10-06-1926). La Colegiata. *El Diluvio*, 13.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409364&idImagen=13879086&idBusqueda=529&posicion=13&presentacion=pagina

Chartier, R. (2003). *Espacio público, crítica y desacralización en el siglo XVIII. Los orígenes culturales de la Revolución Francesa*. Editorial Gedisa (Barcelona).

Checa, A. (1989). *Prensa y partidos políticos durante la II República*. Ediciones Universidad de Salamanca (Salamanca).

<https://books.google.es/books?id=GIQ1qhQd3f0C&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

Comité pro Vidal y Planas. (06-05-1926). *El Diluvio*, 17.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409288&idBusqueda=477&posicion=17&presentacion=pagina

Concurso literario. (05-02-1920). *La Publicidad*, 8.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1421536&idBusqueda=218&posicion=8&presentacion=pagina

Conferencia de doña Regina Lamo. (1924). *Acción Cooperatista*, 3.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1471711&idBusqueda=720&posicion=3&presentacion=pagina

Conferencia de doña Regina Lamo. (1925). *El Diluvio*, 22.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408568&idImagen=13863797&idBusqueda=349&posicion=22&presentacion=pagina

Conferencia de doña Regina Lamo. (21-03-1924). *El Diluvio*, 27.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407958&idImagen=13852253&idBusqueda=603&posicion=27&presentacion=pagina

Conferencia de doña Regina Lamo. Excursión a Canet de Mar. (08-07-1925). *El Diluvio*, 9.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408770&idBusqueda=232&posicion=9&presentacion=pagina

Conferencia de Regina Lamo en Igualada. (05-02-1924). *El Diluvio*, 13.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407880&idBusqueda=595&posicion=13&presentacion=pagina

Conferencia de Regina Lamo en la sucursal del Ateneo Obrero de la Calzada de Gijón. (03-05-1928). *El Diluvio*, 26.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1410534&idImagen=13902948&idBusqueda=743&posicion=26&presentacion=pagina

Conferencia de Regina Lamo. (14-02-1925). *El Diluvio*, 17.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408524&idImagen=13862914&idBusqueda=275&posicion=17&presentacion=pagina

Conferencia de Regina Lamo. (20-03-1925). *El Diluvio*, 10.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408582&idImagen=13864072&idBusqueda=359&posicion=10&presentacion=pagina

Conferencia de Regina Lamo. (28-09-1926). *El Diluvio*, 10.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409536&idImagen=13882037&idBusqueda=553&posicion=10&presentacion=pagina

Conferències i lectures. (gener-març de 1917). *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*, 392.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1009856&idBusqueda=803&posicion=39&presentacion=pagina

Congreso Nacional de Cooperativas. (16-05-1921). *La Voz*, 3.

<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0000724384&page=3&search=regina+lamo&lang=es>

Congreso Regional de Cooperativas. (1920). *El Diluvio*, 13.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1405440&idImagen=13811089&idBusqueda=890&posicion=13&presentacion=pagina

Constituciones históricas españolas - Constitución española de 1876. (s.d.).

<https://app.congreso.es/consti/otras/historicas/index.htm>

Contra las corridas de toros. (1926). *La Libertad*, 3.

<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0002862091&page=3&search=regina+lamo&lang=es>

Cuentos. Margaritas á puercos. (1923). *La Esfera*, 3.

<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0003237435&page=3&search=regina+lamo&lang=es>

Dalmau, M. (2010). *Les cooperatives obreres de Sants. Autogestió proletària en un barri de Barcelona (1870-1939)*. La Ciutat Invisible Edicions (Barcelona).

De cooperatismo. Interesante conferencia. (1923). *El Diluvio*, 18.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407712&idBusqueda=1506&posicion=18&presentacion=pagina

De cooperatismo. La conferencia de doña Regina Lamo. (31-10-1923). *El Diluvio*, 40.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407714&idBusqueda=1542&posicion=40&presentacion=pagina

De todas partes. Femeninas. (24-03-1929). *El Sol*, 10.

<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0000393186&page=10&search=regina+lamo&lang=es>

Desde Badalona. Conferencia de Regina Lamo. (1926). *El Diluvio*, 15.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409350&idBusqueda=514&posicion=15&presentacion=pagina

Díaz-Mas, P. (2012). *El judeoespañol en la prensa española de la Restauración: informaciones en el diario El Globo*. Ministerio de Ciencia e Innovación.

http://digital.csic.es/bitstream/10261/75104/1/diazmas_2012_HomSchmid.pdf

E, A. (04-11-1926). Regina Lamo en Sardañola. *El Diluvio*, 10.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409600&idImagen=13883285&idBusqueda=599&posicion=10&presentacion=pagina

El Día. (s.d.). Hemeroteca Digital. Biblioteca Nacional de España.

<http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0003467109&lang=es>

El Globo. (s.d.). Hemeroteca Digital. Biblioteca Nacional de España.

<http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0001066898&lang=es>

El Liberal. (s.d.). Hemeroteca Digital. Biblioteca Nacional de España.

<http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0001066755&lang=es>

El Primer de Mayo. Hoy se ha celebrado con todo entusiasmo la fiesta de los obreros. Noticias de provincias y del Extranjero. (01-05-1929). *La Voz*, 3.

<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0000866996&page=3&search=regina+lamo&lang=es>

En la «Economía Obrera». Fiesta íntima. (1923). *Acción Cooperatista*, 2-3.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1471691&idBusqueda=629&posicion=2&presentacion=pagina

En San Pedro de Ribas. Gran mitin Rabassaire. (1923). *El Diluvio*, 6.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407450&idBusqueda=947&posicion=6&presentacion=pagina

Ezama, A. (2013). Edición y compromiso: Regina de Lamo y la Colección de la Novela Blanca. *Ausencias. Escritoras en los márgenes de la cultura*.

https://www.academia.edu/40615005/EDICIÓN_Y_COMPROMISO_REGINA_DE_LAMO_Y_LA_COLECCIÓN_LA_NOVELA_BLANCA Ángeles Ezama Gil

Fernández Riera, M. (2009). *Rosario de Acuña y Villanueva. Una heterodoxa en la España del Concordato*. Zahorí Ediciones (Gijón).

Fiesta escolar. (17-11-1928). *El Diluvio*, 11.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1410874&idImagen=13910791&idBusqueda=805&posicion=11&presentacion=pagina

Freidenberg, F. (2004). *Los medios de comunicación de masas: ¿También son actores?* (Universidad de Salamanca).

<http://campus.usal.es/~dpublico/areacp/materiales/Mediosdecomunicacion.pdf>

Gacetilla. (22-04-1918). *El Diluvio*, 7.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1403972&idBusqueda=834&posicion=7&presentacion=pagina

Gacetilla. (24-05-1927). *El Diluvio*, 12.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409944&idBusqueda=697&posicion=12&presentacion=pagina

Garau Rolando, M. (2020). Las cooperativas de producción de ladrillo en la industria catalana durante la II República: implantación y funcionamiento en un contexto sociolaboral en crisis. *XVIII Congreso Internacional de Investigadores en Economía Social y Cooperativa*, 9. <http://ciriec.es/wp-content/uploads/2020/09/COMUN-072-TG-GARAU-ok.pdf>

Interesante conferencia de doña Regina Lamo. (09-12-1925). *El Diluvio*, 24. https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409034&idImagen=13872732&idBusqueda=267&posicion=24&presentacion=pagina

La campaña sanitaria de higiene social. (19-12-1925). *El Heraldo de Madrid*, 6. <http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0000833966&page=6&search=regina+lamo&lang=es>

La conferencia de doña Regina Lamo en la Fraternidad Republicana de San Pedro de Tarrasa. (09-06-1925). *El Diluvio*, 9. https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408720&idImagen=13866788&idBusqueda=223&posicion=9&presentacion=pagina

La labor de la propaganda. (1923). *Acción Cooperatista*, 4. https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1471671&idBusqueda=601&posicion=4&presentacion=pagina

La Libertad. (s.d.). Hemeroteca Digital. Biblioteca Nacional de España. <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0002602191&lang=en>

La memòria d'una feminista vinculada a la música. (2020). *eFEMINISTèrides*. Unitat d'Igualtat. Universitat de Barcelona. <https://www.ub.edu/portal/web/igualtat-cursos/efeministerides/-/detall/la-memoria-d-una-feminista-vinculada-a-la-musica>

La Novela Ideal. (1926). *La Revista Blanca*, 1.

<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0002897869&page=1&search=regina+lamo&lang=es>

La Publicidad. (1998). En *Gran enciclopèdia catalana*.

<https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0052962.xml>

La Tierra. (s.d.). Hemeroteca Digital. Biblioteca Nacional de España.

<http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0028275756&lang=en>

Lamo, R. (27-03-1917). La señora Domenech y las obreras catalanas. *El Día*, 1.

<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0003474259&page=1&search=regina+lamo&lang=es>

Lamo, R. (1918). *Proyecto de un banco de crédito para obreras*. Imprenta de J. Huguet, successor d'Inglada & Comp.

http://ccuc.csuc.cat/record=b6700511~S23*cat

Lamo, R. (20-02-1919). Socialismo infantil. *El Globo*, 2.

<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0001462239&page=2&search=regina+lamo&lang=es>

Lamo, R. (24-05-1922). «Humus». *La Publicidad*, 1.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1424417&idImagen=14028332&posicion=1#search=%22Regina+Lamo%22

Lamo, R. (06-06-1922). La princesa viajera. Cuento. *La Publicidad*, 1.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1424461&idImagen=14028512&posicion=1#search=%22Regina+Lamo%22

Lamo, R. (21-06-1922). Orientación definitiva del Cooperatismo español. *La Publicidad*, 5.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1424511&idImagen=14028741&posicion=1#search=%22Regina+Lamo%22

Lamo, R. (29-06-1922). Carácter de los conflictos obreros en España. *La Publicidad*, 9.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1424539&idImagen=14028867&posicion=1#search=%22Regina+Lamo%22

Lamo, R. (08-07-1922). Ignominias legales. *La Publicidad*, 1.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1424571&idImagen=14029011&posicion=1#search=%22Regina+Lamo%22

Lamo, R. (30-07-1922). El pavo real. *La Publicidad*, 9.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1424646&idImagen=14029309&idBusqueda=197&posicion=9&presentacion=pagina

Lamo, R. (22-08-1922). ¡Presos aún! *La Publicidad*, 1.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1424655&idImagen=14029341&posicion=1#search=%22Regina+Lamo%22

Lamo, R. (1923). *Breviario de Autoeducación Cooperatista*. (Barcelona). C. Vidiella, impresor / Dr. Ramón y Cajal, 32-34 / G.

Lamo, R. (10-01-1923). El sindicalismo constructivo ¿puede ser apolítico? *El Diluvio*, 17.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407210&idImagen=13837958&idBusqueda=526&posicion=17&presentacion=pagina

Lamo, R. (18-02-1923). Los crímenes colectivos. Maternidad. *El Diluvio*, 15.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407278&idBusqueda=472&posicion=15&presentacion=pagina

Lamo, R. (15-03-1923). Salvador Seguí. Tragedia coordinada. *El Diluvio*, 11.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407320&idImagen=13840023&idBusqueda=481&posicion=11&presentacion=pagina

Lamo, R. (22-03-1923). Críticas en corrillo. *El Diluvio*, 12.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407332&idImagen=13840246&idBusqueda=485&posicion=12&presentacion=pagina

Lamo, R. (30-03-1923). ¿Debe preceder el Banco de Crédito a la Cooperativa de consumo? *El Diluvio*, 12.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407346&idImagen=13840509&idBusqueda=495&posicion=12&presentacion=pagina

Lamo, R. (05-04-1923). Histrionismo desorbitado. *El Diluvio*, 13.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407356&idImagen=13840687&idBusqueda=539&posicion=13&presentacion=pagina

Lamo, R. (18-04-1923). Los ex ferroviarios enfermos. *El Diluvio*, 12.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407378&idImagen=13841099&idBusqueda=543&posicion=12&presentacion=pagina

Lamo, R. (25-04-1923). ¿Puede hacerse obra de conjunto en el Cooperatismo sin la creación previa de su Banco de Crédito? *Acción Cooperatista*, 1.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1471661&idImagen=14178977&idBusqueda=1176&posicion=1&presentacion=pagina

Lamo, R. (12-06-1923). Cooperatismo femenino. Un despertar prometedor. *El Diluvio*, 10.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407472&idImagen=13842735&idBusqueda=990&posicion=10&presentacion=pagina

Lamo, R. (27-06-1923). ¿La huelga es lícita? Comentarios «ad libitum». *El Diluvio*, 15.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407498&idBusqueda=1429&posicion=15&presentacion=pagina

Lamo, R. (27-06-1923). Cooperatismo en acción. *Acción Cooperatista*, 1-2.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1471669&interno=S&idBusqueda=589&posicion=1&presentacion=pagina

Lamo, R. (29-07-1923). Esbozo de crítica. El alma de un libro de Gabriel Alomar. *El Diluvio*, 17.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407554&idImagen=13844107&idBusqueda=1447&posicion=17&presentacion=pagina

Lamo, R. (18-10-1923). La Exposición del Mueble y los paraísos artificiales. *El Diluvio*, 18.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407694&idImagen=13846616&idBusqueda=1479&posicion=18&presentacion=pagina

Lamo, R. (10-11-1923). Memento mei. Héroes. *El Diluvio*, 18.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407732&idBusqueda=1551&posicion=18&presentacion=pagina

Lamo, R. (10-11-1923). Se impone la acción femenina en el cooperatismo español. *Acción Cooperatista*, 1-2.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1471687&idBusqueda=615&posicion=1&presentacion=pagina

Lamo, R. (27-11-1923). El rigor es contraproducente. Por humanidad, amnistía o indulto. *El Diluvio*, 30.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407760&idImagen=13848093&idBusqueda=1566&posicion=30&presentacion=pagina

Lamo, R. (12-12-1923). La trampa del arenal. Novela por Margarita Nelken. *El Diluvio*, 22.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407786&idImagen=13848634&idBusqueda=1591&posicion=22&presentacion=pagina

Lamo, R. (30-12-1923). Parangón. El jurado; la gracia real. *El Diluvio*, 27.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407818&idImagen=1606&posicion=27&presentacion=pagina

Lamo, R. (13-01-1924). Rabassaires catalanes. Via fora! *El Diluvio*, 27.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1407842&idImagen=13849859&idBusqueda=553&posicion=27&presentacion=pagina

Lamo, R. (10-05-1924). Aliento de espiritualidad cooperatista. *Acción Cooperatista*, 2.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1471709&idImagen=14179074&idBusqueda=711&posicion=2&presentacion=pagina

Lamo, R. (05-07-1924). España ante el día de la cooperación. *Acción Cooperatista*, 6.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1471717&idImagen=14179094&idBusqueda=732&posicion=6&presentacion=pagina

Lamo, R. (25-12-1924). Algo de feminismo cooperatista. *Acción Cooperatista*, 2.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1471739&idImagen=14179138&idBusqueda=669&posicion=2&presentacion=pagina

Lamo, R. (27-03-1925). Deportismo femenino. *El Diluvio*, 26.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408594&idImagen=13864326&idBusqueda=366&posicion=26&presentacion=pagina

Lamo, R. (29-03-1925). Comentarios ad libitum. El artículo 11. *El Diluvio*, 13.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408598&idImagen=13864387&idBusqueda=377&posicion=13&presentacion=pagina

Lamo, R. (07-04-1925). Universidades. *El Diluvio*, 20.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408612&idImagen=13864681&idBusqueda=394&posicion=20&presentacion=pagina

Lamo, R. (17-04-1925). Disposiciones de gobernación. Para el general Martínez Anido. *El Diluvio*, 11.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408630&idImagen=13865017&idBusqueda=396&posicion=11&presentacion=pagina

Lamo, R. (23-04-1925). Opinión literaria. «Opals». *El Diluvio*, 22.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408640&idImagen=13865217&idBusqueda=401&posicion=22&presentacion=pagina

Lamo, R. (06-05-1925). Las minas. *El Diluvio*, 11.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408662&idImagen=13865649&idBusqueda=221&posicion=11&presentacion=pagina

Lamo, R. (26-06-1925). Crítica literaria. Jesús atado a la columna. *El Diluvio*, 16.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408750&idImagen=13867362&idBusqueda=226&posicion=16&presentacion=pagina

Lamo, R. (31-07-1925). Cultura cooperatista. *El Diluvio*, 13.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408810&idImagen=13868435&idBusqueda=236&posicion=13&presentacion=pagina

Lamo, R. (01-08-1925). Voces de mi tierra. A Eduardo Sanjuán. *El Diluvio*, 9.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408812&idImagen=13868460&idBusqueda=238&posicion=9&presentacion=pagina

Lamo, R. (26-08-1925). ¡Calor!... *El Diluvio*, 11.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408854&idImagen=13869159&idBusqueda=241&posicion=11&presentacion=pagina

Lamo, R. (17-09-1925). Iniquidad jurídica. Hijos ilegítimos. *El Diluvio*, 23-24.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408892&idBusqueda=244&posicion=23&presentacion=pagina

Lamo, R. (20-09-1925). Un desahucio interesante. *El Diluvio*, 19.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408898&idImagen=13869925&idBusqueda=247&posicion=19&presentacion=pagina

Lamo, R. (31-01-1926). El Asilo de las Yaserías. *El Diluvio*, 26.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409126&idImagen=13874536&idBusqueda=611&posicion=26&presentacion=pagina

Lamo, R. (12-03-1926). Horas líricas. Los libros prisioneros. *El Diluvio*, 19.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409194&idImagen=13875843&idBusqueda=647&posicion=19&presentacion=pagina

Lamo, R. (31-03-1926). Museo romántico. *El Diluvio*, 16.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409226&idImagen=13876464&idBusqueda=649&posicion=16&presentacion=pagina

Lamo, R. (05-04-1926). El libro. *El Diluvio*, 18.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409588&idImagen=13883047&idBusqueda=562&posicion=18&presentacion=pagina

Lamo, R. (27-04-1926). No sé. Para Pedro Luis de Gálvez. Por Vidal y Planas. *El Diluvio*, 23.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409272&idImagen=13877346&idBusqueda=412&posicion=23&presentacion=pagina

Lamo, R. (02-05-1926). Libros bárbaros. Con el corazón extasiado. *El Diluvio*, 29.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409282&idImagen=13877541&idBusqueda=418&posicion=29&presentacion=pagina

Lamo, R. (05-05-1926). Perspectivas de explotación. *El Diluvio*, 14.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409286&idImagen=13877616&idBusqueda=422&posicion=14&presentacion=pagina

Lamo, R. (19-05-1926). Uzcudun. *El Diluvio*, 13.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409310&idImagen=13878083&idBusqueda=507&posicion=13&presentacion=pagina

Lamo, R. (27-08-1926). Una vez más. Por Josefa Crespo. *El Diluvio*, 6.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409482&idImagen=13881086&idBusqueda=549&posicion=6&presentacion=pagina

Lamo, R. (14-10-1926). Del momento. *El Diluvio*, 24.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409564&idImagen=13882569&idBusqueda=560&posicion=24&presentacion=pagina

Lamo, R. (18-11-1926). Campaña pro indulto general. Intus. *El Diluvio*, 19.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409624&idImagen=13883786&idBusqueda=608&posicion=19&presentacion=pagina

Lamo, R. (28-04-1927). ¡Amnistía! *El Liberal*, 1.
<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0031067495&search=&lang=ca>

Lamo, R. (19-11-1927). «Shum» el bien hallado. *El Diluvio*, 18.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1410250&idImagen=13896492&idBusqueda=706&posicion=18&presentacion=pagina

Lamo, R. (03-02-1928). La actualidad asturiana. Marcelino Domingo. *El Diluvio*, 10.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1410380&idImagen=13899447&idBusqueda=798&posicion=10&presentacion=pagina

Lamo, R. (01-03-1928). Lo que debería ser la Alianza Cooperativa española. *El Diluvio*, 25.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1410426&idImagen=13900469&idBusqueda=809&posicion=25&presentacion=pagina

Lamo, R. (22-03-1928). Lo que pudieron ser los Bancos de Crédito obrero en España. *El Diluvio*, 24.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1410462&idImagen=13901302&idBusqueda=831&posicion=24&presentacion=pagina

Lamo, R. (05-04-1928). La cooperación en Asturias. *El Diluvio*, 16.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1410486&idImagen=13901842&idBusqueda=732&posicion=16&presentacion=pagina

Lamo, R. (19-04-1928). Mutualismo aldeano. *El Diluvio*, 21.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1410510&idImagen=13902387&idBusqueda=737&posicion=21&presentacion=pagina

Lamo, R. (30-05-1928). Ateneo Republicano Femenino. *El Diluvio*, 21.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1410580&idImagen=13904055&idBusqueda=761&posicion=21&presentacion=pagina

Lamo, R. (31-05-1928). La cooperación femenina en el extranjero. *El Diluvio*, 20.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1410582&idImagen=13904095&idBusqueda=764&posicion=20&presentacion=pagina

Lamo, R. (18-09-1928). Las Ligas de Bondad. *El Diluvio*, 10.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1410770&idImagen=13908234&idBusqueda=773&posicion=10&presentacion=pagina

Lamo, R. (13-08-1931). Aspectos. Iniciaciones y sugerencias. *La Tierra*, 2.
<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0028277216&page=2&search=regina+lamo&lang=es>

Lamo, R. (06-05-1933). La fosa de Rosario de Acuña. En justa respuesta. *La Libertad*, 4.
<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0003060674&page=4&search=regina+lamo&lang=es>

Lamo, R. (26-07-1933). Puntos de vista. La caverna y el Patronato Rosario de Acuña. *La Tierra*, 2.
<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0028280319&page=2&search=regina+lamo&lang=es>

Lamo, R. (20-05-1938). Profecías cumplidas. *Acció Cooperatista*, 3.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1471489&idBusqueda=1070&posicion=3&presentacion=pagina

Lamo, R. (10-06-1938). Lo que pudo ser la Banca obrera cooperatista para el proletariado español. *Acció Cooperatista*, 3.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1471495&idImagen=14178637&idBusqueda=1097&posicion=3&presentacion=pagina

Locals. (07-06-1923). *La Veu de Catalunya*, 5.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1256902&idImagen=12125633&idBusqueda=606&posicion=5&presentacion=pagina

Los actos de propaganda de la Unió de Rabassaires. (1925). *El Diluvio*, 15.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408890&idImagen=13869781&idBusqueda=243&posicion=15&presentacion=pagina

M, R. (10-04-1929). Una conferència. *Joventut: revista quinzenal vilanovina*, 12.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1072064&idImagen=10499281&idBusqueda=855&posicion=16&presentacion=pagina

Mardones, I. G. (2007). Economía en femenino. *Mujeres en red. El Periódico Feminista*. <http://www.mujeresenred.net/spip.php?article1267>

Mitin rabassaire en Badalona. (1924). *El Diluvio*, 33.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1408036&idImagen=13853842&idBusqueda=548&posicion=33&presentacion=pagina

Noelle-Neumann, E. (1993). *La espiral del silencio. La opinión pública y los efectos de los medios de comunicación*. <https://revistas.unav.edu/index.php/communication-and-society/article/view/35558>

Noticias. (07-1926). *La luz del porvenir*, 13.

<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0005319958&page=13&search=regina+lamo&lang=es>

Noticias. (11-1926). *La luz del porvenir*, 10.

<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0005320170&page=10&search=regina+lamo&lang=es>

Notícies. (1920). *La Veu de Catalunya*, 1.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1253788&idImagen=12100942&idBusqueda=499&posicion=1&presentacion=pagina

Nuevo Banco. (21-05-1920). *El Financiero*, 28-29.

<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0025432994&page=28&search=regina+lamo&lang=es>

Osborne, R. (2020). *La década prodigiosa de Regina Lamo: su compromiso con el cooperativismo obrero en la Cataluña de los años veinte*.

<http://arbor.revistas.csic.es/index.php/arbor/article/view/2365>

Pomés, J. (2000). La Unió de Rabassaires: Lluís Companys i el republicanisme, el cooperativisme i el sindicalisme pagès a la Catalunya dels anys vint. En *Barcelona: Publicacions de l'abadia de Montserrat*.

Pomés, J. (2016). *L'Esforç de Lluís Companys per pacificar i reformar el camp català (1921-1931)*. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5903167>

Publicaciones. Manumisión. (04-09-1921). *El Diluvio*, 18.

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1406340&idImagen=13823696&idBusqueda=905&posicion=18&presentacion=pagina

Radiotelefonía. Radio Castilla. (27-12-1925). *La Libertad*, 2.

<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0002835170&page=2&search=regina+lamo&lang=es>

Reyner Descamps, S. (2021). *Entrevista sobre Regina Lamo a Lúcia Falcón per Sílvia Reyner*.

Rivas Moreno. (05-05-1933). La mujer y la cooperación. *Acción Cooperatista*, 3.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1472493&idImagen=14180714&idBusqueda=1132&posicion=3&presentacion=pagina

Rubio Ferreres, J. M. (2009). *Opinión pública y medios de comunicación. Teoría de la agenda setting* (Universidad de Granada).
http://www.ugr.es/~pwlac/G25_01JoseMaria_Rubio_Ferreres.pdf

Rueda, E. (11-11-1926). Cooperativa literaria. *El Diluvio*, 12.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1409612&idBusqueda=604&posicion=12&presentacion=pagina

Sandoval Obando, E. (2015). *Impacto de los medios de comunicación de masas sobre la opinión pública: ¿sobre los peligros de la adolescencia?* (Universidad Austral de Chile). <https://www.redalyc.org/pdf/679/67943296002.pdf>

T. S. F. Programes per avui. (20-06-1929). *La Publicitat*, 4.
https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1464432&idImagen=14142435&idBusqueda=401&posicion=4&presentacion=pagina

Toll, G. (2021). *El Diluvio, la prensa y la Segunda República*. Editorial Icaria (Barcelona).

Valentí Camp, S. (1927). La reivindicaciones femeninas. Prólogo. J. Ruiz Romero, 7-23. <http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000192686&page=1>

Verdugo Landi, J. (24-04-1918). Una idea digna de aplauso. El Banco de Crédito para obreras. *Mundo gráfico*, 12.
<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0002138743&page=12&search=regina+lamo&lang=es>

Villa Benayas, R. (2007). Regina Lamo Jimenez, una mujer cooperatista. En *Cuadernos de Mujer y Cooperativismo* (p. 90-93). Departamento de la Mujer de COCETA y AMECOOP. <https://www.coceta.coop/cuadernos-mujer-cooperativismo/cuadernos-mujer-09-2007.pdf>

Annexos

Articles periodístics de Regina Lamo publicats a la premsa

Títol	La señora Domenech y las obreras catalanas
Data	27-03-1917
Diari	El Día
Pàgina	1
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Exposa com Maria Domènech de Cañellas va impulsar la creació de la Federació Sindical d'Obreres de Barcelona, elogia la seva tasca i explica amb gran admiració com milers de dones de la ciutat s'agrupen als actes que s'hi organitzen perquè "quieren aprender, quieren ser honradas, quieren hacer valer sus derechos (...)".
Conceptes	Catalunya, Maria Domènech de Cañellas, obrera espanyola, drets, independència, feminisme, Federació Sindical d'Obreres de Barcelona

Títol	Socialismo infantil
Data	20-02-1919
Diari	El Globo
Pàgina	2
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Rebutja el fet que la població divideixi els nens entre rics i pobres, considera que l'estatus social dels pares no ha de determinar directament el dels nens i proposa començar per suprimir l'ús d'aquest lèxic com a primer pas per acabar eliminant la divisió de classes. "El «pobre», en su acepción de desheredado de la fortuna, es una «especie» que debe desaparecer". "Los niños no pueden ser llamados más que...

	niños, así, sin adjetivos que dividan en castas a los que vinieron a la vida por un acto igual”.
Conceptes	Socialisme, proletaris, nens, pobres, transformació econòmica, rics, caritat

Títol	Orientación definitiva del Cooperatismo español
Data	21-06-1922
Diari	La Publicidad
Pàgina	5
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Davant la unió dels Sindicats Obrers de Barcelona, rivals fins el moment, opina que cal que a partir d'aquest instant s'actui en clau cooperativista per tal que es reverteixi la dinàmica capitalista que ha imperat fins ara i ha conduït el país a una situació gens favorable. "(...) las cooperativas de España serán la vanguardia de toda actuación obrera, y dejarán de estar consideradas como un elemento superficial de resistencia únicamente". "El individualismo intransigente (...) es el polo opuesto a la disciplina de la cooperación”.
Conceptes	Sindicats Obrers de Barcelona, cooperatisme, proletaris, individualisme, Marx, Stuart Mill, socialisme, capitalisme

Títol	Carácter de los conflictos obreros en España
Data	29-06-1922
Diari	La Publicidad
Pàgina	9
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Qüestiona l'autoritat, el funcionament i la utilitat d'institucions governamentals com l'Instituto de Reformas Sociales, les Juntas locales del Instituto de Reformas y de Previsión o la Inspección del Trabajo al·legant que aquestes no duen a

	terme de manera eficaç la seva suposada tasca. "(...) las grandes ciudades industriales de España viven en constante agitación obrera". "¿Es que vamos a vivir siempre en este país sometidos a un régimen de padrinazgos y privilegios?". Considera que aquestes dinàmiques del govern causen l'agitació del proletariat, que vol que s'augmentin els seus salaris. "¿Mas de qué pueden servirle a los trabajadores esos aumentos de salarios si, como consecuencia de ellos la vida ha de ser más costosa también?" I per això conclou que la solució és un canvi fet des de la base amb l'aplicació del cooperativisme, el qual argumenta detalladament amb rics exemples.
Conceptes	Pressupostos, Parlament, treball, obrers, indústria, aranzels, salaris, cooperatisme

Títol	Ignominias legales
Data	08-07-1922
Diari	La Publicidad
Pàgina	1
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Parla d'exactament el mateix tema que a l'article que s'analitzarà més endavant titulat "¡Presos aún!". Explica de manera encara més detallada la situació dels presos estrangers que no estan sent repatriats, critica més durament l'actuació de les institucions espanyoles davant aquesta situació i fa servir un to molt més sarcàstic per demostrar la seva indignació. "¿Hasta cuándo, señor ministro de Estado, hasta cuándo se va a mantener esa acción coactiva sobre los extranjeros pobres que llegan a España?".
Conceptes	Presos, repatriats, estrangers, Espanya

Títol	El pavo real
Data	30-07-1922
Diari	La Publicidad
Pàgina	9
Tipus / gènere	Columna literària
Resum contingut	Elogia la figura de la dona a partir d'una analogia amb el paó reial. Considera que aquest animal es comporta d'una manera molt similar a la de la dona. "(...) de tus hijos, sabes las huellas hallar. Tú sabes del hombre la mente iluminar". Critica la forma d'actuar dels homes i considera que, en el seu cas, tot es redueix a quelcom més instintiu i carnal, menys profund. "Los hombres no comprenden la dulzura del nido, cuando la fiebre pasa que su carne encendió; por eso lo abandonan; por eso nos olvidan con ambiciones locas, o por un nuevo amor".
Conceptes	Paó reial, dones, homes, simbolisme

Títol	¡Presos aún!
Data	22-08-1922
Diari	La Publicidad
Pàgina	1
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Exposa que a la presó de Barcelona s'hi troben estrangers que fa molts mesos que esperen tornar als seus països per ser jutjats però les repatriacions són molt lentes i fins que els respectius governs no paguen el cost del passatge fins al seu país aquests homes segueixen empresonats. "¿Es la falta de medios económicos el verdadero y único inconveniente para que sean liberados esos individuos?". Requereix al Comité Benéfico Social que destini part dels seus ingressos mensuals a alliberar aquests presos i enviar-los als seus

	països per tal que, finalment, puguin ser processats.
Conceptes	Presos, repatriats, estrangers, Comitè Benèfic Social

Títol	El sindicalismo constructivo ¿puede ser apolítico?
Data	10-01-1923
Diari	El Diluvio
Pàgina	17
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Indica que a Espanya existeixen dues variants de sindicalisme contraries que impedeixen actuar de manera conjunta: la intervencionista en termes polítics i la que se n'aparta. Qüestiona la utilitat d'aquesta última posant en dubte que l'absentisme polític permeti una labor constructiva. "Huelgas y 'boycotts', exclusivamente, es un tratamiento que debilita y constriñe al capital, es cierto, pero no transforma, no prepara, no construye sobre las ruinas de aquél nuevo organismo distributivo, productor, educativo". Conclou que, un cop entès això, el canvi de base ha de seguir el camí cap al cooperativisme per anar a l'arrel del problema.
Conceptes	Sindicalisme, política, absentisme

Títol	Los crímenes colectivos. Maternidad
Data	18-02-1923
Diari	El Diluvio
Pàgina	15
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Planteja el problema que suposa que molts nadons nascuts il·legítimament siguin, literalment, llençats a la latrina. Explica que les dones que es veuen obligades a fer-ho viuen "(...) aterradoros meses de miedo, de vergüenza, de ansiedad, producidos por nuestro medio social, que anatematiza y

	desprecia a la soltera embarazada”, raó per la qual no troben cap altra opció tenint en compte que orfenats són escassos. Ho considera un problema social i convida els lectors a preguntar-se si realment hi ha o no nens legítims i nens il·legítims.
Conceptes	Maternitat, latrina, legítim, il·legítim, solteres, dones

Títol	Salvador Seguí. Tragedia coordinada
Data	15-03-1923
Diari	El Diluvio
Pàgina	11
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Presenta la seva lectura sobre la mort de Salvador Seguí, considera que es tracta d'un cas més en què es demostrarà que les lleis socials no es respecten i admira la reacció de la població. “La adhesión sentimental del pueblo obrero de Barcelona sólo se manifiesta serena y firme cuando el que cae por él tuvo la suficiente fuerza de acción y sentimiento para coordinar diatribas y alabanzas, en tal volumen y con tal potencia, que al fundirse en una sola voz dan en el eco de la tragedia la sensación de que un hombre ha desaparecido”. “Todas las leyes sociales son letra muerta entre nosotros. Sortearlas o burlarlas descaradamente es consuetudinario en España”.
Conceptes	Salvador Seguí, obrers, mort, lleis, tragèdia

Títol	Críticas en corrillo
Data	22-03-1923
Diari	El Diluvio
Pàgina	12
Tipus / gènere	Opinió

Resum contingut	Presenta una conversa entre dos homes que fan safareig en petit comitè després d'assistir a una conferència d'un certamen firal per mostrar el seu desacord amb les persones que tenen aquesta actitud. Al final de l'article diu "Hay que dar la cara. Hay que criticar menos en corrillos y más con luz y linotipia (...)" i, per tant, condemna la hipocresia de la gent per davant tot ho elogien però per darrera tot ho critiquen.
Conceptes	Crítiques, safareig, discurs, Madrid, treball

Títol	¿Debe preceder el Banco de Crédito a la Cooperativa de consumo?
Data	30-03-1923
Diari	El Diluvio
Pàgina	12
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Exposa que ha detectat certes dinàmiques individualistes dins el cooperativisme i explica que "La cooperación es un todo armónico, no sólo armonizante, sino generador de armonía. La armonía (...) está integrada por elementos agrupados que precisamente en esa cohesión hallan la fuerza que su materia necesita reunir para poseer todos los matices". Per aquesta raó, argumenta que cal un Banc de Crèdit cooperatiu que ho unifiqui tot, perquè "(...) sino pronto veremos en cada esquina una cooperativa como para casa de muñecas, con sus estatutos que parecen reducto de moraría, y 'su' identidad a usanza troglodita".
Conceptes	Cooperació, individualisme, Banc de Crèdit, economia

Títol	Histrionismo desorbitado
Data	05-04-1923
Diari	El Diluvio

Pàgina	13
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Crítica ferotgement a Melquíades Álvarez, polític del partit reformista que va arribar a ser president del Congrés de Diputats un temps després, pels seus discursos histriònics i la seva política en general. L'acusa directament de ser un mentider i després de presentar les raons que l'han portat a pensar d'aquesta manera sobre ell l'acaba comparant amb els polítics catalans. Considera que aquests són molt més sincera que ell i els elogia per la seva franquesa, la qual no opina que tingui Melquíades Álvarez. També rebutja el paper que té aquest cap al col·lectiu femení. "Descúbranse de una vez para que no digan en todo el mundo que en España son las mujeres quienes gobiernan, bajo cuerda, y que todas somos cupletistas o beatas. No es justo que se piense eso de nosotras cuando aquí, para representar ambas idealidades o profesiones femeninas, se bastan y se sobran Melquíades Álvarez y sus secuaces".
Conceptes	Melquíades Álvarez, mentida, política, España, catalans, dones

Títol	Los ex ferroviarios enfermos
Data	18-04-1923
Diari	El Diluvio
Pàgina	12
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Explica la crítica situació que viuen els treballadors ferroviaris que emmalalteixen -normalment de tuberculosi- i que, després de rebre durant tres mesos una ajuda econòmica, deixen de cobrar i s'enfronten a una situació d'absoluta pobresa sumada a la malaltia que pateixen perquè com que

	són joves i no porten com a mínim 30 anys treballant a l'empresa ni tenen dret a rebre més ajudes. Es converteixen en "sentenciados por las poderosas Compañías a la última pena que se encargan de ejecutar dos verdugos: enfermedad y miseria".
Conceptes	Ferroviaris, malalts, sou, misèria

Títol	¿Puede hacerse obra de conjunto en el Cooperatismo sin la creación previa de su Banco de Crédito?
Data	25-04-1923
Diari	Acción Cooperatista
Pàgina	1
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Parla del mateix tema que a l'article ja analitzat "¿Debe preceder el Banco de Crédito a la Cooperativa de consumo?". Aprofundeix en el fet que molta gent considera que la creació d'un Banc de Crèdit no és una prioritat per al cooperativisme, però ella està convençuda que no tenir una entitat bancària de caràcter cooperatiu és fer les coses a mitges i que defensar que no fa falta és ser qualsevol cosa menys un veritable cooperativista. "Solamente así podrá prosperar la función cooperatista industrial y solamente así podrán obtener mayores beneficios -que es suprema aspiración de los egoístas- las Cooperativas, y por consiguiente los cooperadores asociados al Banco de Crédito (...)". També presenta esquemàticament els motius pels quals és indispensable la creació de tal banc i exposa què haurien de fer les cooperatives per formar-ne part.
Conceptes	Cooperació, Banc de Crèdit, economia, bases

Títol	Cooperatismo femenino. Un despertar prometedor
-------	--

Data	12-06-1923
Diari	El Diluvio
Pàgina	10
Tipus / gènere	Opinió i crònica
Resum contingut	Elogia la feina i l'actitud de les dones catalanes en un context d'allò més sanguinolent: s'està produint la guerra del Marroc i milers de joves hi són enviats a lluitar sabent que no tornaran. Exemplifica la predisposició de les dones catalanes, molt més actives i conscienciades que les d'altres regions d'Espanya, a resultar útils narrant la seva visita amb la Unió de Rabassaires a Sant Pere de Ribes, on van aconseguir convèncer les assistents que formar una cooperativa era la solució als problemes que vivien. “Apoyada ésta en una acción cooperatista que debe enlazar la producción y distribución de los productos de la tierra, allanará obstáculos de todas clases y dará facilidades financieras que no pueden encontrar mejor -única, pudiéramos decir- defensa que la institución cooperatista”.
Conceptes	Dona catalana, cooperativa, rabassaires, Sant Pere de Ribes

Títol	¿La huelga es lícita? Comentarios «ad libitum»
Data	27-06-1923
Diari	El Diluvio
Pàgina	15
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Defensa que les vagues són un dret dels treballadors, ja que “(...) de todas las formas de propiedad la más indiscutible, sin duda, es la del hombre sobre su propio trabajo”, i carrega contra aquelles autoritats que no fan altra cosa que “(...) burlar o soslayar las consecuencias de la huelga, única defensa de los intereses proletarios”. Quan es produeixen

	aquestes protestes el que fan els empresaris és seleccionar els obrers que seguiran formant part de la companyia, la qual cosa “(...) quiere decir lo que para nadie es un secreto, esto es: echar a la calle a los directores de la huelga”.
Conceptes	Maura, vaga, capital, proletaris

Títol	Cooperatismo en acción
Data	27-06-1923
Diari	Acción Cooperatista
Pàgina	1-2
Tipus / gènere	Notícia i opinió
Resum contingut	Explica que s’ha dut a terme la creació d’una cooperativa obrera impulsada per dones rabassaires a Sant Pere de Ribes de la qual destaca la “(...) asiduidad en la propaganda de nuestros ideales de aquel grupo femenino que podemos tomar como ejemplo de cuánto está destinado a desarrollarse en el campo cooperatista, el feminismo bien entendido y situado”. Indica que formarà part de la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya i es mostra convençuda de que “(...) llegaremos muy pronto a la creación del organismo único del cooperatismo nacional que harán triunfar el altruismo, llevando al frente de este movimiento a las mujeres obreras en España”.
Conceptes	Cooperatisme, Sant Pere de Ribes, dones, Federació Regional de Cooperatives de Catalunya

Títol	Esbozo de crítica. El alma de un libro de Gabriel Alomar
Data	29-07-1923
Diari	El Diluvio
Pàgina	17
Tipus / gènere	Crítica literària

Resum contingut	Realitza una crítica literària del llibre <i>La política idealista. (Proyecciones y reflejos del alma)</i> de Gabriel Alomar, el qual parla sobre l'arremolinada política espanyola des d'una perspectiva molt filosòfica. Lloa l'obra i considera que retrata amb gran profunditat la situació del país. "Jamás libro alguno revivió en mi alma la visión entera de aquella Andalucía derrotada y hambrienta, amargada y esclava, miserable y sedienta de libertad y de justicia, como este libro de Alomar".
Conceptes	Llibre, política, Espanya, Andalusia

Títol	La Exposición del Mueble y los paraísos artificiales
Data	18-10-1923
Diari	El Diluvio
Pàgina	18
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Descriu l'Exposició del Moble que s'ha instal·lat a Barcelona i afirma que "lujo amazacotado, oropel y aburrimiento destila 'per gli quatri costati' el certamen mobiliario que hasta los cacharros bostezan". Se centra en un espai concret format per un fumador d'estil oriental que considera una "deliciosa propaganda de los venenos sociales (...)", referint-se al consum d'opi, i es dirigeix al governador Lossada donant per fet que ni tan sols hi ha parat atenció en aquesta incongruència.
Conceptes	Exposició del Moble, paradís artificial, oriental, fumador, opi

Títol	Memento mei. Héroes
Data	10-11-1923
Diari	El Diluvio
Pàgina	18
Tipus / gènere	Opinió

Resum contingut	Explica que per primera vegada a Espanya es commemoren “(...) heroicos desastres nacionales” ja que la monarquia ha inaugurat un monument en record dels soldats que van morir a les batalles transoceàniques que tenien per objectiu colonitzar altres territoris sabent que els homes que s’hi aventuraven difícilment tornarien. Resulta molt crítica i permet entendre amb quina intenció està redactat l'article quan escriu: “Nuestras Inclusas están siempre llenas de héroes de Cascorro que, cuando llega el momento, saben regar de petróleo y dinamita, aplicando después la antorcha calcinadora a aquellas posiciones que no quieren rendirse”.
Conceptes	Monument, herois, víctimes, monarquia

Títol	Se impone la acción femenina en el cooperatismo español
Data	10-11-1923
Diari	Acción Cooperatista
Pàgina	1-2
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Argumenta que “(...) dadas las circunstancias del momento patrio, debe inaplazablemente desarrollar y encauzar constructivamente la feminidad española organizada bajo la amplia bandera del cooperatismo”. Explica, però, que l'únic motiu d'aquesta finalitat és la “(...) expansión idealista de confraternidad obrera, de sindicalismo constructivo, de solidarización con el dolor y la miseria de cuantos trabajan manualmente, entre privaciones de higiene y de cultura, de amor y de justicia” per complir el que considera un deure d'humanisme davant la situació de misèria que viu el país actualment.
Conceptes	Cooperatisme, feminisme, Espanya

Títol	El rigor es contraproducente. Por humanidad, amnistía o indulto
Data	27-11-1923
Diari	El Diluvio
Pàgina	30
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Fa una crida a l'indult de tots aquells homes que van ser empresonats durant revoltes obreres prèvies a l'arribada de la dictadura i que segueixen entre reixes sense que es revisin els motius que justifiquen la seva detenció. "Son muchos los presos que esperan verse libertados por estos hombres que, según nos dicen a toda hora, sólo anhelan una reconstrucción patria, inspirada en el máximo bienestar (...)". "Los que delinquieron, obreros acorralados por un conservadurismo caciquil sin entrañas (...) ven, doloridos, que el momento de la gran revisión de injusticias se les relega a un término de preterición, casi de olvido, en apariencia".
Conceptes	Presos polítics, obrers, injustícia, proletariat, règim, poder

Títol	La trampa del arenal. Novela por Margarita Nelken
Data	12-12-1923
Diari	El Diluvio
Pàgina	22
Tipus / gènere	Crítica literària
Resum contingut	Du a terme una crítica literària del llibre <i>La trampa del arenal</i> de la sociòloga Margarita Nelken, el qual descriu com "(...) su nota de observación íntima, dolorosa, de problema matrimonial, que en nuestra nación, sin divorcio, es uno, quizás el más determinado, de la inmoralidad familiar y colectiva que nos corroe e inutiliza para elevar nuestro

	ambiente ético y biológico hasta alcanzar la relativa perfección humana asequible a los seres". Elogia l'obra i es posiciona obertament en contra de la prohibició de divorciar-se.
Conceptes	Dones, matrimoni, divorci, Espanya, unió forçada,

Títol	Parangón. El jurado; la gracia real
Data	30-12-1923
Diari	El Diluvio
Pàgina	27
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Situat en el context dels primers mesos de dictadura de Primo de Rivera, defensa que la figura del jurat popular és un fracàs a Espanya, critica el fet que l'estructura jurídica del país sigui inalterable, posa en dubte els motius de molts empresonaments i argumenta que l'aplicació de les mesures dictatorials mai permetran instaurar millores que corregeixin els errors que actualment presenten les institucions. "No en vano la supresión del Jurado y la Constitución en suspenso retrotrae la vida política de España a un período de inefable absolutismo para los amantes, a ultranza, del régimen monárquico, con todo su idolátrico poder intangible". "(...) deben dejarnos una monarquía en todo su esplendor que escuche (...) nuestras peticiones, súplicas e instancias de indulto".
Conceptes	Jurat popular, Constitució, política, monarquia, presos, indult, poder

Títol	Rabassaires catalanes. Via fora!
Data	13-01-1924
Diari	El Diluvio

Pàgina	27
Tipus / gènere	Notícia i opinió
Resum contingut	Narra l'assistència de centenars de pagesos a un míting rabassaire al Teatre Nou de Barcelona i descriu molt detalladament la sensació que es respira durant l'acte: "(...) se distinguen las recias facciones, vigorosas y enjutas, a la par, de hombres del campo, cultivadores del agro, reflexivos y serios, oreados por las frondas campesinas, avezados en su cuerpo a cuerpo con la tierra a todos los rigores del trabajo (...)". Fa una crítica al tot allò mundà, luxós i material que caracteritza la vida dels que viuen a la ciutat, els que s'alimenten del que conreen aquests pagesos o, fins i tot, els que són els seus amos. "(...) terciopelos y pieles ostentados por los terratenientes absentistas que, a titulo de 'rabassa', consiguen de sus tierras yermas una renta usuraria imprescriptible, absurdamente, inhumanamente imprescriptible (...)". Proposa, per acabar, que el problema que viuen els pagesos rabassaires "(...) no tiene más solución que irrumpir por media de esta 'canallocracia' con un Via fora!"
Conceptes	Rabassaires, camp, Barcelona, Teatre Nou, terratinents, règim

Títol	Aliento de espiritualidad cooperatista
Data	10-05-1924
Diari	Acción Cooperatista
Pàgina	2
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Confessa la seva admiració i sorpresa davant la implicació femenina que s'està produint en el cooperativisme català. "Es un despertar súbito e inesperado para nosotros, hemos de

	confesarlo, este acercamiento femenino a la cooperación idealista”. Cada vegada hi ha més dones que en volen formar part i cada vegada són més cultes, ho exemplifica narrant les conferències que es van dur a terme a Canet de Mar, Sant Pere de Ribes, Igualada, Sabadell, etc. “Las mujeres catalanas sienten la idea de esa unión cooperatista de los desheredados en un núcleo defensivo de sus necesidades y sus intereses vitales (...)”. Considera absolutament bàsica la labor de les dones dins el cooperativisme.
Conceptes	Cooperatisme, dones, conferències, espiritualitat

Títol	España ante el día de la cooperación
Data	05-07-1924
Diari	Acción Cooperatista
Pàgina	6
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Explica que el dia 7 de juliol, Dia de la Cooperació Internacional, coincideix amb un fet difícil d'oblidar. Just en aquesta data, l'any 1822 es va produir a Madrid “(...) uno de aquellos estallidos populares de que tan pródiga fue la invicta Villa y Corte en sus anales defensores de lo que por aquellos tiempos se entendía por democracia o liberalismo”. Es refereix a l'intent de cop d'Estat, el punt àlgid del qual va tenir lloc quan quatre batallons de la Guardia Real van caure sobre Madrid de matinada, amb l'objectiu de derrocar el sistema constitucional vigent per restaurar l'absolutisme (Bustos, 2014). Després passa a tractar el tema del cooperativisme, disciplina econòmica que aspira que es difongui pel país, i proposa que se celebri aquesta data “(...) con actos de afirmación idealista, con actos de eficaz ayuda mutua que afianzasen el poder regulador del mercado sin

	mercantilismo (...). Afirma que “El día que hayamos alcanzado la coordinación de cooperativas de productor agrícolas con las de consumo (...) habremos dado en el camino recto y seguro para la emancipación de explotaciones de que son víctimas productores y consumidores obreros”.
Conceptes	Dia de la Cooperació Internacional, 7 de juliol, Madrid, actes, coordinació

Títol	Algo de feminismo cooperatista
Data	25-12-1924
Diari	Acción Cooperatista
Pàgina	2
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Expressa el seu desig de “(...) hallar la fórmula del acoplamiento definitivo en las normas cooperatistas imperantes en España, de la feminidad que integra indirectamente, si así puede decirse, las filas de esas instituciones”. Indica que l’objectiu és aconseguir crear la “Sociedad femenina cooperatista de Cataluña”, tasca que requereix “(...) que la mujer sume su esfuerzo, su entusiasmo, a los del hombre para que los establecimientos de tal índole prosperen (...)” i que s’ha de materialitzar emmirallant-se en el programa de les Guild’s Women, cooperativistes britàniques. Espera el recolzament dels líders cooperativistes Ventosa Roig i Rivas Moreno per tal de tirar endavant i aprovar aquesta proposta a la propera assemblea de la Federació de Cooperatives de Catalunya.
Conceptes	Cooperatisme, feminisme, Sociedad femenina cooperatista de Cataluña, Guild’s Women, Ventosa Roig, Rivas Moreno

Títol	Deportismo femenino
Data	27-03-1925
Diari	El Diluvio
Pàgina	26
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Descriu la manera com actualment les dones estan duent a terme un "(...) abandono de formas exteriores, cortadoras de movimientos y ademanes. Libertad de actitudes y gestos. Desenvoltura varonil, no cohibida por telas ni cintajos" sense que canviïn, tanmateix, les actituds i maneres d'actuar d'aquestes dones. "(...) las piernas y los brazos sirven para algo que no es exclusivamente lucir su forma, más o menos clásica; sirven para nadar, para correr, para remar, para saltar (...)", cosa que no veu que les dones estiguin fent malgrat haver començat a alliberar-se de l'estètica femenina tradicional. Ho qualifica de ridícul i critica el fet que no s'interessin pels esports ni la vida activa tot i vestir-se com si ho fessin. "Ni belleza, ni salud, ni entendimiento, ni sensibilidad pueden conservarse, ni adquirirse, sin el cultivo de la higiene anímica y corporal".
Conceptes	Dones, drets, moda, esports, salut

Títol	Comentarios ad libitum. El artículo 11
Data	29-03-1925
Diari	El Diluvio
Pàgina	13
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Comença afirmant que "El esfumino que esgrime en ocasiones el Poder público (...) ha definido (...) la línea acusadora del confesionalismo estatal". Posa èmfasi en el fet que l'Article 11 de la Constitució espanyola sigui intocable.

	En aquell moment, tot i la dictadura de Primo de Rivera, la Constitució vigent era la de 1876, la qual determinava a l'Article 11 el següent: La religió catòlica, apostòlica, romana, és la de l'Estat. La Nació s'obliga a mantenir el culte i els seus ministres. Ningú serà molestat al territori espanyol per les seves opinions religioses ni per l'exercici del seu respectiu culte, llevat del respecte degut a la moral cristiana. No es permetran, però, altres cerimònies ni manifestacions públiques que les de la religió de l'Estat (Constitución española, 1876). Critica la falta de llibertat de cultes, ja que la considera un comportament d'allò més arcaic. “¡Oh, libertad de cultos proclamada como antorcha que la paz de la conciencia ilumina entre los hombres! ¿Cuándo ante ti abrirá explícita y notablemente sus brazos esta tierra nuestra, rectificando aquel juicio de la Stael diciendo que en España lo antiguo era la libertad y lo moderno el despotismo?” Sense deixar de banda el sarcasme es dirigeix al censor que haurà de llegir l'article abans de poder ser publicat per justificar les seves paraules.
Conceptes	Constitució, Article 11, religió, Estat, llibertat, despotisme

Títol	Universidades
Data	07-04-1925
Diari	El Diluvio
Pàgina	20
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Parla del poder de les protestes que s'originaven a les universitats franceses, sempre de caràcter polític. “Las Universidades francesas se distinguieron siempre por ese arranque viril y democrático”. Elogia l'organització que demostraven els estudiants, la qualitat dels congressos que

	es portaven a terme i les teories que defensaven: “(...) La era de la religión ha concluído... Que la era de la ciencia empiece. (...) Lo que es necesario es la redención del trabajador. Lo que es forzoso es la repartición más equitativa de las riquezas. Lo que es indispensable, en una palabra, es la reforma social”. Celebra totes aquestes demandes, argumenta que per aquesta raó els joves francesos s’implicaven activament en els conflictes que vivia el seu país sense por i apostant pels mètodes més trencadors i radicals. Indica que sempre, i en molts altres països a part de França, les falanges d’estudiants havien sigut “(...) portaenseña del progreso redentor humano”. Lamenta, però, que actualment “(...) todo es sumisión y modo y compostura; apenas si se mueve la hoja de un libro sin permiso del ordinario; ya no ocurre nunca nada, (...) y si ocurriese, o inquietase, o surgiese algo, sería igual que si no, pues apagado en los claustros quedaría (...)”.
Conceptes	Universitats, França, protestes, revolucionaris, submissió

Títol	Disposiciones de gobernación. Para el general Martínez Anido
Data	17-04-1925
Diari	El Diluvio
Pàgina	11
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Crítica i es queixa, suposadament adreçant-se al general Martínez Anido, pel poder que un decret ha donat als porters dels edificis de pisos de lloguer per abusar dels inquilins en connivència amb els propietaris i sense que la justícia hi faci res. “Como es costumbre en España, el inquilino, en situación modesta y, por consiguiente, incapacitado de dar

	grandes propinas, (...) es mirado por el amo y porteros como un ser despreciable (...). “El decreto mencionado concede a ese 'chiscón' honores de silla curul. En ella arrellanados y con las espaldas escudadas por la inmunidad capitalista de los propietarios, los porteros son árbitros del bien y del mal”. Considera que es tracta d’una situació injusta, que l’únic que hauria de tenir poder sobre el bé i el mal, si de cas, és Déu i mostra la seva indignació davant la normalització d’aquestes circumstàncies.
Conceptes	Porter, propietari, inquilí, lloguer

Títol	Opinión literaria. «Opals»
Data	23-04-1925
Diari	El Diluvio
Pàgina	22
Tipus / gènere	Crítica literària
Resum contingut	Analitza <i>Opals</i> un llibre de poesia en català de Salvador Albert i es pregunta la raó del seu títol, el qual creu que no és representatiu ni gaire encertat. “¿A qué extraño conjuro inspirador de sortilegios de poesía obedeció el autor (...) cuando epigrafió sus versos con esa palabra de tal eufonía misteriosa?”. Qualifica els poemes de breus però profunds i passionals, estretament lligats als sentiments més interns, a l’amor concretament. En posa dos exemples que considera il·lustratius i destaca l’enorme simbolisme que els caracteritza. “Simbolistas y parnasianos se identifican en los versos de Albert, que ha dado a la poesía personal e íntima un acento penetrante, abstracto y atormentador (...)”.
Conceptes	Poesia, Salvador Albert, simbolisme, amor

Títol	Las minas
-------	-----------

Data	06-05-1925
Diari	El Diluvio
Pàgina	11
Tipus / gènere	Notícia i opinió
Resum contingut	Comença l'article dient: "Un solemne Congreso de minería se ha celebrado en Madrid. Decimos solemne por sintonizar con la prosopopeya que caracteriza a esos cabildos capitalistas que discuten sus intereses". A partir d'aquí emet la seva crítica davant el fet que les demandes de la burgesia minera s'enfoquessin principalment en proposar canvis que permetessin obtenir més beneficis, només es dediqués "un chispazo" als aspectes que afecten directament als miners i que "(...) no hayan dicho una sola palabra del trabajo de las mujeres y los niños en las minas". Increpa els integrants congrés per la seva falta de consideració cap a aquestes persones que viuen en una situació d'allò més precària i considera que proposar com a solució que es puguin jubilar als 65 anys no és un consol per aquells que "(...) a los treinta años semejan ancianos de sesenta (...)" i que "(...) entran en las galerías arrastrándose sobre el agua helada del encharcado suelo, surcado de hoyos (...)".
Conceptes	Mines, congrés, Madrid, dones, nens, vellesa

Títol	Crítica literaria. Jesús atado a la columna
Data	26-06-1925
Diari	El Diluvio
Pàgina	16
Tipus / gènere	Crítica literària
Resum contingut	Es proposa fer una crítica literària de l'últim llibre que ha llegit: <i>Jesús atado a la columna</i> , cosa que li suposa un repte perquè la lectura li ha causat un gran impacte. "¿Cómo

	empezar (...) a desfibrar el alma de ese libro deiviril, si lo que en ella fulge, lo que en ella se crispa, lo que dentro de ella se eriza y hace erizar el espíritu de quien leyere es de tal alcurnia literaria que necesito echar mano a los grandes ditirambos que merecieron sólo las grandes atalayas de las literaturas universales?”. Elogia la seva capacitat de fer que “(...) las estridencias del lenguaje parecen armonizaciones angélicas y las porquerías articuladas con que las escribe rumor de besos y batir de alas” i de retratar a partir de molt intel·ligents ironies l'ésser humà en totes les seves facetes. Al final de tot de l'article revela el nom de l'escriptor: Ángel Samblancat.
Conceptes	Llibre, crítica, llenguatge, ironia, Samblancat

Títol	Cultura cooperatista
Data	31-07-1925
Diari	El Diluvio
Pàgina	13
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Defensa que “La solidaridad humana cristaliza definitivamente en las formas y métodos de la cooperación” malgrat que és conscient que molts sindicalistes rebutgen aquesta paraula perquè hi veuen “una antiomia de la disciplina caritativa, una mixtificación de principios religiosos, prestos a la beneficencia, que necesita para mostrarse y tener razón de existir que existan antes los pobres (...)”. Els que pensen d'aquesta manera se senten traïts per la cooperació obrera perquè aquesta vol eliminar l'almoïna. Però vol fer-ho a partir de la solidaritat que desprenen els seus mètodes d'actuació, redistribuint la riquesa, creant entre tots els seus integrants un coixí que permeti ajudar als que

	en moments determinats no tinguin recursos econòmics sense que hagin de demanar caritat. Un dels sectors on més es produeix aquesta situació és al camp, on els pagesos depenen de les collites per sobreviure i, per tant, és un àmbit on el cooperativisme és absolutament necessari així com ho és a les mines, els tallers, les fàbriques, etc. “Entonces habrá comenzado para la solidaridad proletaria su período constructivo”.
Conceptes	Cooperativisme, solidaritat, almoïna, camp, salari, proletariat

Títol	Voces de mi tierra. A Eduardo Sanjuán
Data	01-08-1925
Diari	El Diluvio
Pàgina	9
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Aplaudiva l'esperança alliberadora d'un conjunt d'homages andalusos des del seu punt de vista injustament empresonats durant molt temps i agraeix en especial a l'escriptor Eduardo Sanjuán la seva gran tasca "(...) desde que empezó su campaña divina contra la injusticia humana". Reflexiona sobre el patiment que ha d'haver suposat per aquests presos trobar-se privats de llibertat, lluny de casa seva, i remarca el lligam existent entre Andalusia i Catalunya, territori des d'on sempre es dona veu a casos d'injustícia com aquests empresonaments. "Sólo el destierro de Andalucía ya es bastante pensar: ¿qué no sería la cárcel para esos andaluces presidiarios perpetuos? Y así mi tierra, que los recobra, al fin, (...) ve en los periodistas catalanes (...) héroes mitológicos, capaces de vencer a todos los monstruos que del Orco surgieran. He ahí un vínculo indestructible entre Andalucía y Cataluña".

Conceptes	Indult, presó, Andalusia, Eduardo Sanjuán, Catalunya
-----------	--

Títol	¡Calor!...
Data	26-08-1925
Diari	El Diluvio
Pàgina	11
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Amb cert to irònic des del principi, tracta el tema del pudor forçat de les dones que han de passar més calor durant els mesos de més temperatura a causa de les teles gruixudes i poc transpirables que s'arrapen als seus cossos i les fan suar desmesuradament. Es dirigeix, de fet, directament a la calor com si aquesta fos una persona. “¿Quién puede execrarte o huir de ti que sea amante de la estética (...) ¡eh, calor! que inutilizas con tu beso de lumbre las telas compactas, pesadas, duras, y dejas paso, con tu contacto omnímodo, a la estatutaria femenina, sólo cubierta aparentemente, y por el que dirán (...)”. Per altra banda, sembla ressaltar els beneficis d'aquest fenomen provocat per la calor, ja que diu “Cantarte a ti, calor vivificante y bienhechor, es cantar la belleza del desnudo que tú pones a la vista”, la qual cosa fa pensar en un cert alliberament que, encara que no hagi sigut provocat per les dones, d'altra manera la societat mai hauria permès.
Conceptes	Calor, cossos, teles, bellesa, nuesa

Títol	Iniquidad jurídica. Hijos ilegítimos
Data	17-09-1925
Diari	El Diluvio
Pàgina	23-24
Tipus / gènere	Opinió

Resum contingut	Tracta el problema social que suposa la idea dels fills il·legítims, un concepte que considera que ja s'hauria d'haver superat. "Divorcio, legitimación de hijos, prostitución, Inclusa, problemas resueltos ya en todo el mundo, en nuestro país se hallan estacionados". Opina que la legitimació dels fills és una urgència, que a tots els països cultes del món ja s'ha materialitzat, que els orfenats no són la solució al problema i que a Espanya no es farà res al respecte mentre la llei, actualment injusta i malvada, no canviï. "Todos los infanticidios cometidos por madres solteras no tienen otra causa que el temor a ese marchamo de 'deshonrada' que la sociedad expide a las que no sometieron a previas ceremonias religiosas su embarazo". Creu que és just i necessari "(...) dar el nombre y la equiparación absoluta con los que nacen legítimos en derecho civil, a todos los nacidos ilegítimos, solo por el hecho de nacer". Conclou amb to combatiu dient que si li haguessin donat l'oportunitat de triar el seu nom per, així, legitimar-lo més "(...) yo me siento encima del Código civil o me lo pongo por montera, pues maldita la falta que me hacía que en él se me reconociese la legitimidad de mi talento, de mi bondad, de mi valor, y escojo ser... lo que ellos fueron para gloria de la Humanidad, esto es, incluseros e ilegítimos".
Conceptes	Fills il·legítims, orfenats, mares, llei, dret civil

Títol	Un desahucio interesante
Data	20-09-1925
Diari	El Diluvio
Pàgina	19
Tipus / gènere	Opinió
Resum	Mostra el seu indignació davant els desnonaments que es

contingut	produeixen diàriament a les ciutats i que molt poques vegades són relatats als diaris, només “(...) cuando caen en manos de algún hombre de corazón, inteligencia y arrestos, que sabe tenerlos, de igual a igual, con los poderosos y casi intangibles propietarios de casas de alquiler”. Un d'aquests homes és l'advocat Vilalta Roca, qui està duent a terme una campanya en defensa de les víctimes del que ella anomena crims casolans. “Les llamo crímenes porque son causa de gravísimos conflictos en las familias a quienes se hace objeto de ellos; porque arrancan lágrimas a muchos infelices; porque tienen consecuencias y derivaciones, morales y materiales, trascendentalísimas (...)”. Considera que les dones són un grup altament afectat davant aquesta impunitat atorgada als propietaris, ja que estan especialment vinculades a les llars i gairebé sempre els desnonaments es produeixen -encara que injustament- a nom dels homes de la família sense que elles hi tinguin res a veure. Mostra la seva incomprensió davant el fet que la llei i la justícia no serveixin per res en aquests casos i, fins i tot, alimentin els desnonaments.
Conceptes	Crims casolans, desnonaments, propietari, lloguer, llei, justícia

Títol	El Asilo de las Yaserías
Data	31-01-1926
Diari	El Diluvio
Pàgina	26
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Exposa altra vegada la seva opinió pel que fa a l'almoïna, la qual creu que ha de ser simplement eliminada perquè l'objectiu ha de ser obtenir la justícia social, que les lleis

	siguin iguals per tothom i els recursos es reparteixin de manera equitativa. Creu que l'almoina és quelcom seductor, ja que "Es cómodo adquirir, a fuerza de dar limosna, derecho a un buen lugar en el Paraíso. Es halagador y divertido organizar e instrumentar la beneficencia, que les proporciona a los ricos el goce de un lujo más: creerse bienhechores del género humano". Els rics donen com a caritat el que els sobra, mai els suposa un sacrifici i és absolutament subjectiu. Critica durament l'Església en aquest aspecte perquè és aquesta institució la que principalment promou aquest tipus de dinàmiques. Després explica el cas concret de l'Asilo de las Yaserías de Madrid, on hi viu asilada Remedios López, la qual ha relata el sistema que es fa servir per recollir les pidolaires de la ciutat, moltes vegades en contra de la seva voluntat. "Sus lamentos ante los guardias, suplicándoles que las suelten, y, para enternecerlos, mencionando, entre sollozos, la angustia de sus familiares, que las esperan y sospecharán, si tarda, que les ocurrió algo grave en la calle".
Conceptes	Asil, almoina, justícia, drets, pobres, rics, Madrid, pidolaires

Títol	Horas líricas. Los libros prisioneros
Data	12-03-1926
Diari	El Diluvio
Pàgina	19
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Explica el que creu que suposa per una persona estar empresonat i ho compara amb el que deu sentir un arbre, que no es pot moure del lloc on es troba plantat i res pot fer per canviar-ho. Considera que el mateix passa en aquests moments a Espanya amb el llibre, i és a aquest a qui es

	dirigeix directament. “Te hacen esperar para dejarte en comunicación conmigo o con otro como yo que te necesitamos para apagar nuestra sed o refrescar nuestra alma”. A partir d'aquí expressa la seva indignació davant el fet que el règim polític actual no permeti l'accés lliure a les biblioteques i a la lectura en general. “¿Cuándo las bibliotecas oficiales de España 'amnistiaron' los libros que yacen en sus estantes fríos y anticuados y dejarán que los lectores los alcancen y los saboreen sin tantos requisitos carcelarios (...)?”. Opina que el problema no és la falta de pressupost de l'Estat ni que oferir-los obertament pugui facilitar que la gent els robi, ja que les biblioteques dels parcs públics són el perfecte exemple de que els lectors sempre els retornen sens falta.
Conceptes	Presó, llibres, biblioteques, Espanya, lectors

Títol	Museo romántico
Data	31-03-1926
Diari	El Diluvio
Pàgina	16
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Narra la seva visita al Museu romàntic de Madrid que, situat a la part vella de la ciutat, destaca entre els foscos i bruts carrerons. “Toda la quietud de claustro o cementerio que de las calles adyacentes habíamos recogido al pasar reconcentró el aroma de misterio y ultratumba atesorado en las estancias sosegadas del Museo guardadoras de reliquias y saudades perfumadas de pasión y de poesía”. Es tracta d'un espai que recull totes les facetes del segle XIX, del romanticisme, fins i tot quadres de Goya, a qui compara amb un déu. Parla de les diferents obres que va observant, de

	com es complementen entre elles i il·lustren de manera molt encertada aquella època. Després apareixen mobles, llibres, rellotges... objectes que per la seva antiguitat la fan viatjar enrere en el temps. “El romanticismo, en su más definida expresión, aparécenos, cabe unos instantes de recogimiento, en su capilla o templo, como un cuerpo en catalepsia hundido y pronto a redimirse de su mal”.
Conceptes	Museu romàntic, Madrid, segle XIX, Goya, romanticisme

Títol	El libro
Data	05-04-1926
Diari	El Diluvio
Pàgina	18
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Explica que s’ha assabentat d’uns registres policials que l’han fet reflexionar sobre la privació de lectura que la classe obrera està patint des de fa temps. Cal tenir en compte que Espanya viu la dictadura de Primo de Rivera i que, per tant, la censura i el control de la cultura -els llibre, per suposat, hi estan inclosos- són pura quotidianitat. “Cuantos volúmenes poseía el sospechoso fueron confiscados. Quedó la pequeña biblioteca vacía. Ni un solo libro se salvó del inexorable escrutinio. Al mismo saco fueron a parar Tolstoy, Rousseau, Marx, Dostoyouski, Víctor Hugo, Gorki, con el 'Quijote' a la cabeza, y luego a la Jefatura todos, según está mandado”. A partir d’aquí, fent una crítica encoberta al Règim, parla de les dificultats del proletariat per obtenir llibres, compara la situació que ella veu a Barcelona amb la d’altres països on passa tot el contrari, ja que s’estimula la lectura el màxim possible sense tenir en compte la temàtica. “Resulta una irrisión ocultar los libros cuando se nos predica oficialmente

	que compremos y leamos el libro. Aquí todo es una irrisión". Explica que a qualsevol altre país es podria llegir lliurement una obra com "(...) <i>Memorias de un cortesano de 1815</i> , de Galdós, aunque en ella quede fielmente retratado un período de reaccionarismo brutal y abyecto como el sobrellevado por España en aquellos días de vergonzosa recordación".
Conceptes	Llibre, classe obrera, biblioteca, Espanya

Títol	No sé. Para Pedro Luis de Gálvez. Por Vidal y Planas
Data	27-04-1926
Diari	El Diluvio
Pàgina	23
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Es disculpa al poeta anarquista Pedro Luis de Gálvez per haver trigat massa temps a demanar a través de El Diluvio l'indult de l'escriptor Alfonso Vidal i Planas. Luis de Gálvez era amic de Vidal i Planas i havia iniciat una campanya per aconseguir el seu alliberament. Va ser empresonat per assassinar a Luis Antón del Olmet tres anys abans (Barreiro, 2007). L'article es titula "No sé", expressió que defineix les dificultats de Regina Lamo a l'hora de decidir la manera de demanar l'indult. Comença dient "No sé pedir indulto para un penado que incurrió en delito por ceguera pasional", ja que Vidal i Planas havia comès el crim per motius sentimentals. Però a mesura que avancen les línies va canviant d'opinió i acaba demanant l'alliberament. "Y cuando una vida fue, como lo fue la de Vidal y Planas, consagrada a ser bueno, y cuando de esa vida se dio, como la dio Vidal y Planas, la mejor por ser la más bella, parte a una mujer a quien hubo de dejarse tras la puerta de bronce del presidio (...) ¿cómo podrá negarse por quién puede otorgarla la concesión

	piadosa del indulto para el que tantos valores de tormento y tantas generosidades románticas acumuló en su alma?"
Conceptes	Indult, Pedro Luis de Gálvez, Alfonso Vidal i Planas, crim, presó, llibertat

Títol	Libros bárbaros. Con el corazón extasiado
Data	02-05-1926
Diari	El Diluvio
Pàgina	29
Tipus / gènere	Crítica literària
Resum contingut	Analitza l'últim llibre de l'escriptor Àngel Samblancat, <i>Con el corazón extasiado</i>, un llibre anàleg a <i>Jesús atado a la columna</i>, del qual s'ha parlat anteriorment perquè també en va publicar una crítica literària. Explica que al pròleg, de manera modesta, Samblancat diu que ha sigut l'entusiasme del públic davant el primer llibre el que l'ha animat a escriure aquesta segona novel·la. Creu que no és sincer i que "Crea <i>Con el corazón extasiado</i> porque le sobró detritus, le sobró fango, le sobraron sonrisa y manotazos para poner en marcha unas cuantas misierucas más del existir humano". Els lectors opinen que és un llibre bàrbar i cínic tot i que s'hi veuen plenament retratats i, per això, Regina Lamo elogia una vegada més la gran capacitat de l'escriptor i li dona la raó amb tot el que ell pensa de la raça humana, transmès a través de les pàgines del llibre, el qual considera absolutament necessari. "Mientras existan supervivencias bárbaras, necesarios serán bárbaros libros que salmodien su ronco resuello a través de la litúrgica vaharada, nauseabunda, que el inmenso bostezo de vivir nos arranca del alma, en el fúnebre cortejo del hambre, de la explotación inicua de los débiles, del dolor de existir amarrados a la

	cadena agobiadora del mal y de la muerte”.
Conceptes	Llibre, crítica, Samblancat, bàrbar, cínic

Títol	Perspectivas de explotación
Data	05-05-1926
Diari	El Diluvio
Pàgina	14
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Denuncia la situació d'absoluta explotació que viuen els treballadors que es dediquen a extreure la grava de la conca del riu Besòs, ara pràcticament sec. “(...) nunca extraen bastante grava, gravilla y arena para saciar los compromisos financieros o económicos o monopolistas que el Puerto Franco ha contraído con unos cuantos mangoneadores y mirones y vigilantes del trabajo de aquellos pobres de las manos en pedazos, de sol a sol, que antes les dejaba para comer y que al presente no les mata el hambre”. Explica que actualment cobren encara menys que abans perquè “(...) en vez de pagar directamente el Puerto Franco a los carreros según aquellos precios de 'antes', les abona hoy por segunda mano sus retribuciones, que han de ajustarse a conveniencias y convenios especiales (...) a gusto y conveniencia de los que miran trabajar (...)”. Fa servir l'exemple concret d'aquests treballadors per fer una crítica general a l'explotació laboral.
Conceptes	Riu, treballadors, explotació, grava, Port Franc, sou, convenis

Títol	Uzcudun
Data	19-05-1926
Diari	El Diluvio
Pàgina	13

Tipus / gènere	Opinió i notícia
Resum contingut	Tracta el tema del fullets, que s'estan popularitzant enormement com a mètode ràpid i breu per transmetre informació d'actualitat sobre certs temes, posant-ne d'exemple un de concret sobre el boxejador Paulino Uzcudun en el qual "se riman todos los prolegómenos y méritos del 'león del Norte' -sobrenombre o nombre de combate del intrépido aplastador de narices- y se riman con todos los honores que a sí mismos se deben escritores de tan castiza y limpia historia literaria como lo son Guardiola y Fabregat". Aquests dos escriptors esportius fan un retrat detallat i dotat d'anècdotes de la carrera professional del boxejador tan encertat que "(...) sería seguramente leído con curiosidad y hasta con gusto aun por los mismos a quienes no place el deportismo a puñadas sobre el prójimo (...)". Admira la manera com els dos escriptors han sigut capaços de fer que persones que mai s'havien parat a pensar en la bellesa que pot tenir un esport com la boxa -entre els quals s'inclou- ho facin per primera vegada després de llegir el fullet sobre Uzcudun. "El atractivo de esta última suya ha empezado el milagro: ¡hacerme leer algo sobre boxeo!, lo que más he detestado y más me ha indignado en mi vida, no por el 'gesto' de puñetearse, sino por cobrar dinero por hacerlo".
Conceptes	Fullet, Uzcudun, boxa, escriptura, esports

Títol	Una vez más. Por Josefa Crespo
Data	27-08-1926
Diari	El Diluvio
Pàgina	6
Tipus / gènere	Opinió
Resum	Se suma a la demanda d'indult que ja han formulat Lorenzo

contingut	Pahissa, Ángel Samblancat i Eduardo Sanjuán i expressa la seva indignació davant el fet que Josefa Crespo segueixi empresonada injustament a Alcalá de Henares. “Un día, unas horas, minutos no más cercenados al dolor que en la cárcel sobrelleva esa infeliz, arrollada por una tragedia social que ella desconocía, cuya génesis y desarrollo ignoraba en absoluto, un indulto concedido a ella, deliberadamente condicionado a su caso, sería confrontación bien merecida, después del terrible anatema que cayó sobre ella”. Opina que si se la manté entre reixes fins la data de finalització de la condemna i no rep l'indult tindrà moltes dificultats per poder reincorporar-se a la societat, trobar feina i ser ben vista tenint en compte que caurà sobre ella “(...) el estigma horrendo de ex presidiaria por delito social”. Per totes aquestes raons insisteix que cal alliberar-la i es dirigeix a aquells que tenen la capacitat de materialitzar-ho. “Los hombres que gobiernan a España han abierto las puertas del presidio a varios amigos nuestros, cuyos indultos pedimos insistentemente. ¿Cerrarán sus oídos en esta ocasión, ahora que se trata de una mujer, casi una niña? ¿Ahora que ese indulto supone el pan y la fe en la vida de una humilde obrera?”.
Conceptes	Indult, presó, justícia, Josefa Crespo

Títol	Del momento
Data	14-10-1926
Diari	El Diluvio
Pàgina	24
Tipus / gènere	Notícia i opinió
Resum contingut	Narra el cas dels germans Antonio i Bartolomé Blanco, acusats d'haver atracat el cobrador de la casa Torres de

	Badalona. Explica que en temps d'escassetat de feina qualsevol robatori o delictes en general s'atribueix directament als treballadors parats, i aquest és el cas del primer dels germans, que des de fa temps no troba feina. El cas és que no hi ha proves que inculpin amb seguretat als germans Blanco i hi ha dos testimonis que poden afirmar que tenen coartada, però arran de l'escorcoll domiciliari se'ls acusa igualment, ja que es troben "(...) unas pesetas sin justificación posible en el domicilio de quien no cuenta con medios de vida propios... aunque estén a la disposición de las investigaciones los comprobantes de que la madre de los acusados percibió una indemnización por la muerte de su marido, ocurrida en accidente del trabajo, y si bien la indemnización fue pequeña, alcanza, gracias a la economía y privaciones de la buena madre, para poder entregar al hijo 'parado' algunas cantidades con que ayudarle a ir viviendo hasta que halle faena". En aquest context, exigeix justícia davant l'error que considera que s'està cometent.
Conceptes	Treballadors, germans, parat, Badalona, robatori, delictes, justícia

Títol	Campaña pro indulto general. Intus
Data	18-11-1926
Diari	El Diluvio
Pàgina	19
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Explica que Lorenzo Pahissa ha iniciat una campanya per demanar l'indult general, que li ha demanat que s'hi sumi i es pregunta si li ha de ser permès a ella escriure un article recolzant aquest indult. Comença dient que no, perquè de res serviria i recorda una cita del jurista Dorado Montero: "La

	fuerza gobierna la vida y crea la ley, que es el fruto de la superioridad de un grupo social sobre otro, superioridad que tiene de él el soberano y con cuya voluntad se identifica la ley. Esta representa, pues, la justicia relativa al punto de vista de los dominadores”. Argumenta que no donarà suport a la petició d’indult general al·legant que els presos s’han de sentir orgullosos de ser a la presó i que és bo per la ‘causa’. També diu que no està disposada a fer falses súpliques i fer un paperet adulador davant l'autoritat, i que si escrivís el que pensa la censura no acceptaria publicar-ho. Al final del penúltim paràgraf diu que “(...) al mentaros siempre digo: bienaventurados los que padecen persecución de la justicia. ¿Cómo he de sentir lástima?”. D’alguna manera aprofita l'article per llançar dards contra la censura, la llei i la justícia. No és que no desitgi l’indult general, sinó que no està disposada a fer-ho de qualsevol manera, a mitges tints i doblegant-se davant el poder.
Conceptes	Indult general, Lorenzo Pajisa, campanya, llei, justícia

Títol	¡Amnistía!
Data	28-04-1927
Diari	El Liberal
Pàgina	1
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Exposa que “Los penados españoles cuentan por segundos los que faltan para la celebración de las fiestas conmemorativas de la coronación de D. Alfonso” perquè és habitual que en aquestes situacions es proclami l’amnistia. Els presos tenen molta esperança de poder aconseguir per fi la llibertat i ho transmeten a través de cartes que desprenen la il·lusió de poder reunir-se amb les seves famílies i tornar a

	casa. Opina que és necessari permetre aquest alliberament general i creu que si els poders públics ho accepten, demostraran que s'estan modernitzant. Fa una crida a la resta de diaris perquè s'uneixin a aquesta campanya i així poder aconseguir l'objectiu. "Desde estas columnas que galantemente se abren ante mí, amparando la campaña 'pro amnistía', yo espero que los compañeros de Prensa, identificados siempre en generosidades y altruismo, han de avalorarla y sostenerla".
Conceptes	Amnistia, presos, Alfonso XIII, govern, justícia, llibertat

Títol	«Shum» el bien hallado
Data	19-11-1927
Diari	El Diluvio
Pàgina	18
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Expressa la seva emoció davant el fet que la Unión de Dibujantes Españoles hagi accedit a donar suport espiritual i material al dibuixant anarquista Juan Bautista Acher, conegut com a 'Shum', que tot i el seu gran talent no disposa de les eines per dur a terme els seus dibuixos. Lamo va enviar cartes a la Unión de Dibujantes Españoles per parlar-los del gran treball que feia 'Shum' i de la seva situació crítica. Després d'insistir molt rep la notícia de que han acceptat ajudar-lo i mostra el seu agraïment. Adjunta alguns exemples de les cartes rebudes arran del seu requeriment i també inclou la que escriu la Unión a 'Shum' anunciant-li que finalment han decidit donar-li suport. "La señora Lamo de O'Neill nos indica que usted carece de útiles de trabajo. En vista de ello, los elementos de la Junta acordamos enviarle por nuestra cuenta los que necesite (...). Así pues,

	esperamos que usted tendrá la bondad de decirnos el material que necesita para enviárselo inmediatamente”.
Conceptes	‘Shum’, dibuixant, cartes, Juan Bautista Acher, Unión de Dibujantes Españoles

Títol	La actualidad asturiana. Marcelino Domingo
Data	03-02-1928
Diari	El Diluvio
Pàgina	10
Tipus / gènere	Opinió i notícia
Resum contingut	Parla de les conferències de caràcter republicà que està presentant Marcelino Domingo a la zona de Gijón i narra el conflicte que hi havia hagut entre ell i Eduardo Barriobero, el qual havia sigut suposadament difamat d'alguna manera pel primer. Un grup d'obers es presenta a l'última conferència de Marcelino Domingo per demanar explicacions sobre aquestes calumnies i ell ho resol positivament, de manera que els obrers acaben satisfets gràcies a la seva resposta i no es produeix cap boicot a la xerrada. “Advertidos estábamos con antelación de aquel acuerdo de los obrero asturianos, que llevaron a cabo con toda virilidad y devoción al ilustre calumniado. Y no por la persona rumoreada, seguramente, pues la aclaración y explicación negativa más explícita fue motivo, para que la conferencia no fuese interrumpida violentamente”. Després comenta les característiques dels discursos que du a terme Domingo i suggereix que Barriobero també participi a les conferències per tal d'enriquir-les.
Conceptes	Marcelino Domingo, conferència, conflicte, obrers, Astúries, Eduardo Barriobero

Títol	Lo que debería ser la Alianza Cooperativa española
Data	01-03-1928
Diari	El Diluvio
Pàgina	25
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Molt breument explica estant a Gijón que ha somiant en “(...) volver mi persona -mi pensamiento no se ausentó de Cataluña- a esa ciudad para unir mi trabajo intensamente al de mis cofrades Gardó, Caballería, Rivas Moreno y demás ilustres colaboradores de esta página” però que s’ha vist absorbida per altres temes i que el temps ha passat quasi sense que se n’adonés. Deixant això de banda, vol expressar “(...) la más agradable sorpresa por esos auspicios de Alianza o Federación Nacional de Cooperativas, que tanto auguran para el más próximo engrandecimiento de nuestros ideales”. Remarca que cal que aquesta federació serà benvinguda sempre que vingui acompanyada “de principios colectivistas, de vanguardismo, de internacionalismo -me apresuro a escribir a continuación de internacionalismo las palabras económico, cooperativo; no sea que la censura se meta conmigo- de todos los ismos que entrañen bondad, amor, virtudes, austeridades y bellezas (...) que la cooperación nos brinda”. Mostra clarament que s’ha de reprimir i anar amb compte alhora d’escollir les paraules per tal que les normes que imposa la censura no considerin inadequat el seu article.
Conceptes	Cooperativisme, Federación Nacional de Cooperativas, principis, censura

Títol	Lo que pudieron ser los Bancos de Crédito obrero en España
Data	22-03-1928

Diari	El Diluvio
Pàgina	24
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Expressa des de Gijón la seva decepció davant el fet que el seu projecte de creació d'un Banc Cooperatiu de Crèdit obrer proposat i aprovat per unanimitat a l'ajuntament de Madrid 7 anys abans, el 1921, no hagi perdurat ni s'hagi estès pel país. Considera que hauria sigut "Una fuente de riqueza espiritual. Una corriente serena y diáfana de posibilidades de bienestar, de cultura, de preparación económica para un porvenir de gobierno proletario", idea que ens permet veure la seva doctrina política. També argumenta que la implementació d'aquest banc hauria permès cobrir un descans adequat pels treballadors convalescents, oferir una renda digna als jubilats, ajudar amb un bon suport econòmic en cas d'invalidesa, orfandat o viudetat i, sobretot, hauria suposat en gran canvi "Para el elemento femenino obrero, que sólo cuenta en España con una sindicación precaria y anodina, tendenciosamente neutral, ya que hasta ahora han venido siendo plataforma de 'protectorados' burgueses, la labor de 'sus' Bancos de crédito hubiera sido liberadora de miserias morales y materiales".
Conceptes	Banc Cooperatiu de Crèdit obrer, Espanya, benestar, economia

Títol	La cooperación en Asturias
Data	05-04-1928
Diari	El Diluvio
Pàgina	16
Tipus / gènere	Opinió
Resum	Sap que ha promès als lectors parlar sobre el funcionament

contingut	de la mina asturiana de San Vicente, ja que es troba a Gijón, però diu que avui tampoc podrà fer-ho perquè el mal temps no li permet visitar-la degudament. Decideix, com a conseqüència, tractar un altre tema que "(...) sin ser definitivamente cooperativismo por sus modalidades intrínsecas, tiene raíces y ramificaciones estructuralmente análogas al mutualismo en 'duelos y quebrantos'". S'ha fixat en las pastures i camps plens de vaques que conformen un paisatge tant clàssic com idíl·lic de les terres asturianes i s'ha adonat que els nois joves que es dediquen a tenir cura d'aquests animals no han tingut l'oportunitat de conèixer les possibilitats que ofereix el cooperativisme. "Hasta esos 'mociquines' no llegó la escuela cooperativista ni el libro (...)". És conscient, tanmateix, que la culpa no és d'aquests joves treballadors, opina que la cooperació espanyola és pobre i rutinària i que el que cal és posar la mirada en els amos d'aquests ramats, que són qui realment té el poder d'adherir-se al cooperativisme.
Conceptes	Astúries, cooperativisme, camp, vaques, amos

Títol	Mutualismo aldeano
Data	19-04-1928
Diari	El Diluvio
Pàgina	21
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Torna a reprendre el tema de la necessitat d'implementar el cooperativisme a les zones de pastures bovines de Gijón i explica que la realitat que ha pogut observar és que "(...) suelen, y muy frecuentemente por desgracia, enfermarse las reses más preciadas, que mueren rapidísimamente, no bien las toca diríase (y así lo creen aún muchos de estos

	ingenuos, idiotas) aldeanotes, la 'guañadura', invisible, claro está, que los tumba en el matadero, aunque en rigor todas las distintas reses a que me refiero a donde debieran 'tumbar' es en el quemadero". Davant aquesta realitat, que perjudica econòmicament els ramaders, creu que la solució és crear una cooperativa, una mutualitat que permeti als ramaders d'una mateixa zona associar-se per poder fer front de manera conjunta a aquests successos sense que impliqui la ruïna del que aquella vegada, per mala sort, ha d'afrontar tot sol la despesa econòmica de la mort o malaltia d'una vaca.
Conceptes	Poble, vaques, ramaders, mort, malaltia, mutualitat, associació

Títol	Ateneo Republicano Femenino
Data	30-05-1928
Diari	El Diluvio
Pàgina	21
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Des de Gijón comença "Sólo en Cataluña pueden darse sorpresas semejantes. Sólo en Barcelona, Ática rediviva, puede en estos tiempos que no he de calificar, por no dar trabajo al censor, surgir esa flor roja, saturada de simbólico aroma, en manos de mujer". Considera que l'impuls femení mundial no es troba en un moment d'ascens, en gran part pel culte a la moda i la resignació davant la desigualtat entre sexes, la qual cosa ha portat a un parèntesi que fa que, simplement, no passi res. Per aquesta raó se sorprèn enormement "(...) al saber en marcha una institución con carácter definido, básico, que lleva al frente, valientemente, sin ambajes ni subterfugios de muy discutible eficacia, la

	palabra 'republicano' femenino". Posa quatre exemples de revolucions que han conduït a gran canvis, creu que és evident que només amb sacrifici s'aconsegueix la victòria en els combats de la vida i afirma que les dones són expertes en dedicar esforços, intel·ligència i voluntat. Opina que l'agrupació republicana femenina que s'ha format a Barcelona n'és un gran exemple digne d'admiració.
Conceptes	Catalunya, Barcelona, dones, republicà, femení

Títol	La cooperación femenina en el extranjero
Data	31-05-1928
Diari	El Diluvio
Pàgina	20
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Comenta que últimament les revistes relacionades amb el cooperativisme que llegeix estan a Gijón diuen que s'està produint a nivell internacional un increment de les activitats femenines en aquest moviment. Posa exemples de projectes que s'estan duent a terme a Itàlia, Holanda, Nova Zelanda, Austràlia, l'Índia... D'aquest últim país comenta que "A tanto llega la confortadora convivencia y puntos de vista de ingleses e indios dentro de la cooperación, bendita, porque borra odios, rencores y fronteras, que han sido copiado por ellos literalmente los reglamentos que marcan y definen la colaboración femenina en la obra común de las Cooperativas inglesas de idéntica forma a las australianas". Davant aquest emocionant panorama es pregunta quan es reproduiran a Espanya aquestes dinàmiques i, en concret, quan es crearan al nostre país associacions com les famoses Guild's Woman.
Conceptes	Cooperativisme, femenina, estranger, Espanya

Títol	Las Ligas de Bondad
Data	18-09-1928
Diari	El Diluvio
Pàgina	10
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Alaba el clima que observa entre nois i noies a les escoles mixtes de Gijón, les quals defensa fermament pels positius fruits que donen. “La seriedad risueña de chicos reunidos en coeducación sexual, con su consecuente energética reactiva en grado suficiente a poner de manifiesto el acoplamiento más puro en tendencias antagónicas, generatrices de nuevas sensibilidades refinadas, en uno y otro sexo, entraña y medula de la educación integral, tiene su cauce en la convivencia fraterna escolar (...)”. Considera que gràcies a aquestes escoles -normalment rurals- els nois deixen de banda “su costra montaraz” perquè creixen i s’eduquen estant a prop de “la mente femenina”. El resultat és que desapareixen les diferències entre uns i altres i es crea un clima tendre i fraternal entre els dos sexes. Explica que “Con objeto de encauzar todos esos movimientos de piedad y amor hacia la naturaleza de los seres débiles e indefensos, que en los escolares debe y puede unificarse, disciplinándolo pedagógicamente, las Ligas de Bondad Infantil van introduciendo sus métodos de acción”.
Conceptes	Escoles mixtes, rural, sexes, educació, Ligas de Bondad Infantil

Títol	Aspectos. Iniciaciones y sugerencias
Data	13-08-1931
Diari	La Tierra
Pàgina	2

Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Troband-se ja en el context de la Segona República, fa una crítica a la manera com es tracten els animals a Espanya. Als països estrangers als que fa referència s'ha evolucionat molt en aquest aspecte i la pietat i el respecte cap als animals és quelcom normal, cosa que no veu al nostre país. “¿Recordáis el tipo castizo del carretero irascible, golpeando, repetidamente con su vara la careta de la sufrida bestia de tiro, con la cual acarrea un exceso de carga, que le permite triplicar, y aun cuadruplicar, sus ganancias?”. Afirmar que la societat espanyola menysprea aquest patiment i que és el clar exemple de “la brutalidad y la incultura”. Proposa que s'inclogui a les escoles un programa que sensibilitzi els nens per tal d'evitar que aquestes pràctiques segueixin reproduint-se en el futur, ja que actualment creixen normalitzant el maltractament animal. “Unos atisbos de panteísmo no estarían de más en nuestras futuras escuelas (...)”. Després posa alguns exemples recents de casos del que ella considera tortura cap a animals.
Conceptes	Animals, maltractament, Espanya, crueltat, brutalitat, escoles

Títol	La fosa de Rosario de Acuña. En justa respuesta
Data	06-05-1933
Diari	La Libertad
Pàgina	4
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Exposa que ha llegit dos articles sobre la seva cunyada escrits al diari <i>La Libertad</i> pel senyor De la Viña, el qual narra què va passar quan Rosario de Acuña va morir a la seva finca del Cervigón. Aprofita aquesta situació per explicar els fets i subratlla que “(...) se procedió a sepultarla (...) aunque

	sin colocar encima ladrillo alguno ni cosa parecida, respetando su heredero universal, mi hermano don Carlos Lamo, la voluntad de la ilustre yacente allí". El problema va aparèixer quan no es va respectar el desig de Rosario fent públic i arreglant el lloc on estava enterrada, ja que "Ni ella quería mausoleos ni nosotros podemos consentirlos. Hay demasiados pobres, hay demasiada miseria en España para pensar en honras fúnebres, buenas para los que carecieron de ellas en vida. Lo único que aceptaremos es la institución escolar de colonia veraniega instalada en aquella casita roja de Somió". Destaca que porta anys intentant aconseguir dur a terme aquest projecte i que tot i haver demanat ajudes de diferents tipus no ha obtingut el suport necessari per poder "(...) recibir a los niños de los librepensadores pobres de España". Es mostra extremadament indignada davant l'incompliment de la promesa d'ajudar-la que molts li van fer però promet no rendir-se i conclou que tard o d'hora Rosario de Acuña "Tendrá su colonia escolar en el Cervigón. Su alma gigante ganará la batalla después de muerta sin otra ayuda que la de la justicia de mi causa".
Conceptes	Rosario de Acuña, Cervigón, mort, tomba, 1923

Títol	Puntos de vista. La caverna y el Patronato Rosario de Acuña
Data	21-07-1933
Diari	La Tierra
Pàgina	2
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	Demuestra claramente que es tracta d'un article sobre la seva cunyada escrit durant la Segona República, ja que de no ser així la censura sens dubte l'hauria eliminat. "Rosario de Acuña encarnaba el anticlericalismo, la heterodoxia

	científica, la épica lucha liberal de la España racionalista frente al reaccionarismo furibundo, sanguinario, cruel, impío, con la máxima impiedad que entraña hablar en nombre de Cristo -cantor de la fraternidad universal-, persiguiendo sañudamente a los practicantes de esa fraternidad cuando no va controlada por obispos, curas y monaguillos. (...) era la protesta viva, la llama de las hogueras de la Inquisición española -la más cruel y sanguinaria- hecha verbo, centella, látigo flagelador de escribas y fariseos católicos, apostólicos romanos". Davant aquests elogis explica que ha fet enormes sacrificis per fer sobreviure el llegat de la seva cunyada, però reconeix haver comès un error: confiar en la República. "Desde el más alto sitio de la República hasta el último escondrijo o madriguera burocrática la caverna impera, la caverna manda, la caverna decreta". Critica el fals ateisme del nou sistema i que el republicanisme no hagi servit per canviar la visió que es té de personatges com Rosario de Acuña, que se segueixen considerant indesitjables. Afirmar que s'està intentant enfonsar el seu patronat i que "Es el nombre de Rosario de Acuña, la anticlerical, la librepensadora, lo que estorba. Hay que acabar con lo que significa, como acabaron con ella en vida".
Conceptes	Rosario de Acuña, sacrifici, patronat, república, caverna

Títol	Profecías cumplidas
Data	20-05-1938
Diari	Acció Cooperatista
Pàgina	3
Tipus / gènere	Opinió
Resum contingut	En el context del govern socialista format per Juan Negrín durant la Guerra Civil, reflexiona sobre els fruits que ha donat

	l'esforç dels que des del principi havien cregut en el cooperativisme com a model econòmic que calia implementar. Sobre les cooperatives pregunta als lectors "¿Qué son en estos momentos de crisis comercial, de escasez, de encarecimiento, de asfixia económica, pudiéramos decir, sino balones de oxígeno material y espiritualmente considerados (...)?" Alaba els avantatges que presenta el cooperativisme, absolutament palpables en aquests moments a causa de la guerra i la conseqüent situació crítica econòmicament parlant de la majoria de la població. S'està evidenciant que és un model més eficaç i inclusiu, que en circumstàncies dures funciona i no deixa a la gent desamparada. Per això considera que "La profecía lanzada hace veinticinco años (...) ha venido a cumplirse exactamente (...). La sociedad burguesa, capitalista, explotadora del hombre por el hombre, sólo será exterminada para siempre, cuando sea sustituida por un sistema de convivencia cooperativo (...). El momento histórico de España nos da la razón plenamente. Sea bienvenida la revolución si entre los pliegues de su bandera nos trae, salvaguardándola, los siete colores de la Cooperación universal".
Conceptes	Cooperativisme, economia, comerços, profecia, capitalisme, Espanya

Títol	Lo que pudo ser la Banca obrera cooperatista para el proletariado español
Data	10-06-1938
Diari	Acció Cooperatista
Pàgina	3
Tipus / gènere	Opinió

Resum contingut	Dedica l'article a Bartomeu Farré, un dels membres més destacats de la Federació catalana de cooperatives, qui havia escrit uns dies abans al mateix diari l'article "Unió i comprensió", el qual li havia fet recordar la lluita que ella havia dut a terme 19 anys abans (Garau, 2020). Explica que en plena crisi que acabaria portant a la dictadura de Primo de Rivera, la Federació de Cooperatives Valenciana havia pres la idea que ella portava anys propagant per Catalunya: crear un banc obrer cooperatiu. Aquest permetria als treballadors espanyols sostenir "(...) primera: una lucha victoriosa con el capitalismo y la burguesía nacionales; segundo: para organizar y practicar (cooperativa y sindicalmente) un nuevo y definitivo régimen de producción y distribución justo, razonable, equitativo". Relata el context social i polític d'aquell moment i en base a això presenta múltiples arguments per defensar que havia sigut aquell el moment idoni per substituir el capitalisme per el cooperativisme. Conscient que encara no ha passat, assegura que "(...) caerá la economía capitalista en el instante en que la producción (...) esté totalizada e íntegramente regulada, a priori, por el consumo" i aquest consum ha de basar-se en el cooperativisme. Per dur a terme tot aquest procés cal diner i és aquí on apareix la importància d'una banca cooperativa. Recorda una vegada més que malgrat la unanimitat obtinguda quan va fer la proposta a Madrid, no s'ha arribat a materialitzar mai aquest projecte que hauria sigut "(...) el cauce ancho y fecundante de la revolución, con diecinueve años de prácticas bienhechoras y de preparación económica del proletariado evitando el caos que padecemos al presente".
Conceptes	Bartomeu Farré, cooperatives, València, Espanya,

	proletariat, Banc obrer cooperatiu, capitalisme, crisi, economia
--	---

Entrevista feta per Sílvia Reyner a Lidia Falcón O'Neill

- **Buenos días señora Falcón.**

Buenos días.

- **Primero de todo: ¿Regina Lamo o De Lamo?**

Regina Lamo Jiménez.

- **Fue muchísimas cosas. De pianista a escritora pasando por cooperativista, propagandista y activista, aparte de muchas más. ¿De entre todas, cuáles destacaría usted?**

Verás yo... fue y es el amor de mi vida. Era tantas cosas que como decir que podía hacerlas todas. La pasión militante fue lo que más la consumió. Sobre todo el cooperativismo. Fue la presidenta del Banco Cooperativo de Valencia, el primer banco cooperativo que se hace en España. Tenía una capacidad extraordinaria para hablar. Era oradora, además de rapsoda, y a pesar de ser muy pequeña se comía el escenario, se comía la gente y se comía la atención de todo el mundo. Y esa fue la parte que seguramente le llenó más.

Era pianista, profesora de piano hasta los últimos días, y también profesora de canto. Se casó con Enrique O'Neill, que era el creador del sistema de canto O'Neill. Tenía muchos conocimientos de medicina, de emisión de la voz, de conservación de la garganta. Ella aprendió su método y empezó a dar clases de canto a gente que tenía dificultades. Eso le ocupó mucho tiempo pero su verdadera pasión era la pasión militante.

Era seguidora de las teorías anarquistas y conocía a los personajes anarquistas de su época -escritores, médicos de la escuela naturista, ideólogos- que la respetaban mucho. En resumen, creo que destacaría que fue cooperativista,

propagandista, pianista, poeta, publicista, rapsoda, profesora, ensayista y, por supuesto porque si no, no estarías haciendo este trabajo, periodista.

- **¿De qué manera su forma de pensar y la ideología de su familia -de sus padres, su hermano- estuvieron relacionadas?**

Debemos empezar por el principio. Regina nació el 7 de septiembre de 1870 en la ciudad andaluza de Úbeda, en la provincia de Jaén. En aquella época Úbeda, a pesar de ser un municipio considerablemente grande, funcionaba como un pueblo. Todo el mundo se conocía, sobre todo las familias que habían vivido siempre allí, como era el caso de la suya. A diferencia de ciudades como Barcelona o Madrid, allí la mentalidad de la gran mayoría de la población era todavía extremadamente conservadora y muy ligada al catolicismo.

Cuando ya era mayor y recordaba su infancia Regina siempre decía: "Allí hasta los ateos eran ateos gracias a Dios". Claro está, su familia destacaba. La parte materna era progresista y su padre Anselmo era liberal y masón. Todo el mundo sabía que había participado activamente en muchas protestas violentas contra el carlismo y claro, la familia no tenía muy buena reputación porque se les consideraba unos revolucionarios.

Anselmo era un hombre muy práctico. De joven había sido sastre, pero llevaba años dedicándose a viajar por Europa buscando productos innovadores que pudiera importar a España y le permitieran hacer negocio. Cuando Regina era pequeña, consiguió la concesión de la máquina de coser Singer, que justo se estaba empezando a introducir en el país y provenía de Alemania. De uno de sus viajes regresó con un ejemplar de esa máquina y abrió una tienda con un escaparate de vidrio. Su idea era que su mujer Micaela se pusiera detrás del cristal a coser prendas para enseñar a la gente cómo funcionaba la máquina y que así quisieran comprarla.

Pero al final no pasó lo que Anselmo esperaba. Al cabo de un rato de abrir la tienda corrió la voz por todo el pueblo, comenzaron a llegar los vecinos y entre gritos de "¡Fuera, fuera!" y golpes cada vez más fuertes terminaron tirando el cristal del escaparate sobre la cabeza de Micaela. Por eso, y por más razones, decidieron irse a Madrid. Allí ella estudió piano, era muy buena.

Más tarde se convirtió en profesora y tocar este instrumento la acercó al canto y, aunque no destacaba tanto como con las teclas, fue capaz fusionar sus conocimientos con los de su marido, como te he contado, que siempre había tenido interés por la anatomía humana. Creó un sistema focalizado en la emisión de la voz y la conservación de la garganta. Comenzó a impartir clases de canto destinadas a gente que tenía problemas vocales y en la laringe, algo muy innovador en ese momento.

- **¿Cómo estuvo relacionada con todo el tema de la masonería en que sus familiares estaban implicados tanto en Andalucía como en Madrid?**

Ella era mucho más escéptica porque en grados de pensamiento y de militancia las generaciones fueron avanzando. Mi bisabuelo era liberal, mi abuela anarquista y mi madre comunista. Fueron avanzando haciendo una crítica hacia las posturas que les parecían todavía conservadoras, reaccionarias o timoratas de la generación anterior.

La masonería nunca la tomaron muy en serio ni mi abuela Regina ni mi madre. Les parecía una organización burguesa, como lo era. Nunca fue una influencia determinante sobre mi ella. La influencia determinante fue el anarquismo, siempre de la mano del cooperativismo, que consideraba que era la alternativa al capitalismo y una filosofía de vida. En aquellos tiempos esta forma de pensar era la más rompedora y revolucionaria que había.

- **Rosario de Acuña fue la compañera de Carlos Lamo, el hermano de Regina. ¿Cuál fue su relación con ella?**

De primeras el encuentro fue entre Rosario y Regina, que era más joven, y esta la siguió con una admiración enorme. En mi casa se hablaba de Rosario con mucho entusiasmo contando incluso peripecias que le sucedieron. A través de esta relación Rosario conoció a Carlos, el hermano de mi abuela. Al poco tiempo iniciaron una relación sentimental a pesar de que ella era 20 años mayor que él. No se llegaron a casar nunca porque no creían en el matrimonio como lo entendía la Iglesia católica. No seguían las convenciones de la época, por lo que fueron a vivir juntos a Gijón sin hacer caso de los prejuicios.

Ellas dos siempre tuvieron una afección enorme. Rosario se vio envuelta en algunos procesos complicados y Regina estuvo siempre apoyándola y escribiendo a favor de ella. Luego Rosario estuvo exiliada en Portugal pero cuando volvió siguieron con esta misma relación. Mi madre estuvo mucho tiempo en casa de Rosario, en la finca el Cervigón en Gijón. Incluso después de que ella muriera, en 1923, mi madre siguió yendo a visitar a Carlos algún tiempo ya que había pasado gran parte de su adolescencia con ellos.

- **A pesar de haber publicado múltiples artículos en distintos periódicos de nuestro país durante el primer tercio del siglo XX, parece que fueron más relevantes sus conferencias que su labor periodística. ¿Fue así?**

Cuando yo vine al mundo y la conocí estaba a punto de empezar la guerra. En ese momento mi abuela salvó la vida pero conferencias y mítines ya no se pudieron hacer más. Por supuesto tampoco pudo publicar más artículos en los periódicos. Vivíamos escondidas. Era muy buena poeta, pero ya no eran cuestiones políticas sobre las que hablaba porque eso no se podía escribir.

Ahora bien, antes de esa época ella escribía muchísimo, en múltiples periódicos, sobre todo regionales pero también locales y de todas partes de España. Además

escribía de todo. Era totalmente polifacética de modo que lo mismo escribía de política que de costumbres, que de religión, que de feminismo, que de anarquismo.

No sé si esto fue menos importante que la tarea de oradora pero desde luego hay un detalle ilustrativo: las hijas se quejaban de que las había tenido bastante abandonadas porque se pasaba la vida en mítines. Pero esto nos ha pasado a todas las mujeres de la familia, mis hijos también están muy enfadados (*ríe*).

- **No fue hasta finales de los años 20 cuando la presencia de la mujer española en el movimiento cooperativista se materializó y cada vez más mujeres, después de que Victoria Kent presidiera en 1927 el primer Congreso de Cooperativas de España, se unieron a esta lucha. Pero Regina de Lamo estuvo implicada antes, durante el primer tercio del siglo XX. ¿Podríamos considerarla pues una pionera?**

Mi abuela nació en 1870. Cuando se celebró el Congreso de Cooperativas ella más de 50 años, así que llevaba por lo menos 30 años en esa tarea. Ella ya estaba vinculada a movimiento desde finales del siglo XIX y se reunía con los personajes más influyentes de la época de esa tendencia, algunos tan famosos como el médico José Sánchez-Covisa, por ejemplo, con quien mantenía mucha relación y que acabó viviendo en el exilio.

Pero en este país tu eres famosa según quien te apoya. El Partido Socialista ya empezaba a ser lo que es y apoyaba a Victoria Kent, por lo que esta tuvo muchísima más visibilidad que no Regina. Ella algunas veces apoyaba a las socialistas con según qué medidas pero luego las criticaba ferozmente.

El movimiento anarquista, por su manera de entender las cosas y su ideología, no promocionaba líderes. Hay una frase de Federica Montseny que decía: “No soy más que una militante libertaria. Ni líder, ni dirigente, ni jefe, porque en la CNT no ha habido, ni hay, jefes, dirigentes ni líderes, sino hombres y mujeres libres que

luchan codo con codo, en igualdad de condiciones y sacrificios, por un ideal emancipador”. Por eso la fama no se la llevó ella sino otros.

Además, fue silenciada por el fascismo debido a su ideología, lo cual hizo que cayera en el olvido y prácticamente se hundiera en el anonimato. Durante muchos años fue parte de la resistencia, por decirlo de alguna manera. A través de artículos con titulares discretos, escritos de un modo a veces poético, a veces retorcido, a veces finamente sarcástico, consiguió seguir publicando sus piezas periodísticas y ayudar a hacer crecer entre la población obrera una semilla que desprendía esperanza y abría las puertas de un sistema alternativo al que hasta entonces se conocía.

Esta era la situación de mi abuela. Junto con sus hijas Enriqueta y Carlota, y sus nietas María Gabriela, Carlota y yo, tuvo que enfrentarse a muchos años de constante angustia y sufrimiento, un sufrimiento que vivió hasta 1947, cuando murió.

- **De todas las cosas que hizo Regina Lamo, ¿qué cree usted que es más importante que no olvidemos? ¿Qué debemos preservar en la memoria para aprender de su experiencia?**

La verdad, toda la situación es una desdicha: la guerra, la pérdida de la República, su olvido... Formar parte de una rama de la política como el anarquismo que no promociona a sus líderes sumado al hecho de que por su ideología el fascismo la silenciara, hizo que nunca haya llegado a ser conocida ni se haya valorado su trabajo y esfuerzo.

Es evidente que tenía una sensibilidad artística enorme. Solo había que verla: como recitaba poesía, como actuaba en teatro, como hablaba, como tocaba el piano... Pero lo que realmente la apasionaba era la propaganda política. Querer cambiar la moral social. Luchar para cambiar un pueblo tan atrasado, tan

ignorante, tan supersticioso. Contra todo eso era contra lo que se batía en tiempos bien difíciles. Aunque los años de la República fueron los mejores, claro está. Se ve en los artículos que escribía, muchos más libre porque no había censura. Pero antes, a finales del siglo XIX y principios del XX, las mujeres como ella eran extraordinarias porque en el liderazgo eran muy pocas.

Regina, por ejemplo, organizó a las costureras cuando ya vivía en Madrid. Dedicaba su energía a favor de la clase trabajadora y su objetivo era elevar el nivel cultural y político de las masas obreras. Sobre eso escribió muchísimo y todo eso es lo que no debemos olvidar, ni lo que hizo ni quien fue ella porque consiguió plantear una sociedad distinta y que muchos creyeran en ello.

Dedicó su vida entera a reivindicar ideas y valores en los que creía firmemente desde su perspectiva de anarquista, cooperativista y mujer, y apostando por la implementación de un modelo político, económico y social contrario al que estaba establecido, siempre a favor de la clase trabajadora. No pretendía impregnar toda la población española de su manera de entender la sociedad, sabía que esto era imposible. Se concentraba en la clase obrera para que ésta pudiera formarse, avanzar y, finalmente, revertir la situación de sumisión que vivía.